BiH 4,70 KM; Hrvatska 19 KN; Makedonija 175 DEN; Crna Gora 2.50 EUR; Slovenija 2.80 EUR; Greece 3.00 EUR; Austria, Germany 4.00 EUR; Switzerland 6.00 CHF

cena 250 RSD

01420

9 770353 802002

VREME

broj 1460-1461

27. decembar 2018.

50 GODINA U SRBIJI

1.000 zaposlenih

400 prodavaca

Danas smo najpoželjniji poslodavac i ulažemo u programe podrške mladima, zaštitu životne sredine i razvoj zajednice

Otvorili smo regionalni **Centar za sokove**

Rosa se pridružuje našoj porodici, postaje lider na domaćem tržištu i prva voda u eko boci

Punionica postaje deo **Coca-Cola Hellenic** grupe, prisutne u 28 zemalja na tri kontinenta

Prva **Coca-Cola** boca krenula je na svoje putovanje iz fabrike u Zemunu

80 zaposlenih

10 prodavaca

Pola veka partnerstva i poverenja!

Coca-Cola HBC Srbija

Ličnost godine

Tatjana Lazarević

Foto: Bojan Stekić

Urednica portala *Kossev.info* izabrana je za ličnost godine većinom glasova uređivačkog kolegijuma nedeljnika "Vreme". Kriterijum za priznanje je, kao i prethodnih godina, doprinos unapređenju institucija u javnom interesu

Teško da ima većeg javnog interesa u društvu od pravovremenog i pouzdanog saznanja o tome šta se događa na Kosovu. Ekipa portala Kossev.info rukovođena Tatjanom Lazarević to omogućuje. Ona izveštava i svedoči s fronta gde se ukrštaju gomila propagande, otvorenih laži i političkog nitkovluka. I to svedoči otvoreno. U godini kada profesionalno novinarstvo biva izloženo prezrenju i nasilju ona je jedan od svetlih primera novinarskog poštenja. I u javnim nastupima ne libi se da kaže ono što misli. A ume da misli i da bez patetike i strasti svedoči o stvarnosti koja nas se svih tiče, a malo koga dotiče. Opširan intervju sa Tatjanom Lazarević biće objavljen u narednom broju "Vremena".

Dosadašnji dobitnici

Priznanje za ličnost godine "Vreme" dodeljuje od 2001. godine. Od tada do danas, ličnosti godine nedeljnika "Vreme" bili su: **Božidar Đelić** (2001), **Mlađan Dinkić** (2002), **Ljiljana Raičević** (2003), **Rasim Ljajić** (2004), **Vladimir Vukčević** (2005), **Zdravko Ponoš** (2006), **Sonja Liht** (2007), **Vigor Majić** (2008), **Milica Delević** (2009), **Dragan Đilas** (2010), **Ivan Tasovac** (2011), **Jovan Ćulibrk** (2012), **Branko Kukić** (2013), **Olja Bećković** (2014), **Saša Janković** (2015), **Ivan Ivanji** (2016) i **Ivan Medenica** (2018)

Čitaocima, poslovnim saradnicima i prijateljima želimo

sve najbolje u 2019. godini!

Naredni broj "Vremena" izlazi 10. januara.

NOVOGODIŠNJE LUTKE

ALEKSANDAR ZOGRAF.

ZA NOVOGODIŠNJE PRAZNIKE DOBRA DECA DOBIJAJU POKLONE-LUTKE, SITNE IGRAČKE. TO SU BILI I ČESTI MOTIVI NOVOGODIŠNJIH ČESTITKI...

MOŽDA SU ZATO PROIZVOĐAČI ČESTITKI POSVEĆIVALI PAŽNJU LUTKAMA, ILI BILO KOJIM SITNIM PREDMETIMA KOJE BI JEDNOSTAVNO POREĐALI PRED FOTO-APARAT...

TAKVIH MOTIVA BILO JE TOLIKO, DA SU ČAK I FOTOGRAFIJE PREDMETA ČIJI SU SE OBRISI JEDVA NAZIRALI, IPAK BIVALE ODASLATE...

TVORCI OVIH "INSTALACIJA" PONEKAD SU ARANŽIRANJU ČESTITKI PRILAZILI SA NEŠTO VIŠE AMBICIJA. LUTAK U NARODNOJ NOŠNJI NEKOG OD BALKANSKIH NARODA, SA FLAŠOM ALKOHOLNOG PIĆA GIGANTSKIH RAZMERA U RUKAMA, SIGURNO OBEĆAVA DOBAR PROVOD TOKOM NOVOGODIŠNJIH BAHANALIJA. ŽIVELI, ZEMLJAČE!

VREME
BROJ 1460-1461
27. decembar 2018.

08 **Intervju: Vladimir Kostić**

"Mnogi dragoceni ljudi uporno izbegavaju svaku formu javnog delovanja plašeći se da ne budu, u "društvu u kome se deca na sijalicama uče gađanju", proglašeni za autoritete, što je potencijalno subverzivno i opasno. Institucije kao da ne umemo da gradimo ili ih rušimo često i zbog toga što su smetnja personalizovanoj vlasti. Na našim pijacama se prodaju lažni konektori za sigurnosne pojaseve za kola, a da nismo baš jasno raščistili koga time zapravo varamo"
RAZGOVARALA: JELENA JORGAČEVIĆ

26 **Intervju: Branka Prpa**

"Ono što je napravljeno krajem 20. veka bio je pakt za rušenje Jugoslavije, kao što je na njegovom početku postojao savez za njeno stvaranje. Ali jedan momenat ovde se ne sme ni istorijskim ni u bilo kojim drugim analizama smetnuti sa uma: Jugoslaviju je srušio njen vladajući vrh. On je tu državu srušio dekretima. Jugoslavija nije srušena u sukobu njenih naroda, već je taj sukob izazvan kako bi se projekat rušenja jugoslovenske države ostvario"
RAZGOVARAO: FILIP ŠVARM

40 **Internet generacija: Junaci i žrtve pametnog telefona**

Pametni telefoni radikalno su izmenili svaki aspekt života "digitalnih urođenika" – tinejdžera internet generacije. Oni ih povezuju sa svetom, pružaju im veće mogućnosti, ali ih možda čine i usamljenim, nesrećnim i depresivnim, dovode upravo u stanje za koje lek traže u pametnom telefonu
PIŠE: MILAN MILOŠEVIĆ

60 **Intervju: Marko Šelić Marčelo**

"Domovina se brani životom, slažem se s čika Ršumom. Svime što radiš. Životom. Ne smrću. Ne zakrvavljenim očima uz 'sto za jednoga'. Ne rđavim kašikama. Ne patološkom mržnjom. I sigurno ne prvo klevetanjem, pa onda i smrću Olivera Ivanovića. Nemam razloga da se bojim, svima će nam suditi istorija. Buduće generacije još kako će znati ko su bili izdajnici i mučitelji sopstvenog naroda"
RAZGOVARALA: NEVENA MILOJEVIĆ

82 **Hula bluz: Muzika izgubljenog raja**

Vulkanska lava možda guta Havaje, ali muzika ne prestaje da svira. Havajska muzika je predstavljala četvrtinu prvih gramofonskih ploča objavljenih početkom dvadesetog veka, direktno je uticala na stvaranje kantrija, a visoko su je cenili i Nemci koji nisu bili nacisti za vreme Drugog svetskog rata. Štaviše, jedan pruski koncert-majstor vojnog orkestra prvi ju je zapisao i potom modernizovao, omogućivši celom svetu da uživa u muzici izgubljenog raja
PIŠE: DRAGAN AMBROZIĆ

Ilustracija na naslovnoj strani: Vladimir Stankovski

izdavač
NP "VREME" d.o.o.
Kosovska 17, Beograd

direktor
Stevan Ristić

pomoćnik direktora
Vojislav Milošević

finansijski direktor
Daniela Vesić

glavni urednik
Dragoljub Žarković

odgovorni urednik
Filip Švarm

pomoćnici glavnog urednika
Jovana Gligorijević, Momir Turudić

sekretarijat
Jelena Popović

redakcija
Dejan Anastasijević, Dimitrije Boarov, Slobodan Bubnjević, Radoslav Ćebić, Sonja Ćirić (kultura), Zora Drčelić, Slobodan Georgijev, Andrej Ivanji (svet), Jelena Jorgačević, Tatjana Jovanović, Radmilo Marković, Saša Marković, Ivana Milanović Hrašovec, Vladimir Milovanović, Marija Janković (foto), Milan Milošević, Teofil Pančić, Saša Rakezić, Mirko Rudić, Tamara Skrozza, Zoran Stanojević, Dragan Todorović, Tanja Topić, Biljana Vasić, Miloš Vasić, Ljubomir Živkov

dokumentacija
Dragoslav Grujić (arhiva)
Jelena Mrđa (foto)

tehnička redakcija
Ivan Hrašovec (ur.), Tanja Stanković, Vladimir Stankovski, Slobodan Tasić;
lektori: Katarina Pantić, Živana Rašković, Olga Babić;
korektori: Nikola Dragomirović, Ana Ćuk Dragomirović, Stanica Milošević

internet izdanje
www.vreme.com
Marjana Hrašovec

prodaja i pretplata
Nikola Ćulafić, Milan Radović

računovodstvo
Slavica Spasojević

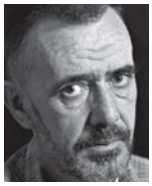
marketing
Aleksandar Aleksić (direktor)

e-mail: redakcija@vreme.com
telefon redakcije: 011/3234-774
telefaks: 011/3238-662

štampa: Rotografika, Subotica
ISSN 0353-8028,
COBISS.SR-ID 16907266

SAVET ZA ŠTAMPU
Brzo, besplatno, pravično

Prenošenje, preuzimanje ili korišćenje tekstova objavljenih u Nedeljniku "Vreme" je zabranjeno. Za svako eventualno korišćenje potrebna je posebna dozvola autora i NP VREME, kao nosioca isključivih imovinskih prava na iskorišćavanje autorskih dela koje su stvorili zaposleni u NP VREME.

Grudva se kotrlja

Foto: Bojan Stekić

Potpuno je neumesno prebrojavanje koliko ljudi subotom šeta Beogradom. Ima ih dovoljno. I lavinu pravi grudva.

Nipodaštavanje protesta obiće se o glavu onih koji se prave da ne čuju, ne vide i ćute. Kao onaj majmun koji je pokrio uši, šakom zatvorio oči i usta. To je samo suvenir.

Nezadovoljstvo je dublje nego što šetnje mogu da iskažu, i čak da one, zbog zamora ljudskog materijala, prestanu, ostaće nezadovoljstvo. Biće još eruptivnije ako bude potiskivano.

Šta očekujete od 2019. godine?

Ja imam skromnu želju: Ne pravite me budalom. ¶

BEZ JASNOG UVIDA U SOPSTVENE VREDNOSTI

“Na opustošenom prostoru preostaju još samo ‘burazeri’ različitih vrsta, mada ni u njih ne treba imati bezgranično poverenje, i vođe, koje ćemo slaviti, a potom bacati pod noge. Mnogi dragoceni ljudi uporno izbegavaju svaku formu javnog delovanja plašeći se da ne budu, u ‘društvu u kome se deca na sijalicama uče gađanju’, proglašeni za autoritete, što je potencijalno subverzivno i opasno. Institucije kao da ne umemo da gradimo ili ih rušimo često i zbog toga što su smetnja personalizovanoj vlasti. Izvestan uticaj u svemu tome ima i naše istorijsko iskustvo da su u nekim vremenima države u kojima smo živeli, a time i najveći broj institucija, bile tuđe. Na našim pijacama se prodaju lažni konektori za sigurnosne pojaseve za kola, a da nismo baš jasno raščistili koga time zapravo varamo”

Za tri i po godini koliko je na čelu Srpske akademije nauka i umetnosti, stiče se utisak da je Vladimir Kostić uspeo da *oživi* Akademiju, da je učini prisutnom u javnosti na jedan drugačiji način. On lično ne preza da iskaže svoj stav, ali ne pretenduje da ga nametne.

Razgovaramo o društvu i različitim aspektima, o ljudima koje Srbija ne prepoznaje, o razgrađenim institucijama, o obrazovanju i zdravstvu, o ulozi SANU i kritikama na njen račun, o patriotizmu i dobroti o kojoj prečesto ćutimo.

Intervju započinjemo pitanjem o ulozi pojedinca u ovdašnjem društvu i može li on išta da učini. “Nisam siguran da se o društvu uopšte može govoriti. Čini mi se da smo već dugo samo skup usamljenih pojedinaca zabavljenih sopstvenim jadom, pomalo zaboravljene solidarnosti i empatije, eventualno zbijeni u manje i gotovo po pravilu nepovezane grupe. Kao da su pripadanje partiji (naravno prevashodno onoj na vlasti, neretko samo formalno i koristoljubivo) i navijačkim grupama dve jedine preostale mogućnosti socijalnog povezivanja i zadovoljenja potrebe za pripadanjem. Možda nisam dovoljno obavešten, ali se neretko iznenadim povremenim proplamsajima iskazivanja integriteta i otpora pojedinih staleških udruženja (mi lekari se teško možemo pohvaliti time), a ja, nekako laički, verujem da je razjedanje i proterivanje kompetentnosti i profesionalnosti, tako drago svakoj vrsti populizma, najbrži put za destrukciju nekog društva”, kaže Vladimir Kostić.

“VREME”: Koliko na društvo može da utiče i da ga usmerava predsednik Srpske akademije nauka i umetnosti?

VLADIMIR KOSTIĆ: Što se tiče mogućeg uticaja ili usmeravanja od strane nekoga ko je predsednik SANU, ja bih upravo to pokušao da izbegnem – odakle pravo bilo kom predsedniku, a pogotovu meni, da sa visine paternalizma usmerava ili instrumentalizuje svoj uticaj. Uvrh glave, privilegija koju mogu da prihvatim jeste da, slično drugim osobama u uporedljivim pozicijama (odnosi se potencijalno i na sve članove SANU), nešto češće imam prilike da kao zabrinuti građanin, izbegavajući ideološku i političku ostrašćenost, ukažem na stvari za koje mislim da su važne... Sada, nakon skoro četiri godine

Fotografije: Marija Janković

na mestu na kome sam, mislim da me je u javnosti bilo nezasluženo mnogo, a da mi efekti sliče udaranju prutom po vodi.

Šta je za vas patriotizam?

Sve definicije na koje sam nailazio, a posebno one koje istrajavaju na preciznoj razlici između patriotizma i nacionalizma (da ne govorim o još strašnijim "izmima" nizvodno) nekako su mi preuske, a lično nemam predznanja da bih se usudio da sam ponudim definiciju patriotizma. Međutim, mogu da ponudim svoje iskustvo: ono što znam je da volim ovu sredinu (prihvatam da su mnogo veće patrioti od mene oni koji su slobodno, svojom voljom izabrali ovu zemlju i narod; ja sam je dobio rođenjem, u tome nema moje zasluge, ali ni najmanjeg osećaja osujećenosti tipa "eh, da sam rođen negde drugde" – takvi i ne pretpostavljaju gde su sve mogli da se rode) i da volim ljude u njoj (da parafraziram velikog Aleksandra Popovića da je lako voleti velike i uspešne narode, ali da treba voleti ovaj svoj mali i siromašni narod, pogotovo što sam njegovim manama verovatno i sam doprineo), da je ovo mesto koje sam izabrao da u njemu provedem život, jer su mi tu koreni koji me ne vezuju bezuslovno, ali mi definitivno znače, konačno, jer su mi tu, svojom odlukom, deca, unuke i unuci, moji prijatelji... Ta moja ljubav i te moje odluke nisu bile busija iza koje sam se sučeljavao i stajao naspram drugih – naprotiv, zbog njih sam lakše komunicirao, ulazio u takmičenja i poređenja, osećao se građaninom sveta. Gajim iluziju da sam nastojao i u ponečemu uspeo da u tom svom izboru bar malo poboljšam okolnosti koje su me okruživale, ali i da izreknem svoje zamerke i mišljenja toj sredini (bez obzira da li sam na kraju krajeva, bio u pravu ili ne), koje nisu uvek bile prihvatljive kolektivnom uhu. Ukratko, to je moj intuitivni doživljaj patriotizma.

Voleo sam Kišove reči da je "nacionalizam, pre svega, paranoja. Kolektivna i pojedinačna paranoja. Kao kolektivna paranoja, ona je posledica zavisti i straha, a iznad svega posledica gubljenja individualne svesti..." Danas, rizikujući da me, iako ne mrzim nikoga, nazovu nacionalistom, u ovom novom dezorijentisanom varvarstvu nisam više siguran da je paranoja u toj meri deplasirana, kako tvrdi literatura.

U svom primarnom poslu, sigurno možete da svedočite koliko je važan odnos poverenja između pacijenta i doktora. Kako vidite u našem društvu odnos poverenja građanina prema institucijama i prema autoritetu kao takvom?

Kao što rekoh, imam utisak da smo u dugom vremenu iza nas postali društvo atomiziranih i načelno suprotstavljenih pojedinaca, u kome je svekoliko nepoverenje više izraz pameti i iskustva nego socijalne psihopatologije. Niste li i sami bivali nepoverljivi ukoliko bi kelner u kafani ili prodavac u radnji bio naglašeno ljubazan? Na tom opustošenom prostoru preostaju još samo "burazeri" različitih vrsta, mada ni u njih ne treba imati bezgranično poverenje, i vođe, koje ćemo slaviti, a potom bacati pod noge. Ova atmosfera koju sam prebojio crnom bojom prelila se i na delikatan odnos bolesnika i lekara – taj odnos nije isti kao odnos koji pamtim sa početaka moje karijere, ali da od toga sada ne pravim posebnu paradigmu.

Mnogi dragoceni ljudi uporno izbegavaju svaku formu javnog delovanja plašeći se da ne budu, u "društvu u kome se deca na sijalicama uče gađanju", proglašeni za autoritete, što je potencijalno subverzivno i opasno. Institucije kao da ne umemo da gradimo ili ih rušimo često i zbog toga što su smetnja personalizovanoj vlasti. Izvestan uticaj u svemu tome ima i naše istorijsko iskustvo da su u nekim vremenima države u kojima smo živeli, a time i najveći broj institucija, bile tuđe. Na našim pijacama se prodaju lažni konektori za sigurnosne pojaseve za kola, a da nismo baš jasno raščistili koga time zapravo varamo! Depresivni starac u meni predlaže da za početak počnemo da poštujemo znak zabranjenog pušenja – predlog koji se odnosi i na predlagača.

U javnosti se neretko čuje kritika na račun, recimo, Srpske pravoslavne crkve ili baš Srpske akademije nauka i umetnosti da su okoštale, da ne "čuju" potrebe sadašnjosti, da su zatvorene... O čemu se tu radi?

SANU ne može da očekuje da ne bude stalno procenjivana od grupa i pojedinaca, dobronamernih, ali i nedobronamernih. Nažalost, ima i potpuno ravnodušnih. Međutim, u postčinjeničnom vremenu u kome se istine kreiraju, umesto da se traže i prepoznaju, percepcija

■ “Voleo sam Kišove reči da je ‘nacionalizam, pre svega, paranoja. Kolektivna i pojedinačna paranoja. Kao kolektivna paranoja, ona je posledica zavisti i straha, a iznad svega posledica gubljenja individualne svesti...’ Danas, rizikujući da me, iako ne mrzim nikoga, nazovu nacionalistom, u ovom novom dezorijentisanom varvarstvu nisam više siguran da je paranoja u toj meri deplasirana, kako tvrdi literatura”

postaje veoma neprijatan fatum, ona je neka vrsta društvenog arbitra i neretko prokletstva, poput blogerske mrzovolje “ma ti starci ništa ne rade i na našoj su grbači” (mene posebno vređa ono “starci”). Čini mi se povremeno da su u Srbiji uloge odavno podeljene, da su zadati profili institucija nepromenljivi ili teško promenljivi, a u lične karte pojedinaca koji promiču javnim prostorom upisani su svi “osobeni znaci” na osnovu kojih ćemo ih rušiti u blato kad ustreba. Tako da je veliki broj kritika upućenih SANU delom posledica potpunog ili delimičnog nepoznavanja njenog rada, a delom oslanjanja na okamenjene predrasude u definisanju naše kuće. Za mene je bilo veliko iznenađenje kada su najveću ljutnju i reakcije, i to na svim stranama, izazivali naši pokušaji da izađemo iz klišea. Ljutito su nam se unosili u lice upozoravajući nas da su uloge odavno podeljene, i da svaki drugačiji iskaz bitno remeti život jedne sredine koja je svikla na komoditet stereotipija (kakve veze ima što stereotipije nemaju dodir sa istinom?). Tako je zavisno od političke i ideološke polarizacije tih stereotipija SANU istovremeno optuživana da je “zastarela, nacionalistička i konzervativna institucija” i “antisrpska soroševska ispostava”, sa zajedničkom upitanošću o opravdanosti njenog postojanja, pošto bi nakon 178 godina naravno svi znali da naprave bolju i prihvatljiviju Akademiju. Tako sam i sam optuživan da sam istovremeno učestvovao u nekontrolisanom otvaranju i “estradizaciji” SANU, ali i u njenoj “pasivizaciji”. I koliko usputni i površni šamari frustriraju, utemeljena kritika i predlozi su nam dobrodošli (nije da smo ovako sujetni i u jesen svojih života presrećni zbog njih, ali, verovali ili ne, oni ne završavaju u korpi za otpatke).

Sve nacionalne akademije sveta (da upotrebim pretencioznu nomenklaturu, “novi svetski poredak” ne voli predznak “nacionalna” i sistematizovano se obrušava na njega) imaju senku konzervativnosti i tradicionalizma (da li je to deo “okoštalosti”? – ja na kraju krajeva mislim da je takva pozicija zapravo dobra kao izvestan korektiv), o “potrebama sadašnjosti” nismo ni kao društvo seli da razgovaramo (da li su te potrebe homogene?), a činjenica je da me je više ljudi ispred SANU pitalo da li se sme, da li je moguće ući u zgradu. Evo da grupno odgovorim: da, čak je i poželjno! A onda nas informisani kritikujte!

Na početku razgovora ste kazali kako vam se čini da vam efekti sliče udaranju prutom po vodi. Govorite o kritikama na račun SANU i na vaš račun... Jeste li očekivali kada ste došli na čelo Akademije da će biti drugačije? Jeste li razočarani nečim?

Bio bih veoma nepravedan ako ne bih rekao da sam za ove četiri godine upoznao jedan broj brilijantnih ljudi koji su gotovo anonimni. I to je nešto što me čini neraspoloženim. Srbija zapravo nema uvid u geografiju sopstvenih vrednosti. Gledao sam intervju sa pokojnim akademikom, našim fizičarem Zvonkom Marićem, kojeg sam sretao samo nekoliko puta na nekim našim skupštinama, nismo ni reč razmenili. U tom intervjuu, taj čovek koji je imao pomalo, da budem pežorativan, čarapanski naglasak, u sivom sakou i sa sivim džemperom, nalik bankarskom činovniku, sasvim slobodno je govorio o filozofiji nauke, filozofiji radoznalosti, kognitivnim aspektima saznanja... Verujte mi, bio sam na raznim mestima na svetu, konferencijama, i nikada u svom životu nisam čuo takav intelektualni solilokvij.

Rekao sam sebi, ti se šetaš Knez Mihailovom, on možda prolazi pored tebe i ti nemaš nikakvu svest da je to čovek koji je odavde, koji je radio sa Nilsom Borom, koji je bio fizičarima neka vrsta intelektualnog gurua.

U trenucima obeshrabrenja, kojima sam ja i porodično sklon, u raznim aktivnostima se odjednom pojavljuju ljudi koje ranije nisam znao, koji – iz anonimnosti koju sam im namenio, što je moja greška – sa puno kompetentnosti govore o stvarima, vladaju podacima, sa iznenađujućim vokabularom, iz institucija za koje sam zamišljao da liče na stripove Alana Forda... ali ne! Zašto Srbija ne prepoznaje te ljude? Verovatno zbog toga što još uvek postoji problem u »

definisanju vrednosti. I zato mi je bliska ona misao da je potraga za vrednostima potraga za normalnošću.

A ta razočaranost koju ste primetili ne treba da vas zbunjuje. Celog života sam, ma koliko to patetično zvučalo, bio nezadovoljan najpre sobom, ali i drugima. Što ne znači da ih nisam voleo. Naprotiv.

Više puta ste govorili da je SANU skup ljudi koji imaju različite stavove i da otud ne treba ni očekivati da se čuje neki unisoni glas o Kosovu. Da li se uopšte onda može govoriti o stavu SANU o bilo kom pitanju?

Dirljiva je naša neprekidna potreba za nekakvim zajedničkim glasom, nekakvim konsenzusom i obavezujućim stavom, uprkos tome što se radi, ukoliko su obavezujući, o fenomenima koji su kontrapunkt čak i redukovanom poimanju demokratije. To je jedna pogrešno shvaćena sabornost iza koje ćemo se kao pojedinci kriti negde u sedmom redu mase koja kliče izdiktiranu parolu (čak i ako postoji šansa unisonosti, metodološko je pitanje kako se do parole dolazi ili nam je, ovako neopreznima, opet neko diktira). Rekao bih da se radi o stilizovanom derivatu straha od demokratije i mogućnosti ličnog iskaza (znamo odavno da je bez njega sigurnije). Na česta pitanja kada ćemo se oglasiti oko nečega (a pitaju nas i iz institucija koje su čak relevantnije za konkretne probleme), svi se mršte i jako su nezadovoljni zbog kontrapitanja: zašto se i sami ne oglasite? U ovom shizofrenom trenutku civilizacije negde svi imamo infantilnu potrebu da verujemo da se iza događaja koji nas preplavljuju umesto verovatnije ljudske gluposti i zlobe, zapravo oglašava neka promišljena namera, mudrost, neki naum pokretača mašine, pa bi u tom smislu uloga SANU bila da to prepozna. Čak i u Vašem pitanju implicitno se nazire stav u kome SANU prolazi gore i od političkih partija: kako to neko zamišlja da SANU u plenumu neprekidno zaseda, glasa i daje svoja mišljenja o događajima koji nas sustižu? Da li to neko predlaže da se u SANU kao imitaciji političke partije uvede princip notornog "demokratskog centralizma" (stariji se dobro sećaju ovog izraza kada su nam prodavali "rog za sveću"), pa kad nešto dobije glasove većine, to nešto postaje linija iza koje stajemo i svesno žrtvujemo svoj individualni stav. Da budem maliciozan, zašto se na primer manje postavlja pitanje da li Skupština raspravlja i ima jedinstven stav o nečemu (npr. o Kosovu), iako je i suštinski i simbolično neuporedivo važnija od SANU. Ili se njihova različitost podrazumeva, a naša ne prihvata – zašto bi akademici, primljeni u SANU zbog postignuća u najrazličitijim oblastima nauke i umetnosti, politički bili homogeniji od poslanika? Ponavljam, možda pogrešno, da ipak nedvosmisleno verujem da SANU nije i ne sme postati ništa nalik političkoj partiji!

"Bio bih veoma nepravedan ako ne bih rekao da sam za ove četiri godine upoznao jedan broj brilijantnih ljudi koji su gotovo anonimni. I to je nešto što me čini neraspoloženim. Srbija zapravo nema uvid u geografiju sopstvenih vrednosti"

Kada je u pitanju KiM u SANU je vođena diskusija i mislim da smo verovatno jedina institucija koja je te diskusije svojih pojedinaca, uključujući i moju malenkost, publikovala u formi slobodno dostupne monografije – medijima i izvršnim organima smo je poslali ili bar besplatno nudili, a koliko smo mogli i distribuirali. Znači nismo se krili! U toj monografiji je i bibliografija na stotine radova, zbornika, studija i knjiga koje je SANU publikovala, a posvećeni su ovom problemu. Naravno, kako to i priliči SANU, one su obrađene dominantno naučnom metodologijom – koliko su čitani drugo je pitanje, ali, uz izvesno preterivanje, preostaje nam još jedino da poput kolportera idemo i nudimo "intelektualne usluge" od vrata do vrata.

Verujem da bi se u SANU plebiscitarno složili da smo suočeni sa međunarodnim nerazumevanjem, hipokrizijom i laži međunarodne zajednice, dvojnim standardima i ozbiljnim geopolitičkim pritiscima i opasnostima i po državu i po narod, ali ukoliko se radi o načinima da se to stanje prevaziđe, da upotrebim Ćosićevsku naraciju, da se "pretraje", srećom dobili bi i u SANU i u društvu različite ideje – što je višestruko korisnije pod uslovom da naučimo da jedni druge slušamo.

I konačno, kroz svoja odeljenja, odbore i tela SANU je o čitavom nizu pitanja, često pionirski i ispred stroja javnosti iznosila svoje stavove. To što ih niste primetili ispunjava me osećajem uzaludnosti.

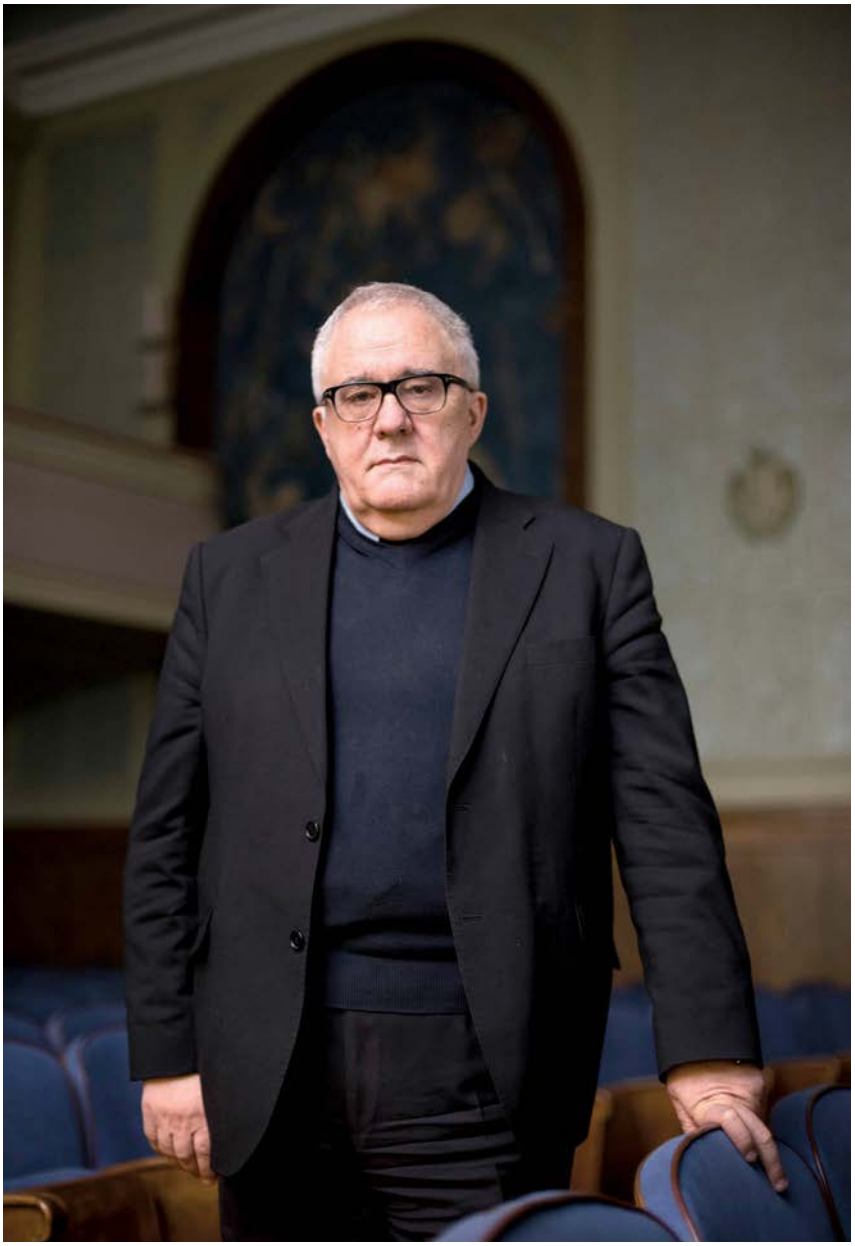
Neke od tih stavova sam videla, skoro sigurno da neke nisam i to je svakako moj propust. Ali mislite li da je krivica isključivo moja? Možda je krivica prejaka reč.

U pravu ste. Ne upirimo prstom samo u medije.

Imali smo groteskan primer: pre oko godinu dana završeno je 40 i nešto tomova diplomatske prepiske, nastale od 1903. do 1914, na čemu se radilo pedeset godina; kasnije je to i digitalizovano i sada je potpuno dostupno našoj javnosti. To je najbolji oblik istorijski dokumentovane odbrane pred raznim falsifikatima istorije. Na prvu promociju nije došao ni jedan novinar, niti jedan zvaničnik iz institucija koje bi to moralo da zanima. Drugi put su se pojavili i to onda kada sam kazao da se u prepisci nalaze i osvrti na falsifikate. Zainteresovala ih je reč *falsifikat*. To je uvredljivo jer se radi o krucijalnom projektu Akademije, od dvadeset i nešto hiljada strana.

S druge strane, Akademija jeste donekle konzervativna i nedovoljno uključena u obrasce elektronskog informisanja. Ubeđeni smo da ako damo oglas u nekom časopisu da je celi svet video šta radimo.

Recimo, pokušali smo da napravimo programe koji su trebali da privuku mlade. Jedan od tih bio je master klas, zvali smo ljude koji su nešto u životu zaista uradili. I hteli smo da ih pitamo ne samo šta su bili njihovi uspesi, već i neuspesi i promašaji, zašto su ostali, zašto su otišli. Bili su tu Hajdin, Veličković... I da li smo uspeli da privučemo mlade? Nismo. Moguće je da je obrazac s kojim smo mi nastupili već prevaziđen.

„Poslednji put sam se uplašio kada se dogodio nasrtaj na devojku u tramvaju, uplašio sam se i zbog ćutanja okoline... Kada je 1983. godine ubijen turski ambasador u Beogradu, onda su prolaznici, među kojima je bilo i penzionera, trčali za atentatorima iz ubeđenja da je to njihova ljudska obaveza. Ovu devojku napada bezumnik, i svi ćute. Od jednog do drugog događaja, ta dva pogleda na svet, prošlo je samo 35 godina"

U tom smislu nam je potrebno da nam ljudi koji se bave medijima pomognu, na koji način bi se izvesne aktivnosti mogle oglasiti.

Recimo, sada je u toku izložba Marka Čelebonovića i mnogi su mi rekli da to nisu znali, što je onda samo naša krivica.

Ali smo javili Ministarstvu prosvete, dolaze razredi, otvorili smo Akademiju, sredom dolaze đaci. Ta deca se veoma pristojno ponašaju, oni su zbunjeni vitražima, sobama u kojima su sedeli Branko Ćopić i Ivo Andrić... Pošto dolaze i razredi iz raznih delova Srbije, upriliči se susret sa akademikom iz njihovog kraja i to ume da bude vrlo emotivno... Kao što vidite, mi se bavimo regrutovanjem budućih akademika koji će biti bolji od nas.

Spomenuli ste falsifikate istorije. Vidite li u nekoj budućnosti mogućnost postizanja konsenzusa kada je reč o istoriji?

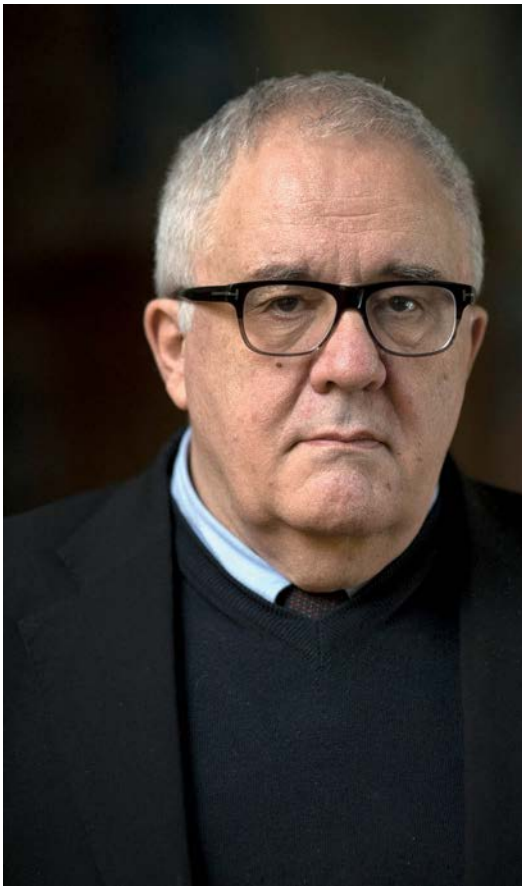
Istorija, koju neki definišu i kao intrigu sankcionisanu vremenom, ipak je učiteljica života. Ali to se odnosi samo na kritičku istoriografiju čiji plodovi umeju da budu i neprijatni – korist od te i takve istoriografije imaćemo samo ukoliko budemo sposobni da se bez jarosti i apriornog odbacivanja sa njom racionalno suočimo. Zanimljivo je da kada se postavljaju pitanja o budućnosti, i to ne samo kod nas, najracionalniji futuristi ispadaju istoričari koji bi po definiciji trebalo da su posvećeni prošlosti. Upoznavši unekoliko taj krug, u SANU i van nje, onako amaterski mislim da u Srbiji postoje takav kritični potencijal i mogućnost da nam istorija bude jedna od učiteljica života (i ovo što izgovaram nije kurtoazni kompliment).

Što se tiče konsenzusa kada je reč o istoriji, zbog čega bi on uopšte bio neophodan? Mislim čak da to ne bi bilo ni bezopasno! Naravno, dokle god smo u stanju da se međusobno saslušamo, i kad se slažemo i kada se ne slažemo, argumentujemo stavove i ne hvatamo se za vratove.

Kako ocenjujete obrazovanje u Srbiji? Gde su najslabije tačke?

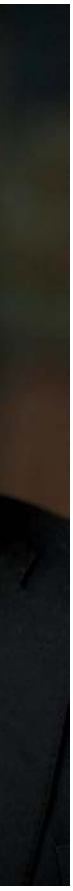
Obrazovanje danas, u svetlu brzih promena, nigde u svetu nije dovoljno dobro. Danas se lako i neočekivano dolazi u posed brojnih podataka (potrebnih i nepotrebnih, lažnih i istinitih), a opet, "utopljeni u informacije, ostajemo gladni znanja". U kontekstu "doživotnog obrazovanja", danas primarno i sekundarno obrazovanje služe kao priprema koju nameću brze promene tehnologije, koje povratno menjaju i kurikulume ova dva osnovna vida »

“Da li to neko predlaže da se u SANU kao imitaciji političke partije uvede princip notornog ‘demokratskog centralizma’ (stariji se dobro sećaju ovog izraza kada su nam prodavali ‘rog za sveću’), pa kad nešto dobije glasove većine, to nešto postaje linija iza koje stajemo i svesno žrtvujemo svoj individualni stav”

obrazovanja. U jednom dokumentu EU navodi se da tokom primarnog i sekundarnog obrazovanja osobu koja treba da se uključi u “doživotno obrazovanje” treba osposobiti tako da “postigne osnovne opšte i/ili kognitivne sposobnosti koje su potrebne u čitavom nizu poslova... u oblastima matematike, pismenosti, rešavanja problema, socijalne komunikacije i međuljudskih odnosa”. Ja koji to mrzovoljno čitam kao “pripremu za buduću neizvesnost”, starovremski verujem da će škola, bez mogućnosti da izbegne eksploziju informacija, morati barem jednim delom da se ponovo vrati ideji dijaloga koji “istine ne propisuje, već ih traži, ne ustoličava ih, već ih ispituje”, naravno u neizbežnom hladu “staromodne” etike i humanizma. Izgleda mi da nikada nije bilo potrebnije da se npr. na mojoj medicini između neurologije i otorinolaringologije kao obavezan nađe i kurs moderne književnosti ili slikarstva, ne bi li postali bolji lekari. Ja sam život proveo na univerzitetu i o njemu bih mogao da govorim sa nešto više uvida. Mislim da je naša hronično slaba tačka još uvek gorljiva želja da se sačuva *status quo*: mi se svi slažemo da su promene neophodne, pod uslovom da se ništa ne promeni. Kako rešiti ovaj rebus? Akademskom svetu, da bi bio uspešan, inherentna je kompetitivnost, sa gorkim plodovima tipa malicioznosti i izvesne surovosti, protok ljudi i ideja i, zašto ne, implicitna nesigurnost onih koji u akademskoj sredini i kompeticiji grade svoju egzistenciju. Bojim se da je kod nas situacija potpuno suprotna. Hajde da se, ne osvrćući se na Bolonje i slične bauke koji kruže Evropom, smireni i neuznemiravani tuđim idejama (što je i loše i srećom, nemoguće) zapitamo, oslanjajući se isključivo na zdravu pamet, da li je univerzitet na kome radimo “najbolji od svih (univerzitetskih) svetova”? Jer, ako jeste, onda očito nemamo šta da menjamo. Ali, ako nije (kako slutim) šta je to što bi morali preduzeti, izmeniti, reformisati (i u instituciji i u sebi samima)? Bojim se da je otpor prema “Bolonji” (ili prema ideji promene, jer ni sam ne mistificiram Bolonjski proces) postao zaklon iza koga smo se spontano okupili svi mi stari veterani borbe za *status quo* u akademskom prostoru. Nije li institucija pokretljivosti studenata i profesora, kao ideja “Bolonje”, zanimljiv lek za barem deo naše inače upečatljive heterogenosti u kvalitetu visokih škola? Zašto tu ne bi napravili makar pilot-projekat? Nije li distinkcija na istraživačke univerzitete i one koji to nisu, a koju je novi zakon uprkos predlozima ćutke prenebregao, danas potrebna, baš kao i višestruko rangiranje kvaliteta naših fakulteta i univerziteta. Barem u ovom trenutku, čini mi se da smo se odlučili za Edenski vrt jednakosti u kome vreme teče sporije i nema posebnih zahteva za pregnućima (sem zabrane da se ubere jabuka sa drveta spoznanja, što čini mi se poštujemo). Svoja neslaganja, sa još nekim kolegama, razrešio sam povlačenjem iz Nacionalnog saveta za visoko obrazovanje, ali to nimalo nije uznemirilo ni one koji su me delegirali, niti adresu na koju je ostavka upućena – zaključio sam da me je vreme prevazišlo i da je bolje da se jedan univerzitetski mastodont, sentimentalno vezan za neke institucije tipa autonomije univerziteta, povuče u senku gde mu je mesto.

Globalizacija je takođe jedan od fundamentalnijih izazova sa kojim se u svojoj dugoj istoriji univerzitet suočio. Iako preovlađuje mišljenje da će u “društvu znanja” institucija univerziteta dostići nove vrhunce, postoje i skeptici koji predviđaju da, ako uopšte preživi, univerzitet nikad više neće biti ništa slično onome što je bio tokom svoje istorije. Uočljiva je težnja da se visoko obrazovanje stavi u kontekst privatnog dobra, a ne javne odgovornosti kolektiviteta u kome ono deluje. Rezultat je da komercijalni impulsi postaju ne samo legitimni, već i dominantni pokretači obrazovanja, pre svega visokog, koje polako postaje domen tržišta. Drugo, nove paradigme produkcije znanja primarno karakteriše značaj konteksta, ne samo u smislu konačne primene nauke, definisanja naučnih problema i izbora odgovarajuće metodologije, već kroz redefinisanje relevantnog (valjda za svakodnevicu), upotrebljivog znanja koje je “socijalno robustno”. Opet staromodno, čini mi se da je jedna od većih prevara ovog konfuznog trenutka naše civilizacije ona koja ideju univerziteta i nauke svodi na konjunkturnost, obezbeđujući tako uspešniju kontrolu moguće misaone subverzivnosti akademije u najširem smislu te reči. Na primer, da li se relativna autonomija univerziteta kompromituje i polako razjeda pojavom novih paradigmi produkcije znanja i poželjnom

utilitarnošću istraživanja? Na bacaju li i države, sa neizbežnim instinktom frustriranog predatora, sve više pogled na univerzitet kao instituciju koja joj je predugo odolevala?

Gde su u svemu tome društvene nauke, u Akademiji i inače?

Kao dugogodišnji svedok u akademskom prostoru Srbije, mnogo puta sam imao prilike da čujem i osetim nezadovoljstvo svojih prijatelja iz društveno-humanističkih nauka. Pre nekoliko godina u Haleu na sastanku evropskih nacionalnih akademija saznali smo da je njihova marginalizacija veliki problem i u drugim sredinama. Ključni nesporazum u doživljaju društveno-humanističkih, sa jedne, i matematičkih i prirodnih nauka, sa druge strane, na štetu prvih, nažalost, nije mimoišao ni SANU. Pre izbora u novembru 2018. godine, 65 odsto članova pripadalo je tzv. prirodnim i matematičkim naukama, samo je petina poticala iz društveno-humanističkih oblasti nauke, uz još oko 15 odsto umetnika. Pokušali smo da izvesnim statutarnim intervencijama i dogovorima to stanje popravimo – sa kolikim uspehom, sudiće vreme. Suviše dugo smo zaslepljeni tehnološkim napretkom i bez ikakve skepse, narcisoidno i površno ponavljamo mantre da su nauka i tehnološki razvoj neupitni osnov "progresivne emancipacije čovečanstva" i da hrlimo ka društvu čija će se sreća zasnivati na trijumfu egzaktnih nauka. Tek sada sagledavamo da smo naivno prenebregli politički mizanscen takvog diskursa, koji je "suštinski i nedopustivo sklon stvaranju novih (starih?) hijerarhija i novih oblika podjarmljivanja". Na tragu divne i jezgrovite misli Johana Hojzinga: "Zbir svih nauka nije u nama još postao kulturom", ja duboko verujem da bez razvijenih društveno-humanističkih nauka polako klizimo u tehnološko varvarstvo: možda se ne ubijamo toljagama ili sklepanim oštricama napravljenim od životinjskih kostiju, već visokotehnološkim oružjima, ali u čemu je bitna razlika... Te neophodne nauke svako društvo treba da neguje (i plaća, čak i kada mu se čini da je to nepotrebno) da bi bolje razumelo kuda ide i šta da očekuje (od budućnosti, naravno). Deo našeg trenutnog usuda čini mi se da je upravo u takvom nedostatku.

Na defetizam nemamo pravo

Nekoliko puta ste govorili u intervjuima o igrama moći velikih i njihovom "potkusurivanju" malima kao što smo mi, a i o ovdašnjoj kobnoj, naučenoj bespomoćnosti i čekanju da nas neko zaštiti. Ali kako se, po vama, treba odnositi prema takvoj geopolitičkoj situaciji, kako se ponašati? Gde su ravnoteža i prostor za delovanje između spoznaje sopstvene (ne)moći u svetskim okvirima, a opet, neprepuštanja defetizmu ili slepom "sleđenju" neke jake države, o kojoj god da je reč?

Neposredni događaji na Kosovu i Metohiji bude gnev, strepnju i osećaj poniženja, pa se čovek pita ima li smisla i da li je uopšte pristojno o tome raspredati, a ne deliti nespokoj onih naših sunarodnika na Kosovu i Metohiji čija "suza nema roditelja". Ipak, pitanje je postavljeno, i da pokušam da skiciram odgovor. Geografski Srbija ne može da pobegne, niti je mogu oterati iz Evrope. Drugo je pitanje šta je danas Evropa ili, još neprijatnije, šta će Evropa biti u budućnosti? Bojim se da ponovo ne postajemo ili da od nas ne prave "slučaj" na kome se po ko zna koji put isprobavaju presedani u međunarodnim odnosima, da naš region postaje pomoćni teren za sučeljavanja i sukobe "velikih protivnika" pre izlaska na veliki teren. Iskustveno smo proverili da se radi o surovim i bezosećajnim silama koje nemaju potrebe za nijansama. Međutim, na defetizam nemamo pravo! Kao iz neke propedevtike preživljavanja u nenaklonjenom svetu i nenaklonjenim vremenima, na um mi padaju reči pokojnog Zorana Đinđića sa predavanja studentima banjalučkog Univerziteta 2003. godine: "Još je Čarls Darvin kao veliko saznanje formulisao: 'U surovoj borbi za opstanak ne uspevaju ni najveći ni najjači ni najpametniji, nego oni koji se najbrže prilagođavaju promenama u svom okruženju.' To je formula uspeha... Znači, suština je u tome da svaka zajednica realistično shvati svoje mesto u jednom mnogo većem sistemu koncentričnih krugova: tu je najpre njegov region, zatim šira zajednica, kontinent, pa potom celo čovečanstvo. Važno je pokušati da se otkrije koje su ravnomernosti i zakonomernosti u ponašanju tog okruženja i iskoristiti ih za svoj interes. Treba naći svoje mesto. Onaj ko se tome slepo suprotstavlja, na kraju strada kao Don Kihot koji se bori sa vetrenjačama." U ovim rečima vidim pretpostavku vitalnosti i borbe, a ne predaje!

Shvatamo li opasnost razmera odliva mozgova?

Ukazao bih na dva, ne nužno i najvažnija elementa. Prvo, razvijeno je verovanje, verovatno ne sasvim daleko od istine, da smo društvo u kome uloženi rad nije u korelaciji sa ekonomskom, a pogotovu ne sa socijalnom satisfakcijom pojedinca. Iz toga proizlazi zaključak sa kojim ne želim da se složim, da je "život negde drugde". Drugo, razvojni tok mladih ljudi ovde često nema kontinuitet: oni koji završavaju škole često bez mogućnosti izbora ulaze u produženu adolescenciju u iščekivanju radnog mesta. U takvom egzistencijalnom moratorijumu (koji kod nas traje nedopustivo dugo) neki su odlazili iz Srbije, a drugi bili prisiljeni da traže alternativne oblike preživljavanja. Postajali su (a ko ne bi?) cinični i bez poverenja u institucije i društvo, otaljavajući izvestan broj obaveza, uključujući i sopstveno školovanje, kao rutinu, gotovo automatsku aktivnost u nemogućnosti da anticipiraju konačne ishode, pa ni smisao svojih napora. Strašno je kada pročitamo da trećina visokoškolaca budućnost vidi van Srbije, kao da je protrahovano školovanje samo interregnum do odlaska, kada će im život zapravo početi. Ovogodišnji izveštaj Nacionalnog saveta za nauku ukazao je na neke podatke, koji se nadovezuju na moje reči, a za koje imam gotovo neurotičnu nadu (i potrebu) da su pogrešni: na svim visokoškolskim ustanovama (uključujući i visoke škole) u Srbiji u školskoj 2016/17. godini, na sva tri stepena studija, diplomiralo je 51.596 studenata. Do 26. godine života diplomiralo je 46 odsto, ali broj diplomiranih koji su stariji od 30 godina iznosi 30 odsto (sa 34 i više godina čak 17 odsto!). Bilo bi korisno kada bismo znali iz koje od ove dve grupe više ostaje, odnosno odlazi iz Srbije. Prema indeksnoj bazi GCI – *Global Competitiveness Index* Srbija, uprkos tome što je od 137 zemalja u kojima se ovi parametri prate 47. po kvalitetu naučnih i istraživačkih institucija, zauzima neslavno 134. mesto po kapacitetu zemlje da zadrži talente, a »

po kapacitetu da privuče talente 132. mesto. Dužni smo da, ako ništa drugo, pokušamo da razumemo ovu diskrepancu.

Prema tome, na vaše pitanje da li shvatamo opasnost razmere odliva mozgova, moj odgovor je i da i ne! Činjenica je da slični problemi muče i naše susede koji čak govore o "intelektualnoj pauperizaciji". Neke stvari su nažalost nepovratne, pa se i naša strategija mora prilagođavati: na primer, fokus sa "brain drain" treba prebaciti na "brain circulation", iz koga bi i ovako osakaćene sredine mogle da imaju izvesne koristi. Međutim, u aktuelnim društvenim i političkim okolnostima muči me pitanje na koje nemam odgovor: mogu li društva da ostanu socijalno kohezivna uprkos stalnoj ekspanziji ovog fenomena?

Ali se svakako mora iznaći neki način, a da ta kohezivnost ne bude isključivo na pragmatičnim osnovama...

Iskreno govoreći, ne znam kako, pogotovo ne vidim izlaz u vraćanju nekim starim patrijarhalnim vrednostima, obrascima koji zapravo više ne mogu to da pruže... Poslednji put sam se uplašio kada se dogodio nasrtaj na devojku u tramvaju, uplašio sam se i zbog ćutanja okoline... Kada je 1983. godine ubijen turski ambasador u Beogradu, onda su prolaznici, među kojima je bilo i penzionera, trčali za atentatorima iz ubeđenja da je to njihova ljudska obaveza. Ovu devojku napada bezumnik, i svi ćute. Od jednog do drugog događaja, ta dva pogleda na svet, prošlo je samo 35 godina.

I šta sad činiti?

Mislim da bismo uporedo sa građenjem institucija u Srbiji, u onom sociološkom smislu, morali da gradimo i javnost, a to se uči od osnovne škole... Odatle bi trebalo da dođe taj prvi okidač kada će dete shvatiti da postoji kao deo grupe, naravno ne negirajući sopstvenu individualnost. Kako je neko rekao, i za slobodu je potrebno dvoje.

A važno je da pomenemo i jednu drugu opasnost za društvo, a to je sistemska korupcija. Izvinite ako je ovo pitanje suviše lično, ali verujem da ste u svom poslu pretpostavljali da neke vaše kolege uzimaju mito. Šta ste tada mislili, činili?

Znate, kada, možda i opravdano, neko želi da me omalovaži i naglasi moju nekompetentnost, kao obrazac se upotrebljava argument "ma on je samo medicinar", kao da se radi o telesnom ograničenju ili podrazumevajućem kognitivnom deficitu. Ovo izgovaram zato što se nadam da me o korupciji, prema kojoj gajim iskrenu odvratnost i nemam nikakve olakšavajuće elemente, ne pitate samo zato što sam "medicinar", koji bi, prema percepciji javnosti, ako već tvrdi da nije učesnik, sigurno bio svedok takvih nepodobština. A verovali vi to ili ne, u sredini u kojoj sam proveo radni vek, nisam se nagledao korupcije. Da ne ulazim u detalje, u meri u kojoj mi je to sumnja dozvoljavala, jer činjenice nisam imao u rukama, ja sam reagovao – neki od napada na moju malenkost u proteklim mesecima svoje motive vuku upravo iz tih vremena i iz tih mojih postupaka. U doba kada sam bio dekan Medicinskog fakulteta imao sam usmenu prijavu jednog roditelja, kome smo, kao i njegovom detetu a našem studentu, nudili svu moguću zaštitu, ali su oni odbili da na bilo koji način svedoče. Očito, nisu nam verovali, a nije bilo moguće da se na nivou "reče mi jedan čoek" bilo šta preduzme.

Korupcija je nažalost dvosmerna ulica, ona ima razna lica i jednom kada se ustali kao oblik prihvatljivog ponašanja, potrebne su decenije da se ona iskoreni. Bojim se da su nama verovatnije potrebne decenije nego godine...

Pitala sam vas zato što smo svi posebno osetljivi na korupciju u zdravstvu, jer se direktno i nedvosmisleno tiče života, pa otuda... Ne zato što smatram da je u drugim profesijama nema.

Kao što sam i kazao, nema pomilovanje za nekog ko je dozvolio sebi tu vrstu moralnog pada i posrnuća. Vrlo često se međutim ta percepcija diže na jedan nivo koji ne odgovara realnosti. Jer ispada da kada sredimo pokvarene lekare i pokvarene sestre, mi idemo direktno u Evropsku uniju i više nigde nema korupcije. To nije tačno. Da li ste vi ikada pisali o tome da su lekari sa mog odeljenja od svojih para malali sobe u kojima rade, plaćali izradu nameštaja... medicinske sestre su rukama šile zavesice za bolesnike kako bi ovi imali privatnost u delikatnim trenucima... Znam lekare koji, u određenim

situacijama, plaćaju taksije i lekove pacijentima. Postoji taj kontrapunkt dobrote. I ponekad se čovek oseća depresivnim što se o tom kontrapunktu ne piše.

Šta se ovih meseci planira, o čemu se razgovora u Akademiji nauka?

Skorašnja analiza protekle godine ukazala je da je, bez upuštanja u kvalitativne procene, kroz zgradu SANU u okviru bukvalno svakodnevnih javno dostupnih naučnih skupova, izložbi, predavanja, koncerata, tribina... prošlo preko 180.000 posetilaca, da su ogranci u Novom Sadu i Nišu izuzetno aktivni, a da se ispod takve spoljašnosti neprimetno odigrava svakodnevna naučna i umetnička aktivnost odbora SANU i naših članova. Na primer, samo u protekloj godini iz izdavačke delatnosti je izašlo je preko 50 naslova. I taj ritam ne posustaje!

Na Vaše pitanje o čemu će se razgovarati u narednim mesecima usredsrediću se na dve ključne aktivnosti. Prvo, 4. aprila nas čekaju izbori za rukovodstvo SANU u periodu 2019–2023. godine, što je naravno izuzetno važno jer u izvesnoj meri određuje prioritete rada Akademije.

“Događaji u prethodnim nedeljama u kojima se tako lako izgubila granica između verbalnog i fizičkog nasilja bude strepnju da će nam se političke frustracije koje slutim da tek slede (čak i one bez naše eksplicitne krivice) posuvratiti u energiju međusobne mržnje i nasilja koje neće moći da kontrolišu ni njihovi pokretači”

Drugo, pre više od godinu dana, akademicima je podeljen sistematizovan materijal sa analizama, predlozima i kritikama njihovih kolega, tačnije pojedinačnim kritičkim viđenjima mesta, organizacije i rada SANU u decenijama pred nama. Trenutak je da se, nakon izbora za nove članove, debata o ovim pitanjima zahukta, da bi za godinu-dve iskristalisane stavove eventualno pretočili u Statut i svakodnevicu SANU. To je prilika, bez obzira što će ove reči biti nazvane jeftinom demagogijom, da se sa više koncentracije osvrnemo na opravdane ili neopravdane kritičke primedbe koje su nam proteklih meseci upućivane.

Za kraj, koliko smo, uopšte uzev, spremni da razgovaramo? Gde se razvija dijalog, a kako se on, po ovome što vidimo, najuspešnije podriva?

Malo ili gotovo nimalo. Politički diskurs je pojeo ostale, i to ne samo što se tiče tehnologije dijaloga (on je nepomirljiv, kako to dolikuje među “neprijateljima”), već i suženog spiska tema koje se dozvoljavaju. Na tim temama se poput na kakvom testu vrši klasifikacija sagovornika: naš čovek, neprijatelj, patriota, izdajnik, plaćenik, prva, druga, treća Srbija... Događaji u prethodnim nedeljama u kojima se tako lako izgubila granica između verbalnog i fizičkog nasilja bude strepnju da će nam se političke frustracije koje slutim da tek slede (čak i one bez naše eksplicitne krivice) posuvratiti u energiju međusobne mržnje i nasilja koje neće moći da kontrolišu ni njihovi pokretači. Neću da vas podsećam na našu “tradiciju” da pravimo spiskove onih... znate već kojih! Moramo se prizvati pameti, kontrolisati zapaljivost sopstvenog govora i osuda, da se za nekoliko decenija i u Srbiji ne pojavi neki naš Antonio Maćado i stihovi koji će naličiti njegovim koje je upravo vaš časopis citirao, istina baveći se nezalečenim ranama Španije: “...Španče, koji na svet dolaziš neka te Bog sačuva, jedna od dve Španije srce će ti zaleditи.” A Srbija se može i sme voleti na više načina!

Postoji jedna priča o Antoniju Maćadu, istinita. On, zajedno sa grupom ljudi, beži iz Frankove Španije za Francusku. Taj put traje dugo, hladno je, isrpcljeni su svi. Po njih u nekom trenutku dolaze ambulantna kola koja treba da ih vode do francuske granice. On insistira da svi uđu pre njega, stalno ponavljajući: “Ja imam vremena, ja imam vremena.” Eto jednog istorijskog primera plemenitosti...

Hajde da kroz ovaj razgovor pokrenem nešto što mi je san, nedovršeni predlog koji nisam uobličio, ali sada ću ga, kroz vaš nedeljnik, poslati javnosti... Pred strojem đaka u Kragujevcu, jednom profesoru je ponuđeno da iz stroja izađe. On čak nije kao Maćado govorio “ja imam vremena”, jer je znao da nema vremena. Taj čovek je prešao preko sopstvenog leša i izgovorio “ne, ja i sada držim čas”. Kako mu se Srbija odužila? Duboko sam ubeđen da bi jedna godišnja nagrada za didaktički, učiteljski, edukativni, profesorski podvig morala da nosi ime tog učitelja. Da ne bude da se u Srbiji pamti ime ljotićevca koji je pokušao da ga izdvoji iz stroja, a da se ne pamti ime onoga koji je u tom stroju odabrao da ostane. ¶

JELENA JORGAČEVIĆ

DRAGAN ILIĆ

PREGLED 2018.

Svi kao jedan i N1

Kosovo je 2018. bila najčešća reč na televiziji, sa najmanje slike. Gotovo nikada nismo videli život običnih ljudi, Albanca nismo videli na televiziji decenijama, nikada precizno ne znamo kakav je odnos kosovskih Srba prema vladi u Prištini

Premotavanje TV programa tokom 2018. treba početi pričom o vlasništvu. Pred sam kraj godine dogodila se krupna i važna promena na medijskoj sceni. Najkraće rečeno, Telekom Srbije je za gotovo 200 miliona kupio kablovskog distributera Kopernikus, a nedugo zatim ova, do tada skromna kablovska televizija, za gotovo istu sumu od grčkih vlasnika (Antena grupe) otkupila celokupan biznis u Srbiji i Crnoj Gori. Kopernikus je tako postao vlasnik dveju televizija sa nacionalnim frekvencijama (TV Prva i O2), nekoliko kablovskih kanala, sajtova i Radija Play. Kao jedini kusur pri ovoj trgovini ostala je produkcija Vajs, koja nije obuhvaćena kupovinom. MTS je ovim aranžmanom odlučio da parira svom najozbiljnijem konkurentu – SBB-u.

U ovoj borbi distributera vodi se rat koji znači mnogo više od broja korisnika. Naravno, u pozadini ovog samo naizgled tržišnog nadmetanja leže i politički motivi. Sumnju izazivaju gotovo svi elementi ove priče, počev od cene Kopernikusa, broja korisnika, ofšor kompanije preko koje je obavljena trgovina, do činjenice da je državnim novcem obezbeđena kontrola nad medijskim tržištem, naročito u oblasti informativnog programa. Sve ovo nam možda govori da će u Srbiji ponovo biti izbori, pa vlast ne želi da rizikuje ukoliko bi SBB postao vlasnik dveju važnih televizijskih stanica.

Tako dolazimo do priče o informativnim programima u protekloj godini.

Ne mogu se oteti utisku da je sadržaj vesti, njihov redosled, kao i odsustvo opozicije, makar ona bila shvaćena kao bilo kakva vrsta kritike vlasti, kontrolisan i sinhronizovan. Naravno, Happy, Pink i Studio B će u podršci vlasti i vređanju opozicije biti perjanice, dok će Prva, O2 i RTS pokušati da sve to da rade na nešto manje otvoren način. Možete to izmeriti sekundama koje se posvećuju kritici vlasti, odnosno na osnovu minuta u kom se u informativnim emisijama izveštava, recimo, o protestima građana ili činjenici da su politički protivnici štanglom razbili glavu opozicionom političaru Borku Stefanoviću.

Jedini disonantan ton ostao je na kablu – televizija N1, kojoj treba dodati TV Naša (Balkan Info). Ovo je izuzetno teška pozicija jer su pod ogromnim pritiskom vlasti, što se može videti na gotovo svakoj konferenciji za novinare kada se reporter N1 nekako dokopa mikrofona. Teško je i u profesionalnom smislu, jer morate zadržati objektivan pristup čak i kada ste sprečeni da normalno obavljate svoj posao. Istini za volju, fokus javnosti je usmeren na emisije Ivana Ivanovića, Zorana Kesića i Tanje Vojtehovski, jer su u njima kritikovani potezi domaćih političara. Ivanović je svojevoljno otišao sa TV Prva, ne želeći da bude alibi za nepostojeću slobodu medija. Sudbinu dvoje preostalih uskoro ćemo saznati. Međutim, želeo bih da skrenem pažnju javnosti na novinare koji još uvek rade u različitim redakcijama vodeći svakodnevnu borbu za profesionalne standarde. U nekim elementima svedočimo povratku devedesetih i otvorenom govoru mržnje, kada se pojave naslovne strane "Ilustrovane politike" sa potpisom "Psi su pušteni", kada su napadani Ljilja Smailović i Veran Matić zbog ispitivanja ubistva novinara, paljenje kuće novinara Milana Jovanovića sa portala Žig info.

Pritisak deluje vertikalno: uticaj interesnih grupa (političkih i ekonomskih) ide preko vlasničke i uredničke strukture i hijerarhije. Plašim se da su kritike koje stižu iz EU mlake i razvodnjene, što ovdašnjoj vlasti ostavlja odrešene ruke da koriste medije u svrhu obračunavanja sa neistomišljenicima.

Gubitak granica između televizije i interneta doveo je do prelivanja tema sa društvenih mreža na televiziju. Opozicija je koristila društvene mreže kao kanal komunikacije, međutim, nespretno i nekontrolisano, pa je dala povod vlasti da sebe označi kao žrtvu. Tako smo u Skupštini i na konferencijama za štampu slušali komentare o uvredama, botovima, pa smo kolektivno vagali da li je gore nekom razbiti glavu ili nazvati ženu fuksom. Posledica je odvraćanje pažnje javnosti od važnih društvenih tema i zamena dijaloga međusobnim uvredama.

Rešavanje kosovskog pitanja je ultimativni odgovor, ne samo vlasti u Srbiji, već i zvaničnika EU, kojima je stanje medija u Srbiji slepa mrlja veličine Kosova.

Ovim smo došli do najčešće teme u našim medijima tokom 2018: Kosovo – najčešća reč na televiziji, sa najmanje slike. Prilozi koje smo gledali apsolutno su kontrolisani, tu vlada najveći stepen manipulacije. Gotovo nikada nismo videli život običnih ljudi, Albanca nismo videli na televiziji decenijama, nikada precizno ne znamo kakav je odnos kosovskih Srba prema vladi u Prištini. Paradoksalno, na RTS-u se emituje "Lajmet", odnosno vesti na albanskom jeziku. Posebno je osetljiva tema kriminala, jer se njeno pominjanje automatski označava kao podrivanje pozicije Srba, mada je još pokojni Oliver Ivanović govorio o "patriotama" među kriminalcima. Poseban TV fenomen su protekle godine bili takozvani medijski "vikend ratovi". Obično je početak u petak ujutru (da krene Sarapa na Pinku sa gostima), a kraj sledi u nedelju pred

Foto: Pink International Company printscreen

domaću seriju. Epizode ovog serijala mogle bi se zvati: ROSU na Gazivodama, Krstarenje na gumenjaku, Hapšenja, Odlazak predsednika Vučića na Kosovo (blokada), Podizanje carina. Kraj se ne nazire. Počinje na TV Pink, Happy dodaje tenziju, a u nekoliko navrata je RTS morao da pravi specijalne programe, kojima je najteže odrediti logičan kraj.

Studio B je posle privatizacije dobio značaj nacionalnog kanala, bez dodira sa gradskim temama, osim kada je reč o apologetskom praćenju aktivnosti gradskih vlasti. Alibi za ovakav rad je prošlost, jer kako je bilo u vreme Vuka, Đinđića, (Kojadinovića), Đilasa, tako je i kod Vesića. Ovo je samo beogradski primer apsolutnog gušenja lokalnih medija, mi nemamo pojma šta se danas dešava u Srbiji. Pokazalo se da je ukidanje lokalnih medija čudnim privatizacijama bila velika greška, jer je nastao medijski mrak. RTS u svojim programima ne daje dovoljno informacija, o provinciji postoji stereotipna slika poput one u "Šarenici" gde svi igraju i pevaju uz lokalne specijalitete. Postoji medijski primat Beograda, a unutrašnjost dolazi u prvi plan samo kroz crnu hroniku, predizborne aktivnosti ili kada političari iz Beograda dođu da svečano otvore neku fabriku.

Najveća promena u domaćoj TV ponudi došla je iz produkcije serijskog programa, jer sva istraživanja pokazuju da naši gledaoci najviše vole domaće serije. Na RTS-u smo gledali "Nemanjiće", "Korene", "Jutro će promeniti sve", "Vojnu akademiju", "Komšije", "Ne diraj mi mamu", plus reprize (trenutno "Bela lađa"). Za mene su dve serije "iskočile" kvalitetom, a to su "Koreni", kao pošteno vraćanje duga klasiku Dobrice Ćosića i "Jutro", koje je pomerilo granice baveći se urbanim temama, muzikom, jednom drugačijom i svežom slikom Beograda. TV Prva je udarila po sapunicama i postigla neverovatne uspehe u rejtinizma. Napravljen je svake večeri igrani blok od serija "Istine i laži", "Pogrešan čovek" i "Urgentni centar". Biće toga još, garantovano. U igranu produkciju su se uključili i kablovski provajderi. TOP kanal u SBB sistemu tako nudi serije "Žigosani u reketu", "Ubice moga oca", "Državni posao", dok Superstar TV (pandan iz MTS sistema) emituje svojim kupcima regionalnu seriju "Besa". TV Pink nam je ponudio seriju koju uprkos velikom broju dobrih glumaca, priznajem, nisam ukapirao: "Šifra Despot". Da se ne kaže da nema ništa.

Sledeći poligon za borbu operatera bili su sportski programi. U medijskom smislu došlo je do apsolutne komercijalizacije, a pravila praktično ne postoje. Podela između SBB i MTS-a može se drugačije reći: Sport Klub ili Arena.

Zvezda je igrala u Ligi šampiona samo u gostima na RTS. Slično je bilo sa mnogim nastupima naših reprezentacija. Kao u doba restrikcija: idealno je da vam, recimo, kumovi imaju drugog operatera pa idete u goste jedni drugima da gledate utakmice.

Na porodičnim skupovima obavezna tema su rijaliti programi – od njih jednostavno niste mogli pobeći. Na Pinku i TV Happy imaju apsolutni primat u programu, oko njih se organizuje i ostatak emisija. Godinu je obeležila i bura nakon predloga ministra kulture, tačnije inicijativa za zakonsko regulisanje emitovanja rijalitija, ali je neslavno propala, uz podršku (ili tačnije opstrukcije) premijerke, REM-a, ali i vladajuće stranke: za sve je kriv Đilas i kuća Velikog brata u Pionirskom gradu. Rijaliti je pobedio kulturu – bukvalno.

Televizijsku sliku u 2018. obeležio je još veći jaz između Javnog medijskog servisa i komercijalnih televizija. Gotovo da se može govoriti o dva različita žanra, jer je RTS bio isključivo mesto za emisije iz kulture, naučnog i dečijeg programa. Sledi još ozbiljnija transformacija, posle Medijske strategije i otvaranja novih poglavlja na putu ka EU.

Kao i svake godine, ostaju upamćeni određeni TV momenti. Ove godine, zbog TV prenosa sa proslave kraja Velikog rata u Parizu, bilo je neobično važno gde je sedeo Tači, a gde Vučić i Putin. Ratko Mladić se uživo uključio u jutarnji program TV Happy i pozdravio sve kao Deda Ratko. Reporterka Studija B Barbara postala je zaštitno lice mračne vizije budućnosti novinarstva. Umesto vesti ponovo smo dobili komentare, pa ću je citirati kao utisak TV programa za 2018: daleko malo! ¶

U svetu otrova i šlagera

Fotografije: Dalibor Danilović

“Ovo vreme osećam kao vreme društvene, političke paranoje, totalitarizma medija, vratolomnih spinova, a od toga i razum i nervi posustaju”

Za “novogodišnji” razgovor sa rediteljkom Tatjanom Mandić Rigonat povoda je bilo napretek. Pođimo samo od inicijative “Nije umetnički ćutati”, solidarne i nepokolebljive pobune dramskih umetnika Narodnog pozorišta, usled koje je smenjen upravnik Dejan Savić. Povod je i smena direktora Drame, dramaturga Željka Hubača. Povod je premijera *Balkanskog špijuna* i novo, posve ovovremeno čitanje i umetnički postupak rediteljke.

Razgovor za “Vreme” vođen je neposredno pre nego što će Tatjana Mandić Rigonat otputovati u Niš, gde radi na novoj predstavi *Putujuće pozorište Šopalović*. Međutim, zbog “vrućih” informacija koje su se tokom nedelje gotovo prestizale, ovaj razgovor je trajao skoro do same predaje teksta u štampu.

“VREME”: Nova direktorka Drame, kako su u momentu kad razgovaramo najavili neki mediji, biće mlada dramska spisateljica Tanja Šljivar. Da li ste zadovoljni tim izborom?

TATJANA MANDIĆ RIGONAT: Nisam. Ali ne zato što Tanja Šljivar nije dobar pisac. Ne. Ona je dobar pisac i njena umetnička biografija nije pod znakom pitanja. I ne zato što je mlada pa da zbog toga nemam poverenje. Naprotiv. Spolja je sve u redu. I njen izbor je na liniji modernosti, nije umetnički retrogradan. Imamo žensko trojstvo sad u pozorištu: v.d. upravnicu, predsednicu Upravnog odbora, direktorku Drame. To baš dobro feministički zvuči. Ali kontekst izbora je bitan i to je ono što baca senku. Pravično

je bilo zaposliti Tanju Šljivar kao dramaturškinju u Narodnom, a vratiti Hubača, zbog čije smene je i došlo do pobune, da do okončanja konkursa za izbor novog upravnika sprovede repertoar koji je osmislio za sezonu. Ovim izborom Hubač je dvostruko smenjen, faktički od Dejana Savića prvi put i simbolički od Ivane Vujić, drugi put. Poruka ovog izbora je jasna. Umetnici, skresaćemo vam krila, mnogo ste poleteli. Ne možete dobiti sve što ste tražili. Kakva bi to poruka bila za druge koji bi se pobunili? Ovo što govorim moj je lični stav.

Priča o "Nije umetnički ćutati" nije završena?

Nije. A i zašto bi? Za mene je "Nije umetnički ćutati" stanje budnosti, zahtev za dostojanstvom i najvišim kriterijumima u našoj umetnosti. To je htenje da o sudbini pozorišta odlučujemo mi koji stvaramo predstave. Meritokratski stav. Za mene je to način postupanja, kao neko seme koje treba da se razvija i u budućnosti. Plemenita pobuna. Jedno veliko Ne za sve loše, a veliko Da za pozitivne promene. Danas je popularno reći sve je politika. Ne. Ceo svet je pozornica. I na toj pozornici vidi se život i u političkim i umetničkim dimenzijama.

Nova upravnica Narodnog pozorišta Ivana Vujić sada je na toj pozornici, izložena pogledima i iz umetničkih i političkih krugova. Imate li poverenja u nju kao novog rukovodioca?

Imponuje što je umetnica na čelu Narodnog pozorišta, druga u 150 godina dugoj istoriji kuće. Ivana je rediteljka čiji rad i estetiku poznajemo. Dobrodošla je. Samo od nje zavisi nastavak priče o poverenju. Mislim da je potpuno jasno da je smena Dejana Savića kraj jedne vrste postupanja unutar kuće i da slične priče nisu više moguće. Naravno, mi ne znamo kako tako važnu instituciju kulture vide u budućnosti oni koji kreiraju kulturnu politiku, ali bilo kakva buduća priča o Narodnom pozorištu neće biti moguća bez stava onih koji u njoj stvaraju. Rasprava o novim modelima u pozorištu neće biti prepuštena nikome uz blagoslov ćutanja umetnika Narodnog pozorišta.

A očekivanja?

Ivana Vujić ima šansu da postavi pozorište na zdrave noge. Ono što nas je razočaralo, a što nema veze sa njom, to je da u novopostavljenom Upravnom odboru Narodnog pozorišta nema nijednog dramskog umetnika. UO nema nijednog glumca, dramaturga ili reditelja, ukratko, dramski temeljno pismene osobe, ali su zato u njemu dvoje vrhunskih baletskih umetnika, što je dobro za budućnost Baleta. Ali, zašto ozbiljne ličnosti iz sveta drame nema, pitanje je za Ministarstvo kulture.

Pobuna dramskog ansambla kroz "Nije umetnički ćutati" praktično je smenila upravnika Savića. Zbog čega je, po vama, taj zahtev ipak prihvaćen?

Iz više razloga, naravno. Istrajavanje u dokazivanju istine, rešenost da štrajkujemo, posle štrajka upozorenja način na koji smo se obratili javnosti, našoj publici, a koji je bio kontrast u odnosu na to kako se Dejan Savić ponašao i šta je govorio i radio. Služili smo se argumentima, a ne lažima. Mediji su bili bitni, i to što je premijerka prepoznala važnost onoga što se dešava u Narodnom. A bili smo izloženi žestokom konfabuliranju. Da ilustrujem:

Činjenica je da se Ana Karenjina bacila pod voz – tako je napisao Lav Tolstoj – i svako ko bi u nadahnutoj analizi romana *Ana Karenjina* tvrdio da je ona igrala balet na šinama pa se okliznula, našao bi se u zoni sumraka konfabulacije i izneveravanja datosti romana. Upravo to se događalo na terenu tumačenja pobune u Narodnom pozorištu, koje su zaobilazile činjenice, argumente umetnika i saradnika Drame. Zajedničko svim tim konfabulacijama bilo je učitavanje politikantstva, u njima smo bili manekeni opasnih namera tajanstvenih sila: opozicionih i komesarskih fantoma prošlosti. A svakom čoveku koji bi prošao pored NP bile su "jasne" one skele. Spolja je bilo vidljivo da nešto nije u redu, da se tako ne slavi jubilej 150 godina postojanja Narodnog pozorišta. Za moj ukus dugo je trajala ta diplomatija oko njegove smene na relaciji Ministarstvo kulture – kabinet premijerke. Kao i odmeravanje uticaja nezvaničnih centara moći u našem današnjem kulturnom životu, od kreativnih industrija do poslastičarnice bivšeg ministra.

Kada govorimo o "Nije umetnički ćutati", šta je vas lično pokrenulo i navelo na beskompromisan stav?

Probudiš se jednog jutra, a to je jutro 15. oktobra. Čuješ da je Dejan Savić smenio Željka Hubača, i kažeš: E, pa ne može to baš tako. To je impuls, nagon, nešto elementarno, potreba za istinom i pravdom, za onim da dobro pobedi zlo. Biti pobunjeni umetnik za mene je nešto najprirodnije na svetu. I, naravno, ne samo za mene. Ako na repertoaru NP imam pet predstava, nastalih u vreme različitih uprava, ja sigurno nisam nezadovoljna mogućnošću da radim. Ali jesam bila nezadovoljna rasulom u kući, time što scena i probna sala nisu centar svemira u tom pozorištu, što je narušena normalnost rada, što su zapošljavani ljudi po principu "piši ujka Vaso", a za jednu Hanu Selimović nije bilo mesta. I ne samo za nju. Naša priča je bila nadlična priča. Drama NP je od 2008. do 2014. promenila petoro direktora. To je fatalno za jedan sektor, to je kao klizište. Ode jedan, dođe drugi, uvek po ćudi nekog upravnika, to jednostavno nije normalno.

Ovim izborom Hubač je dvostruko smenjen. Poruka ovog izbora je jasna. Umetnici, skresaćemo vam krila, mnogo ste poleteli. Ne možete dobiti sve što ste tražili. Kakva bi to poruka bila za druge koji bi se pobunili

Sve do smene Hubača, koji i dalje ostaje smenjeni direktor Drame, kao i mnogi pre njega. Zašto je baš njegova smena toliko uznemirila?

Željko Hubač je jedan od nas, on je dramaturg pozorišta koji je četiri godine uspešno vodio Dramu. Željko je počeo svoju priču sa *Rodoljupcima* Andraša Urbana, a završio s *Balkanskim špijunom*. Možda se nekome nije dopala savremenost repertoara, možda neko želi Narodno pozorište kao groblje estetika, možda bi neko voleo da to bude jedno mrtvo mesto. Dejan Savić je smenu Hubača obrazložio potrebom za promenom »

vizure repertoara. Baš tako. I to je bio okidač. Dakle, naš zahtev je bio umetnički zahtev. Taman da smo imali i najnovije pločice u toaletima, da je sve bilo čisto, umiveno i hoblovano, da su svi kostimi mirisali, da su nam sve scenografije divne a ne razlupane, da smo ćutali, posmatrali kako se sve obesmišljava i razgrađuje, da se nismo pobunili, mi bismo bili jako mali i sitni. Postupili smo kao Filip, glumac iz Simovićevih *Šopalovića*, koji kaže: "Ja u tu stvarnost ne mogu da uđem i da u njoj učestvujem sam. Ja u nju mogu da uđem jedino sa celom svojom umetnošću kojoj pripadam." E tako smo mi ušli u pobunu.

U toj pobuni bili smo istiniti, dostojanstveni, razumni i istrajni. Zahvaljujući nekim medijima koji su nas stalno pratili, koji nas nisu ispustili kao neku zastarelu vest, objašnjavali smo i objašnjavali šta je suština naše pobune. Bila je to sinergija u istini koja je postojala između "Nije umetnički ćutati" i nekih medija. Ne svih, ali ipak većine medija, što je mene uverilo u jednu stvar: ako nešto govoriš jasno, činjenično, razgovetno, nema razloga da to bude izvitopereno, osim ako sam medij nije izvitoperen, pa će ionako sve da okrene naglavačke. Bilo je fascinantno kako su novinari koji prate pozorište pratili našu priču, kao i to kako je Dejan Savić pokušavao i po kojoj matrici da je izokrene.

Temu medija, doduše posmatranu u drugoj dimenziji, kroz sveprisutnost i razoran uticaj, razvijate u *Balkanskom špijunu*. Kada i kako vam se rodila ideja da ovaj proslavljeni klasik transponujete u savremeni kontekst?

Još dok sam radila *Gospođu ministarku*, na probama sam govorila da su neki likovi Nušića i Kovačevića narasli do džinovskih razmera, osvojili naš javni prostor, da nam kroje stvarnost po svojoj meri, da se oni nama smeju, da nisu bezazleni već opasni, i da ih se plašim. Nisam tada imala ni jasan koncept, a ni onaj pravi dubinski poriv da režiram *Špijuna*, već više maglovitu želju. Te 2013. sam bila opsednuta temom vlastohleplja i ideološke travestije. Posmatrala sam šta sve ljudi rade na političkoj sceni zarad osvajanja vlasti i to me je inspirisalo da postavim *Ministarku*. Jer sve što radim u pozorištu moja je ispovest i rasprava s vremenom u kome živim. Problem koji traži scenski život, konflikt koji traga za razrešenjem. Ali godine koje su usledile dovele su me do istinske potrebe da o patologiji vremena govorim kroz *Špijuna*.

Kako biste odredili ovu sada patologiju?

Ovo vreme osećam kao vreme društvene, političke paranoje, koja se smišljeno stvara i projektuje putem medijske propagande, osećam taj totalitarizam medija u proizvodnji neprijatelja po dnevnoj potrebi, proizvodnji straha, zavera i prevara, u vratolomnim spinovima, a od toga i razum i nervi posustaju. I mene je zanimalo šta se dešava s jednim poštenim čovekom, dobrim ocem, dobrim suprugom, kakav je Ilija Čvorović kada poveruje u samo jedan delić toga što pljušti iz medija, a što kao otrov pada na ranu koju u sebi nosi, a to je rana ponižености životom. U nekoliko godina stigli smo od *Ministarke* do gušenja u nezdravoj atmosferi progona neistomišljenika, od Živke ministarke, ujka Vase, Pere pisara, do mračnog sveta *Balkanskog špijuna*. Do toga da živimo rečenice koje Ilija Čvorović izgovara: Sve je suprotno od onoga što izgleda da jeste. Na koga sumnjaš? Jesu pitali za mene? Na spisku vas je 128...

Hrabro ste pristupili novom čitanju jednog od najtežih dramskih zadataka?

Izvorna drama je napisana 1983. i disala je punim plućima u kontekstu ondašnjeg vremena, pa zašto bih ja zajedno sa celom ekipom predstave odustala od tih punih pluća danas? Osim toga, film *Balkanski špijun* ima nivo mita, i moj rad na toj drami bio je kao kada su grčki tragičari obrađivali određeni grčki mit.

U čemu leži suština njenog osavremenjivanja?

Osnova osavremenjivanja je u kreiranju konteksta, stvarnosnog okvira unutar kojeg likovi dejstvuju. U Kovačevićevoj drami postoji glas iz radija, koji se čuje na nekoliko mesta. Jer Danica, žena Ilije Čvorovića, stalno sluša radio, a sluša i Ilija, i to su vesti iz onog vremena, prilično birokratske, kakvo je onda i bilo izveštavanje. A posle tih vesti sledi muzički blok: pesme naše mladosti. Meni su to bila prva vrata kroz koja sam mogla duboko da uđem u našu savremenost. Promenila sam vesti. Te vesti nisam izmišljala. Ne. Sav materijal sam uzela iz naših

medija, prateći ih oko godinu dana. Čitajući tabloide, govore predsednika, sulude vesti o klimatskim promenama, da će Slovenija i Hrvatska biti potopljene i da će nestati 2035, a da će Srbija dobiti Panonsko more... Tekstove o delovanju stranih obaveštajnih službi, o ugroženosti Srbije, domaćim neprijateljima. A i taj glas iz nekadašnjeg radija u predstavi je glumica koja zajedno sa bendom truje i nas publiku i Čvoroviće, pa kad nas zaspe otrovom, peva nam pesme večne mladosti. E to je bitno. Taj spoj otrova i šlagera.

Zaista mislim da danas živimo u medijskoj kapsuli. Osamdesetih nismo imali medijsko telo i mrežu po kojoj bauljamo i koja nas sluđuje. Bila je jedna partija, jedan dnevnik, a ostalo su bili vicevi i priče u kafanama. Današnje vreme je mnogo složenije, pa je *Balkanski špijun* u ovom vremenu opasniji po meni nego kada ga je Kovačević napisao. Vreme od 1983. pa do danas dalo je nove slojeve drami, nove mogućnosti čitanja, nove boje, a svevremena je ostala osnovna tema.

Kovačevićev i vaš Ilija Čvorović, u čemu su isti, a u čemu različiti?

Drugi nivo osavremenjivanja komada išao je kroz tretman likova, njihovih biografija. Dakle, za razliku od prethodnog Čvorovića koji je gajio Staljinov kult ličnosti, i zbog toga robijao, ovaj Ilija nema kult ličnosti, niti svoju stranku. Nisam htela da ga odredim kao glasača Aleksandra Vučića i SNS-a, jer to određenje ne bi bilo tačno. U originalnoj drami, Čvorovića pisac određuje kao vlasnika ideje o slobodnom čoveku i zemlji. Čvorović mrzi kapitaliste, imperijaliste, on ne

radi ništa za pare, za stranku, već iz ubeđenja da radi nešto dobro za svoju ugroženu zemlju. Kao neki ovdašnji Đango, on izlazi na dvoboj sa svim nepravdama i nesrećama za koje okrivljuje strane plaćenike i domaće izdajnike oličene u Podstanaru. Zanimala me je logika društvenog paranoika, kako se to postaje, zašto, kuda to vodi... Ilija kao običan čovek je prezupčio s onu stranu uma i razuma, i počinje da proganja podstanara posle jednog poziva iz MUP-a. Koja je to atmosfera u kojoj se čovek toliko plaši da će završiti na naslovnim stranama, da će biti označen kao neprijatelj države, i koja je to akumulacija nesreće u tom čoveku koja će ga dovesti u situaciju da proganja i mrzi.

Postoje i promene u tekstu. Tamo gde je Staljin kod Duška Kovačevića, kod mene je zemlja. Ilija Čvorović je moj vršnjak, nekada je voleo svoju veliku zemlju Jugoslaviju, i nije mu bilo bitno ko je Hrvat, ko Slovenac, ko Bosanac. Kao što je voleo Jugoslaviju, i, kako kaže: "kao što neko voli dete, neko Boga", tako sad voli i Srbiju kao što voli svoju ćerku jedinicu. I sada je u potpunoj paranoji da će i ona da mu se rasparča. On se identifikovao sa ulogom žrtve, a ta žrtva u njegovoj glavi je njegova zemlja.

I kroz ostale likove personifikovali ste čitave skupove društvenih fenomena?

Mlad, obrazovan podstanar koji se vratio u Srbiju s idejom da započne nešto kreativno i dobro u njoj, u stvari nosi temu suvišnog čoveka, nekog ko je nepotreban ovde i sada. Sumnjiv je što je otišao pre bombardovanja, sumnjiv što se vraća, što ima novac, a Ilija je ubeđen da je veliki novac nemoguće zaraditi poštenim radom, to govori mu iskustvo života u Srbiji. Veliki prostor dala sam Ilijinoj ženi, Danici racionalnoj osobi preko čijeg lika gledamo kako Ilijina velika iluzija o neprijatelju, ugroženosti, počinje da osvaja psihu te žene, kako ona postaje drugi Ilija. Ludilo je ušlo u tu kuću, u tu porodicu, i krenulo da je razara. Ono što je pisac nekad pisao kao metaforu, za mene je to danas surovi realizam na nivou priče. I ta drama je za mene tragedija. U toj priči svi su oštećeni. Životom se plaćaju iluzije i projekcije. Najviše me je zanimalo kako scenski uverljivo da pokrenem i zavrtim taj mehanizam paranoje.

Da li je vašu predstavu gledao i Dušan Kovačević?

Gledao je na generalnoj probi i na premijeri. Rekao je da ne zna gde on završava a gde počinjemo mi. I da bi potpisao svaku reč koja je izgovorena u predstavi. Kako smo menjali tekst, bilo nam je svima naravno važno kako će pisac reagovati i na te izmene u tekstu i na predstavu u celini. Velika je to drama, antologijska, klizav teren. A njenu veličinu i dubinu potvrđuje mogućnost različitih čitanja u različitim vremenima. Njena savremenost je potresna, ne samo u lokalnim dimenzijama. Mogu da je zamislim kako savršeno funkcioniše u Londonu, Berlinu, Njujorku...

Kako vi tumačite odnos etike i estetike u jednom pozorišnom delu, i sâm angažman umetnika?

Etika i estetika su neodvojivi u umetničkom delu. A pojam angažmana umetnika je kompleksan. Moj građanski angažman kao umetnika podrazumeva odgovornost prema prostoru koji dobijam u medijima, da pričam o onome što radim ili onome što mislim na razne teme. Da budem istinita ili lažna. Umetnik ima tu odgovornost i zbog prostora koji dobija, za razliku od drugih ljudi i profesija zapostavljenih u medijima. Bez obzira što danas to biva zagušeno u mnoštvu ničega, pa upadamo u dilemu koliko javna reč uopšte vredi. A neke umetnike baš košta to što govore.

Što se samog dela tiče, ono je angažovano ukoliko je umetnost, ukoliko ne potvrđuje stereotipe, ukoliko nije jednodimenzionalno, ukoliko dođe do neke umetničke istine, bez obzira na to da li je tema odnos majke i ćerke, ili odnos pojedinca i sistema, kad otvara tabue. Nije samo angažman govoriti o dobru i zlu, vlasti, nego i stvoriti jednu nepatvorenu lepotu. Lepota umetničkog dela je subverzivna. Lepota je subverzivna, a ne parola. Umetnost je dodatak ovom svetu, nije prost komentar života. To nije kopija vremena ni ilustracija, to je nešto što mi dodajemo ovom svetu u određenom obliku.

Vaš angažman potvrđen je i u "Nije umetnički ćutati". Ipak, na kraju je ostalo malo nejasno, ko se sve pridružio toj inicijativi, da li su je podržali i Opera i Balet?

"Nije umetnički ćutati" je stav – ne očekuj od drugog da ti reši problem dok ti ćutiš. To je potreba da braniš elementarne čestice svoje profesije, život u pozorištu, od nesavesnosti, bahatosti, neznanja, arogancije prostakluka, nedostojnosti, nerada... "Nije umetnički ćutati" je inicijativa umetnika i saradnika Drame Narodnog pozorišta. Nikada nam zvanično nije pristupila ni Opera ni Balet. Zašto? Pitajte njih. Drama NP pokriva dve trećine repertoara. I najuspešniji je sektor, sa osvojenih 110 nagrada u periodu v.d. direktora Hubača. Svakog meseca, Drama odigra do 50 predstava, a istovremeno je po broju zaposlenih najmanji umetnički sektor. Nosioci repertoara su se pobunili. I saradnici Drame. Nismo mislili da je za naš protest brojnost presudna, već ko su ljudi, umetnici koji govore.

Kako gledate na učešće umetnika, pre svega glumaca u građanskim protestima? Glumci su bili najavljeni i kao predvodnici prve protestne šetnje.

Ovo je trenutak u kome naša opoziciona scena vapi za ljudima koji imaju integritet. Niko na političkoj sceni u ovom trenutku nema biografiju i ugled koji mogu da se mere sa integritetom jednog vrhunskog umetnika koji ima i građansku hrabrost. Međutim, sa tim integritetom političari ne znaju šta da rade. I to je ta priča o Mirjani Karanović. Nekome njeni stavovi mogu da se sviđaju ili ne, ali ne mogu da se ospore njen slobodarski duh, ličnost, hrabrost. I kome to smeta, ne treba ni da šeta. ¶

IVANA MILANOVIĆ HRAŠOVEC

Terenski brevijar istorijskih Vučićevih uspeha u 2018.

Orašac, levi tunel i 1030 metara asfalta

Sa juga se pojaviše crni automobili, svi se okrenuše ka jugu, evo ga, sa juga, sami predsednik Vučić, svi dadoše aplauz ka jugu...

Poznato je da je gospodin predsednik Vučić, od kada ja stupio na državne funkcije, vazda i uvek na istorijskom maksimumu. Nema gde nije stigao prvi i postigao najbolji rezultat. Reporter "Vremena" je preko nekoliko puta bio svedokom tih velikih rijaliti predstava, u kojima i tzv. novinari imaju zapaženu ulogu, tokom kojih se trudio da bude kao oko neumoljive kamere. Pred čitaocima je novogodišnje podsećanje na tri Vučićeve seanse.

NAŠ PREDSEDNIK

Novinar stiže u Orašac na vreme, i uputi se ka jednom od ulaza u VIP prostor, manu sa onu Skupštinsku propusnicu, dvojica, trojica, sa na prsa legitimaciju "Organizator", bez da pogledaše u spisak, odbiše, nije na spisku. Šta će, reporter uze radi pos'o, ubeleži vazda kamera, VIP gospodina koji je na povocu držao crnog psa, počasni vod vojske u plavi mundiri, vojni orkestar u plavi mundiri, red policajki sa plavi šeširići, pristiglog Vulina, stroj vojnika sa sivomaslinaste šapke...

Od velike šatre se, preko zvučnika, čuo Patrijarh, koji je služio liturgiju, šefica Vučić protokola je, iz VIP prostora, vršila probu mikrofona za kolege, Jedan, dva, jedan... autobusi su i dalje istovarali narod, ona šubara se, kroz gužvu, probijala sa uramljenim Putinom... U sve stiže dika Diković, nigde "Naši", nigde "Obraza", druge uke i buke, na velikom videobimu, iza koga bile skalamerije za ozvuku, je pisalo "Dan državnosti Republike Srbije – Sretenje". U VIP prostor, sa vencem, proba uđe delegacija Prestolonaslednika, jedan sa akt tašnom, na kojoj bila kruna, zlatno i veliko slovo A, je bezuspešno ubeđivao "Organizator" legitimacije da je sa njima član Krunskog saveta.

Novinari sa spiska su sve u šesn'es' radili pos'o, jedna proturila mikrofon kroz ogradu, pa intervjuiše poštovani narod, primerak naroda uzo napamet veli, Postigli smo ugled i čast u svetu, fala mnogo, pozdravljam Predsednika! Novinarka imade i pitanje, Vraćamo se korenima, a ovaj napamet odgovori, Vraćamo se jašta!

Narod se uskomeša, Vulin se uskomeša, ozgo, od parkinga iznad škole, nastupi Vučić, sa na crveno kravatu, iskorača, sa Dodik plava kravata Miloradom, pravo do počasnog mesta koje su čuvali svi ministri. Sve odstoja, voditeljka zamoli za malo strpljenja, očekuje se dolazak Njegovog preosveštenstva, izvinjavam se, Njegove svetosti, Vučić na to nekoliko puta odmahnu glavom, pridruži mu se Vulin, koji je odmahivao glavom dijagonalno.

Jopet i opet se javi voditeljka: Ako je Orašac mesto gde je Srbija počela da vaskrsava, onda je to mesto gde treba da dođe svaki predsednik države, danas će se prvi put obratiti predsednik Srbije, dame i gospodo, predsednik Srbije, gospodin Aleksandar Vučić! "Obraz", po scenariju, smota zastavu i transparent i vrati se u Jarugu, pred mikrofon, sa plavu fasciklu, stade Vučić predsednik.

Metuše ga na onaj veliki video bim, pa se reče Vučić predsednik, Poštovani predsedniče Republike Srpske, gospodine Dodik, Vaša svetosti... uvaženi građani Šumadije, danas je Sretenje, veliki dan. Pa citira Vitezović Milovana, stiže do Orvel Džordža, reče da je najteže uraditi ono što ljudi neće da čuju, oko nas su podignuti planinski venci prepreka, Hanibal pred Alpima, ili ćemo naći put do Rima, ili ćemo ga sami napraviti. Ministri su, ko jedan aplaudirali, kartonski Vučić u prirodnoj veličini je poskakivao, Vulin je pomerao usne, svojom tehnikom memorisao svaku reč.

MI SMO TU

Sve šlemove pomeriše, u liniju, na levu stranu, eto ga gospodin Drobnjak, direktor "Srbija – Puteva", koji je od mode imao samo plave rukunice na naočari, dok je, pristigli, gospodin Babić, direktor Koridora, bio za svečanost opremljeniji, plavi sako, plave antilopske zumbane cipele, u jednoj ruci beli šlem, u drugoj naočare za sunce. Samo što se Drobnjak gospodin nasloni na Babić gospodina, eto nama ministarke Zorane, novi i svečani stajling, kosa plava, trepavice velike pa crne, dekoltirana bluzica sa, ko da su zečije, dve krznene šapice oko vrata, a preko svega takoreći pelerina boje roze, čiji kaiš je imao velike žute alke.

Ministarka radosno sve pozdravi, zadrža se u konverzaciji sa kineskim ambasadorom, upita, jeste li zadovoljni, prevodilica prevede, Kinez klimnu glavom, ministarka trepnu svojim velikim i crnim trepavicama, Sve što treba, mi smo tu! Ministarki uze da se oprezno primiče gospodin Babić, sa belim šlemom u levoj ruci, klimnu joj, ona mu radosno i nekoliko puta otrepnu, sve držeći svoj pink i roze šlem pozadi.

PRIRODNA VELIČINA:
2D predsednik među narodom
Foto: D. Todorović

Sa juga se pojaviše crni automobili, svi se okrenuše ka jugu, eto ga, sa juga, sami gospodin Vučić. Svi dadoše aplauz ka jugu, Vučić je koračao, plavi džemper na plave farmerke, pozdravi sve redom, Dobar dan, srećan rad! Sve krenu u tunel, jedino Vučić nije imao ni šlem, ni prsluk, Drobnjak je gužvao žuti prsluk u rukama, Zorana je svoj roze šlem držala pod desnom miškom.

Stigoše do proširenja u tunelu, gde bili radnici sa šlemovima, mašina je još čukala po betonskom zidu, pažnja načisto popusti, niko ne primeti da je zid probijen, da se mašina ugasila, tek na protokol aplauz, svi udariše u pljeskanje. Nastupi tišina, koju je prekidala Vučić konverzacija, reporter se primače, stariji, temeljan čovek, sa šlemom, koji je uspešno prošao ubrzanu obuku iz spontanog obraćanja predsedniku, je govorio: Da vam kažem, sve što ste rekli, sve mi se sviđa, bolje ne može.

Kad se završi spontani razgovor, javi se zvanično žensko preko mikrofon, Poštovane dame i gospodo, danas prisustvujemo otvaranju levog kraka tunela Brančić na Koridoru 11... Vučić čestita ambasadoru, ambasador čestita Vučiću, javi se ministarka Zorana: Dragi predsedniče... Voditeljka najavi predsednika, bi obraćanje u tunelu: Dragi ambasadore, uvažena potpredsednice Vlade... video sam ovde i seljaka iz Donjih Banjana, koji je rekao šta je dobro, i šta ne valja, pa povika, Je l' tako Petriću, a Petrić odgovori, Imam još! Vučić nastavi, ovo je veliki dan, jer ovo je jedan od najdužih tunela, veliki uspeh, veliko hvala, veliki posao za našu decu, za našu budućnost...

Kad Vučić završi, doviknu mu Petrić da on nije završio, Vučić upita, može li posle, ovaj se složi, Čekam! Onda nastupiše novinari, prvo prozvaše "Pink", žensko čeljade spremno upita, šta to Tači preti... Spontano ponovo bi spontani gospodin Petrić, koji ne skid'o šlem, koji predsedniku preneo da mnogo 160 dinara za litar nafte... Pa gospodin Petrić, iz Donji Banjani, ponovio ono što vežbo na ubrzanom kursu: Sve ovo dosad što si radio, sve je dobro, svaki dan te slušam deset puta, ti si jedini predsednik koji javno sve radi, i što razume ljude...

U sve to se gospodin Petrić seti i što mu stavili šlem, Pedeset godina gazim blato, sad je rizla, kad ću dočekati da idem asfaltom, imam kilometar od magistrale do kuće, neću dočekati. Vučić povika, Gde je Drobnjak, primače se Drobnjak, Petrić zavapi, kakav Drobnjak, neću doživeti, Vučić predsednički preseče, Doći ću lično u tvoju kuću za dva meseca, asfaltom, spremi za Drobnjaka rakiju!

KORIDOR 12

Desetak kilometara od Ljiga, posle petlje auto-puta za Preljinu, levo skretanje sa Ibarske magistrale, gde na drvenoj letvi obaveštenje, putokaz, "Koridor 12". Uzbrdo nov asvalt, širok tri metra, oivičen belim linijama, kao pravi koridor, i stubićima koji svetle noću. Kad se izađe uzbrdo, kod prve kuće, proširenje, tu već razni protokol, gospodin Drobnjak, direktor "Putevi Srbije", u dvorištu kuće, na beloj rakiji. Muško iz jednog od tih protokola objasni pristiglim novinarima da je tu doček Predsednika, a onda se ide peške, pokaza žutu kuću na uzvišenju.

Obezbeđenje ode nizbrdo, protokol viknu Ajmo, od nizbrdo, iza krivine, pojavi se Vučić gospodin, sav u plavo, a košulja bela. Ministarka Zorana informisa da su uradili sve, krenuše ka žutoj kući. Na krivini pred kućom, gde bio raspoređen narod, Predsednika dočeka Petrić gospodin, obavesti ga da bio s njima svaki dan, Vučić odmah zameri da nema kanala pored puta, okrete se Drobnjaku: Da se napravi. Onda je predsednik pogledao u kukuruz i odapeo jednu razvojnu: Kukuruz pustio metlicu, puni zrno! Jopet se uključi Petrić gospodin, tražio je kilometar puta, a nema toliko, Vučić iz glave reče, 1030 metara, Petrić uze gleda Drobnjaka, čekaj, rekli ste da je 800 i nešto, Drobnjak ponovi Vučićevu cifru, 1030.

Stigoše do Petrića kapije, gde šefica za medije dade kompliment čuvenom novinaru Gvozdenu, uđoše u dvorište, gospodin Petrić predstavi postrojenu familiju. Familija je složno ponavljala, Put je ko slika, hvala do neba... Sve upraviše ka vinjagi, Vučić odbi ponuđenu stolicu, sede na drvenu klupu. Sto je bio postavljen minimalistički, flašice sa vodom, trbušasta flaša sa rakijom, roze ruže u najmanjoj staklenoj vazi. Sipaše rakiju u čašice, javi se gospodin Petrić, Predsedniče, ne mogu da lažem, put je ko slika, pa nastavi zdravicu, Nemam reči koliko smo zahvalni, zahvalni smo vama, zahvalni smo svima... Vučić odgovori da se moraju uraditi kanali, gospodin Petrić se složi, reče da će put služiti 20 godina, Vučić ga ispravi, služiće 30 godina, ali posle 20 mora rekonstrukcija...

Poslužiše se, Vučić uze samo vodu, protokol pozva novinare da pređu 'vamo, kad se novinari odmakoše Vučić gospodin uze proba rakiju, pozva čuvenog novinara Gvozdena da popije jednu, gospodin Gvozden odloži kameru gospodi iz protokola, sede ukraj sofre, dadoše mu čašicu, stiže meze, pršuta i kuvana jaja, Vučić se kucnu sa gospodinom koga oslovljava sa 'De si Gvozdene. Stiže gibanica, Drobnjak otera muvu koja se muvala oko Vučića, pređe na gibanicu, jedan od sofre iznese predlog da Vlada treba da radi puteve po selima, ne sve, samo one koje treba...

Digoše se od sofre, svi predoše 'vamo, stadoše pred kamere. Kad "Pink" umetnica poturi dva mikrofona Vučić reče da su uradili 1030 metara lokalnog puta, pokazali da država postoji zbog ljudi, dogovorili se da iskopaju i kanale, biće još 60 miliona za ljišku opštinu, sve će da reše... Dade reč gospodinu Petriću, koji zahvali predsedniku, i svima oko predsednika, on je Čiča iz tunela, kome se ostvarila poslednja želja. Deset godina se budio noću, i planir'o šta da radi, nema političare, nema biznismene, put mu je bio poslednja želja, i sreo je Vučića. Im'o je poverenja u predsednika, pratio ga non-stop kad je bio na Kosovu, video šta je sve ljudima ispunio, kad je dečku sa šajkačom dao dve ovce i kozu, da mu je uzeo penziju bio bi presrećan...

Pa uze Petrić gospodin opriča kako se požalio Drobnjak gospodinu, ima problem kome ne može da se pomogne, Drobnjak mu rek'o, Eto ti Vučića, odgovorio mu da tu Vučić ne može da mu pomogne, ima 2000 kila rakije, ni kilo da proda, i Drobnjak mu kupi 200 kila rakije. Vučić pohvali Drobnjaka: Dobro si to uradio, ja sam probo, rakija je dobra... Petrić gospodin nastavi da udarile kiše, pšenica će podbaci 50 posto, Vučić replicira da će podbaciti 20 posto, Petrić mu odgovori da se on ne razume u to. Vučić diže glavu, vrati mu se inspiracija: Kukuruz pustio metlicu, puni zrno, ma koliko se ne razumem, ovoga puta sam ja u pravu, pšenica će podbaciti samo 20 posto. Prisutni dadoše aplauz, Vučić reče Petriću, ovo su ti seljaci tapšali, ovaj mu odgovori: Nisu seljaci, ovo su ovi tvoji tapšali! ¶

DRAGAN TODOROVIĆ

Intelektualna svest

Ono što je napravljeno krajem dvadesetog veka bio je pakt za rušenje Jugoslavije, kao što je na njegovom početku postojao savez za njeno stvaranje. Proces se obrnuo. Ali ovde se ne sme u istorijskim ni u bilo kojim drugim analizama smetnuti sa uma jedan moment. A to je da je Jugoslavija srušena od njenog vladajućeg vrha. Narod se, zapravo, nikad o tome nije izjasnio

Krajem ove godine obilježena je stogodišnjica nastanka Jugoslavije. Kao što se i danas, kada ove zemlje više nema, promišljaju njene vrline, mane, kontroverze, potencijali i značaj, tako je bilo i u prvoj deceniji njenog nastanka. Izuzetno svjedočanstvo o tom periodu predstavlja knjiga "Srpski intelektualci i Jugoslavija 1918–1929" Branke Prpe objavljena u izdavačkoj kući Clio. Što, zapravo, znamo o stremljenjima, strahovima i nadama srpske inteligencije po nastanku Jugoslavije?

"To nije istražena društvena grupa", kaže Branka Prpa za "Vreme". "U radovima istoričara obrađeni su pojedinci poput Slobodana Jovanovića ili Jovana Cvijića, ali ceo jedan korpus te značajne društvene grupe u istoriji dvadesetog veka ostao je neistražen. Jugoslovenskom stvaralačkom inteligencijom bavio se sociolog Dušan Janićijević, ali ne i istoričari. A kako sam ja započela sa inteligencijom devetnaestog veka i kulturnom matricom koja je rađala političke ideje na slovenskom prostoru, izabrala sam srpske intelektualce i njihovu recepciju jugoslovenske države kao temu i subjekt mog istraživanja. Jer, oni su među najznačajnijim idejnim tvorcima i faktičkim realizatorima ideje Jugoslavije."

"VREME": Često možemo čuti da jugoslavenska ideja zapravo dolazi iz Hrvatske i da su je srpski intelektualci primali sa skepsom...

BRANKA PRPA: Zavisi koga uzimate u razmatranje. Ako pogledate Srbe iz Hrvatske, onda vidite da ti procesi teku paralelno. Objavila sam knjigu o Srpsko-dalmatinskom magazinu, prvom časopisu na narodnom jeziku koji je pokrenuo Božidar Petranović, Srbin iz Dalmacije. On je bio najznačajnija veza Ljudevita Gaja na tom prostoru. Pazite – Danica ilirska nastaje 1835, a Srpsko-dalmatinski magazin već 1836. Ti nacionalno-integrativni procesi na slovenskom jugu su pojedinačni i opšti jer je bilo skoro nezamislivo da svoju nacionalnu integraciju u nacionalno izmešanom i, zapravo, jedinstvenom kulturnom prostoru ne podignete na nivo opštosti. Bečki dogovor je postignut već 1850. i od samog početka su ti procesi zajednički za južne Slovene.

Ipak, koliko je jugoslavenska ideja bila prisutna u samoj Srbiji?

Politika Srbije se orijentiše prema Bosni i Hercegovini. Znate, bosanskohercegovački ustanak iz 1875. nije samo srpski, već i hrvatski; oba ova naroda taj prostor doživljavaju kako svoj. Prema tome, morate da se bavite jugoslovenskom idejom kako biste rešili svoje nacionalno pitanje. Bosna i Hercegovina bila je zato ključno pitanje srpsko-hrvatskih odnosa već dva veka, a ostala je to i danas. Obe ove strane – i srpska i hrvatska – tu su pokušavale da nađu zajednički imenitelj, a početkom dvadesetog veka jugoslovenska revolucionarna omladina je ideju Jugoslavije iznedrila kao pojedinačni i zajednički projekt: dakle, rušenje Austrougarske revolucionarnim putem i stvaranje jugoslavenske države. U tom kontekstu, u Srbiji deluju krugovi oko Jovana Skerlića i Božidara Markovića, tu je i Slavenski jug...

Jugoslavija je stvorena 1918. Kako se u njoj snašla srpska inteligencija?

To su visokoobrazovani ljudi koji su listom završili fakultete na najuglednijim evropskim univerzitetima. Njihova razmišljanja nisu provincijalna. Na primer, Srbiju koja bi ostala bez Jugoslavije Milan Grol naziva "ćumezom i apsanom". Svima

je nesretna svest

njima je cilj da izađu iz prostora opterećenog tradicionalizmom patrijarhalnog društva, svi su nosioci modernističkih ideja i nikome od njih na pamet ne pada povratak u pređašnje stanje. Oni vide Jugoslaviju kao epohalnu šansu, uključujući Aleksandra Karađorđevića koji neće da bude srpski već jugoslovenski kralj. Gotovo svi u srpskoj inteligenciji, osim tradicionalnih političkih grupacija oko Nikole Pašića, videli su u Jugoslaviji istorijski potencijal koji ne sme da se prokocka.

Danas možemo čuti da je stvaranje Jugoslavija bila velika greška srpskih elita i da bi im bilo bolje da su insistirali na primjeni Londonskog sporazuma. Drži li vodu ova teza?

Srbija, praktički, ništa nije dobila Londonskim ugovorom: tražila je Bosnu i izlaz na more kod Splita, ali ih nije dobila. Stvarno ne znam o kakvoj se grešci govori, to je apsolutno anticivilizacijski pristup vlastitoj istoriji. Uzmite, na primer, Vojvodinu – ona nikada nije bila u Srbiji, a čak se i 1918. drhtalo da bi zemlja mogla ostati bez "Stare Srbije", odnosno Makedonije, Kosova i Sandžaka. Naime, sve do 1918. velike sile nisu bile odlučne da li da Austrougarska opstane ili ne; njoj su nuđene različite opcije samo da izađe iz rata.

Što su sličnosti, a što razlike između ondašnje i sadašnje srpske inteligencije?

Intelektualna svest je nesretna svest jer pokušava da radi za opšte dobro, a u stvari radi za političare i na kraju shvati koliko je izigrana. Razočarenje koje se desilo intelektualcima onog vremena zajedničko je i intelektualcima ovog. Povezuje ih i to da se u najtežim vremenima velik deo srpskih intelektualaca borio za Jugoslaviju, odnosno, na kraju – protiv rata u kome je nestala. Ono što ih razlikuje jeste sadašnji izostanak prosvetiteljske dimenzije njihove društvene funkcije. Srpski intelektualci pre sto godina razumevali su koliko je narod neobrazovan i koliko je važno da oni sa svojim specijalnim znanjima urade sve da edukuju stanovništvo; znali su da samo prosvećen čovek može biti slobodan. Oni su prosvećivanje »

Fotografije: Bojan Stekić

naroda smatrali za svoj glavni zadatak. To je danas izostalo, pa su intelektualci u većoj meri postali ekskluzivna skupina bez direktne veze sa narodom na način koji su imali njihovi prethodnici.

Da li suvremenoj inteligenciji nedostaje i hrabrosti?

Mislim da intelektualne hrabrosti nikada nije manjkalo. Beogradski krug – odnosno, grupa intelektualaca koja ga je pokrenula – pokazali su izuzetnu hrabrost suprotstavivši se zvaničnoj ratnoj politici početkom devedesetih godina prošlog veka. Pretnje kojima su bili izloženi bile su mnogo ozbiljnije nego u prvim decenijama dvadesetoga veka. Ali i u tom vremenu intelektualna hrabrost srpskih intelektualaca je neupitana kao i želja da se bore za ono što su smatrali ispravnim – između ostalog i da revizijom Vidovdanskog ustava osiguraju budućnost Jugoslavije. Ono što je bilo katastrofalno na kraju dvadesetog veka jeste izostanak povezivanja intelektualaca na jugoslovenskom prostoru. To se dogodilo kako usled ratnih okolnosti, tako i zbog konformizma i nedostatka hrabrosti.

Ipak, neće biti da su svi intelektualci u Srbiji bili protiv rata, zar ne?

Tu možemo govoriti samo o delovima intelektualnih elita. Ne smemo, dakle, zaboraviti kongres intelektualaca u Sarajevu koji je uoči rata u Bosni i Hercegovini vodio Milorad Ekmečić, delovanje pojedinih akademika poput Dobrice Ćosića i tako dalje. No, sa druge strane, u okviru iste te društvene grupe, stajali su intelektualci koji su im bili nepomirljivi protivnici i ta razilaženja više nisu bila akademska.

Kao početkom vijeka, tako je i na njegovom kraju od Jugoslavije ostala samo ideja...

Ono što je napravljeno krajem dvadesetog veka bio je pakt za rušenje Jugoslavije, kao što je na njegovom početku postojao savez za njeno stvaranje. Proces se obrnuo. Ali ovde se ne sme ni u istorijskim ni u bilo kojim drugim analizama smetnuti sa uma jedan moment. A to je da je Jugoslavija srušena od njenog vladajućeg vrha. On je tu državu srušio dekretima. Kada poslednji predsednik predsedništva kaže da je svoj zadatak obavio i da Jugoslavija više ne postoji, to pokazuje da ona nije srušena u sukobu njenih naroda, već je taj sukob izazvan kako bi se njihov projekt rušenja jugoslovenske države ostvario. Ubeđena sam da je to istorijski unikum: državni vrh koji upravlja jednom zemljom – a svi su bili članovi Saveza komunista – odlučuje da je sruši. Narod se, zapravo, nikad o tome nije izjasnio.

Dokle su stigli jugoslavenski narodi u svojim samostalnim državama?

Niti jedna od država nastalih na lešu Jugoslavije – možda tu Slovenija malčice iskače – nisu demokratske. Sima Marković, komunistički poslanik, rekao je u skupštini 1921: "Jugoslavija će biti demokratska država ili je neće biti." Ni prva, ni druga Jugoslavija nisu bile demokratske. Ali sve ono što je nastalo na njenom lešu predstavlja lakrdiju od demokratije. I sve te države naslednice Jugoslavije pokazuju isti totalitarni sindrom. Dva osnovna pokazatelja demokratije su javnost i odnos prema manjinama. Da li je u tim državama vlast transparentna? Nije. A šta u totalitarnim sistemima postaje javno? Privatni život građana. Sve ove zemlje imaju političke policije, sve se bave prisluškivanjem svojih građana, sve dovode u pitanje temeljne principe demokratije. Dalje, pogledajmo kako se odnose prema manjinama, pri čemu ne mislim samo na nacionalne, već i na političke i svake druge manjine. U gotovo svim ovim zemljama, vladajući se prema neistomišljenicima odnose kao prema neprijateljima pošto su sebe proglasili za državu. E pa, neće biti. Država je, što bi rekao Kant, umna zajednica slobodnih ljudi. Ta zamena teza da kada govorite protiv njih, govorite protiv države spada u same temelje totalitarizma.

Pogledajte samo današnju diplomatiju i onu u obe Jugoslavije: onda su to bili vrhunski intelektualci poput Ive Andrića, Marka Ristića, Koče Popovića, a pogledajte ko nas sada predstavlja u svetu

Što je Jugoslavija predstavljala za svoje narode?

Citiraću Milana Grola iz 1922: "Čovek mora da vidi svet izvan svoje tarabe." Da li ste lepi ili ružni, pametni ili glupi, možete shvatiti tek kada se uporedite sa drugima. Mogućnost upoređivanja sa drugima i kompeticija koju je stvarao jugoslovenski prostor predstavljao je izazov svim jugoslovenskim narodima i temelj njenog napretka. Evropska civilizacija je napredovala zbog neprestane kritike sebe same, a ne obožavanja svega prethodnog, petrifikaciji formi i odsustvu propitivanja koliko smo u pravu, a koliko u krivu. To je sada sa nestankom Jugoslavije izostalo. Evropa je svim jugoslovenskim narodima tuđa kategorija, uključujući one koji se nalaze u Evropskoj uniji; oni su sada neupredivo provincijalniji nego što su bili u Jugoslaviji. Regresirali su. Mi danas svakodnevno gledamo pojave koji ti narodi nisu imali čak ni u devetnaestom veku, usvajaju se paradigme koje su im tuđe i istorijski i na svaki drugi način.

U tom kontekstu, na što mislite kada je riječ o Srbiji?

Na lažnu tradicijsku matricu. Uvek sam smatrala da je velika prednost Srba u Srbiji to što nisu imali aristokratiju; seljaštvo se samo oslobodilo od Turaka i zato je država koju su stvorili toliko bila otvorena prema moderni. Ako pogledate

Uporedite rezultate 73 godine Jugoslavije i ovog što je nastalo posle nje. Mi smo se, svi skupa, posle Evrope A vratili u Evropu B. Primitivizam, neobrazovanost i diletantizam uzdignuti su sada na nivo društvene vrednosti. Obrazovanje i kultura u ovim državicama više nisu potrebni

Srbiju u devetnaestom veku, videćete da je usvajala najmodernije evropske opcije. A onda se u tom kvaziromantizmu nabujalog šovinizma poslednje decenije dvadesetog veka zemlja vratila u neku kulturnu matricu u kojoj nikad nije bila i koju je odavno prevazišla. Nikada ranije u Srbiji ne bi pravili onaj spomenik Stefanu Nemanji koji bi trebalo da se postavi ispred Železničke stanice u Beogradu.

Zbog čega se to dešava?

Zato što se odričemo svoje kulturne, intelektualne, naučne i umetničke baštine. Na primer, za veći deo ljudi kojim se bavim u svojoj knjizi malo ko je čuo. Ovi koji sada vladaju u Srbiji potcenjuju svoj narod. Misle da će mrgodni srednjovekovni kraljevi kompenzovati gubitak Kosova, kao da su građani sišli sa uma. Te paradigme koje nameću ne treba da veličaju istoriju i stvarnu tradiciju već vlast. Ona pravi objekte poput Beograda na vodi, kvintisenciju ružnoće i megalomanije. Čim čovek ima megalomanske ideje, on se na ličnom nivou oseća bezvrednim. Zato sve nas mora da uveri kako je moćan, velik i jak, a u suštini je sve suprotno. Da li totalitarizam stvara takve objekte? Stvara.

Kako možemo ocijeniti aktualni intelektualni život u odnosu na onaj u obje Jugoslavije?

Na tom planu sve zemlje bivše Jugoslavije su se provincijalizovale. Za razliku od njih, obe Jugoslavije su modernizovale svoj prostor. Uzmite samo obrazovanje. Po Vidovdanskom ustavu, građani su morali da šalju svoju decu na osnovno školovanje, a druga Jugoslavija je obrazovanje stavila na još viši stepen stvorivši mrežu univerziteta na celoj svojoj teritoriji i izgradila paradigmu da je obrazovan čovek vredan čovek. To je omogućilo da na kulturnom planu, kada su se intelektualni potencijali celog prostora udružili, stvori temelje koje sada svi jugoslovenski narodi imaju kao svoju primarnu matricu. Ujedinjenje je bilo od ogromnog značaja jer je oslobodilo celokupni intelektualni potencijal neslobodnih ili provincijalnih zemalja.

Uporedite rezultate 73 godine Jugoslavije i ovog što je nastalo posle nje. Mi smo se, svi skupa, posle Evrope A vratili u Evropu B. Primitivizam, neobrazovanost i diletantizam uzdignuti su sada na nivo društvene vrednosti. Obrazovanje i kultura u ovim državicama više nisu potrebni. Ovde je važan samo voluntarizam: nemam veze sa tom profesionalnom oblašću, ali ću kao ministar voditi taj resor; ne znam ništa, ali ću se mešati u sve i donositi odluke sa teškim posledicama za građane i institucije. Pogledajte samo našeg predsednika Srbije. On se razume u sve – ekonomiju, zemljoradnju, puteve, ma što god zamislite. Pri tome uvek je namršten da bi, valjda, izgledao kao čovek od znanja. A mi ga slušamo kao jednog univerzalnog neznalicu koji odlučuje o svemu.

Bili smo u komunizmu, ali kada pogledate ko je bio na čelu institucija –privrednih ili kulturnih svejedno – vidite stručnjake. Možda su zamenici u tim institucijama i bili udbaši zaduženi da im govore kakav treba da imaju pogled na svet, ali te su ustanove vodili ljudi od znanja. Uporedite samo današnju diplomatiju i onu u obe Jugoslavije: onda su to bili vrhunski intelektualci poput Ive Andrića, Marka Ristića, Koče Popovića, a pogledajte ko nas sada predstavlja u svetu...

Međutim, i Jugoslavija je bila opterećena mnogobrojnim problemima...

U drugoj Jugoslaviji zaista je bio problem politički monizam. Ona je trebalo da se promeni još sedamdesetih godina dvadesetog stoleća kada je uspostavljen i Titov kult ličnosti. Kada pogledate obe Jugoslavije, videćete i njihove hronične boljke i pokušaje da se to promeni i epilog koji je bio sasvim neočekivan. Mora se reći i da je međunarodni kontekst tu bio veoma važan.

Što je na vas ostavilo najveći dojam tokom istraživanja za knjigu?

Tolerancija i pokušaj shvatanja čitavog jugoslovenskog prostora koje je pokazivala velika većina tih intelektualaca. Njih karakteriše i socijalna, kulturna i politička empatija prema celoj teritoriji Jugoslavije. Tu je i njihovo shvatanje jugoslovenske države kao čina u kojem je utopija postala realnost; oni su svi bili fascinirani tom činjenicom i prema njoj su se odnosili kao prema nečemu veoma dragocenom.

Koga biste od tih intelektualca posebno izdvojili?

Bez ikakve dileme – Milana Grola. To je bio čovek velikih potencijala i velikog značaja, ali potpuno nesaznatan u našoj kulturnoj istoriji zato što smo se uglavnom bavili njegovim delovanjem kroz Demokratsku stranku. Tu je i Božidar Marković. Ta dva čoveka misle moderno, razumevaju šta je Jugoslavija, a treći koga bih im pridodala je Milan Ćurčin – on je iz Beograda otišao u Zagreb i tamo pokrenuo časopis "Nova Evropa". Moram ipak da pomenem i Đorđa Tasića, profesora Pravnog fakulteta koji je utemeljio filozofiju prava i elemente sociologije, a streljan je na Banjici.

Kako vam danas izgleda ideja o zajedništvu jugoslavenskih naroda?

Najviše se nasmejem kada čujem izraz suživot. Narodi koje žive zajedno 1300 godina sada bi, kao, trebalo da nauče živeti jedni pored drugih. Pa, oni su čitavo to vreme jedni sa drugima. I stalno se mešaju. Na prvom času etnologije naučila sam da je kod nas etnogeneza nemoguća zato što se ne zna odakle ja ko došao i s kim se izmešao. Ta vrsta neprestanog kretanja i mešanja stvorila je narod sa istim jezikom i sa vrlo sličnim običajima, ali pošto je nacija zamišljena kao zajednica u kojoj svaki pojedinac identifikuje sebe s kolektivitetom na osnovu nekih posebnih svojstava, to su danas Srbi, Hrvati, Slovenci, Bošnjaci, Makedonci, Crnogorci... Živeće jedni s drugima dok god budu postojali na ovom prostoru. ¶

FILIP ŠVARM

Degoni para me WU

Za "Vreme" iz Đirokastera

Prvi mrak se polako uvlači u uske ulice starog dela Đirokastera. Tvrđava na vrhu brda je još obasjana suncem, ali krovovi kuća ispod nje pokriveni kamenim pločama tonu u sumrak. Kuće su okačene poput pčelinjeg saća po padinama brda, kao da se oslanjaju jedna na drugu. Neke su renovirane, neke polusrušene, ali sve imaju finu patinu slavnijih vremena. Na terasama se suši veš, decembar je, i kao da dopire miris mora negde iza planina koje okružuju grad.

Nekoliko prodavnica suvenira zvrje prazne, ispred restorana domaće kuhinje stoji bakica i čeka mušterije, kojih skoro da nema, kako to biva po turističkim mestima u mrtvo doba godine. Većina hotela i restorana je zatvorena, ali bar "Mene" sija u mraku. Vlasnik pita goste odakle su. "A, Srbija, пожалуйста."

"Mene" je pun, muški lokalci svih godina sklanjaju se ovde od zimske čamotinje. Starija ekipa u prizemlju gleda neke demonstracije koje televizija uživo prenosi. Na ekranu u čijem uglu piše "dan drugi" vri nepregledna masa mladih i očito ljutih devojaka i mladića. "Gde je ovo?" "U Tirani, studenti protestuju zbog školarina, loših uslova života..."

Na spratu mlađa postava gostiju gleda fudbal sa kladioničarskim tiketima u jednoj i telefonima u drugoj ruci. Za trenutak isprate ulazak neznanaca, pa nastave da rade. Ajntraht – Volsburg, Fejnord – Ajaks, Lacio – Đenova... Momak sa bradicom, ispred koga su laptop, čaša vina i pepeljara puna pikavaca, pita na engleskom: "Izvinite, da li vi to razgovarate na ruskom? Nisam hteo da smetam, ali malo stranaca ovde svrati zimi." Zove se Amir, programer je, radi za Gugl. Fudbal ga ne zanima, ali voli da je u kafiću. "Moje društvo se razišlo po svetu, i ja bih mogao, ali sam rešio da ostanem. Sve je ovo moje, kakvo god da je, pa šta će da bude ako svi odemo? Svi hoće da idu iz ove zemlje, a nigde nije kao ovde. I kod vas je tako? Ma sigurno nije baš toliko loše."

U DOLINI REKE DRINO

Tamo gde se kao dlan strmi, kaldrmisani sokaci pretvore u asfalt i preliju u ravnicu, počinje novi Đirokaster. Življi je nego stari, puno je ljudi, ulice se baškare u širinu, ali na velikom prostoru po kome se rasuo grad nema skoro ničega po čemu bi se mogao pamtiti. Nove zgrade i kuće, često u živim bojama, izmešane su sa nedovršenim građevinama i oronulim zgradama iz doba socrealizma. Banke, tržni centri, napuštene fabrike, novi tržni centri. Na svakom koraku saloni automobila, automehaničarske radnje, perionice, auto-otpadi. Najviše je mercedesa na ulicama, od prastarih i olupanih do potpuno novih, kažu da je "mečka", u kom god stanju da je, bila i ostala statusni simbol. Mnogo je smeća, naročito po periferiji.

Izvan grada put ka jugu

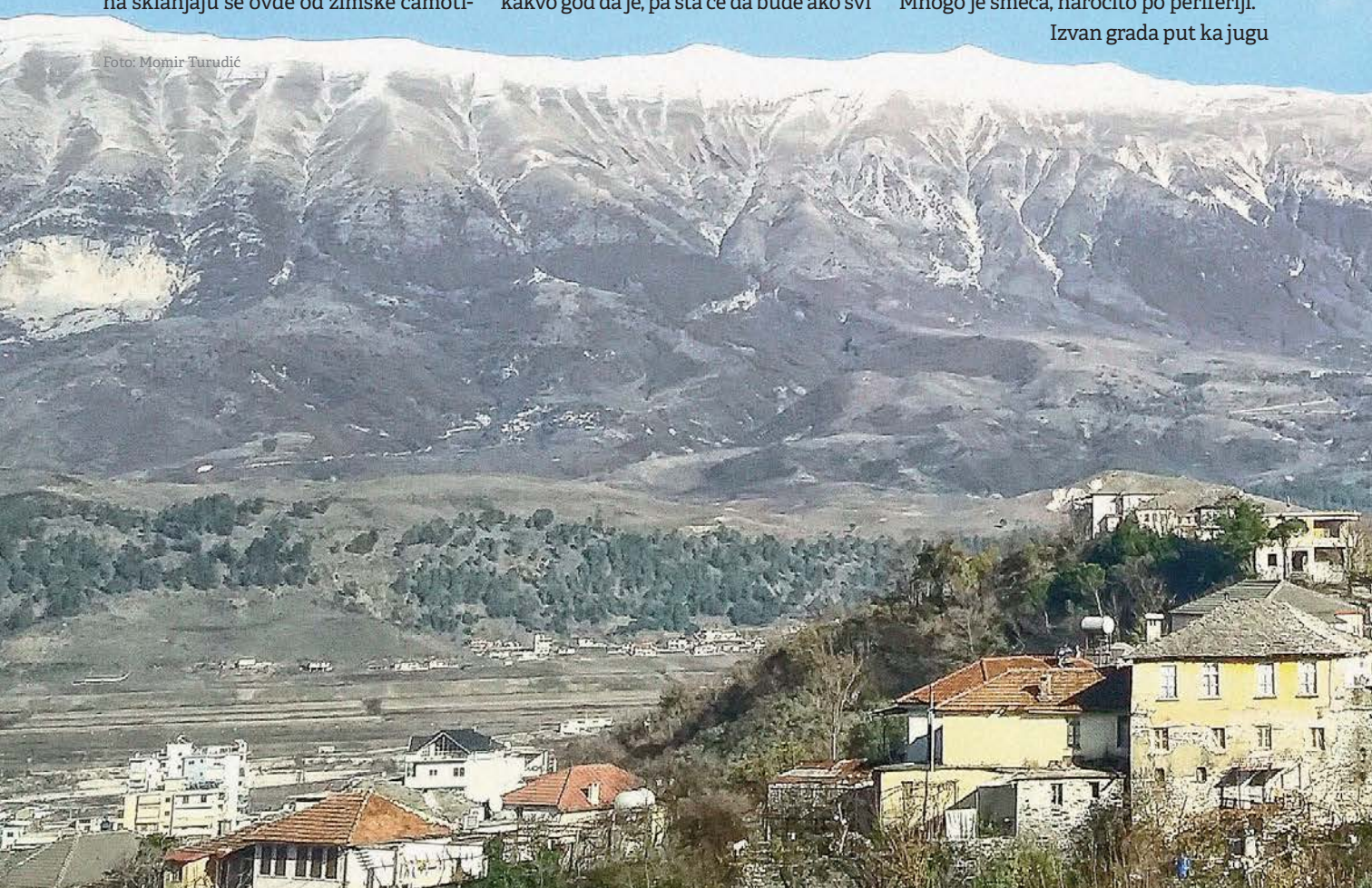

Foto: Momir Turudić

U nekim delovima rodnog mesta Ismaila Kadarea i Envera Hodže tuga i čemer beskrajne tranzicije mogu da se opipaju u vazduhu. U gradu ima dosta grčkih imena i simbola, stalno pomalo varniči između Albanaca i Grka. Na vrhu brda tvrđava sa sahat-kulom u kojoj se nalaze grobovi važnih ličnosti Bektaša, a nedaleko od Đirokastera nekadašnja "evropska Meka marihuane" Lazarat

i granici sa Grčkom juri kroz prostranu dolinu reke Drino, koju sa strane okružuju moćne planine na čijim vrhovima vise oblaci, ispod kojih su kapice sa snegom. Reke trenutno i nema baš mnogo, živne kada dođu prolećne kiše i otope se snegovi. Pored puta gomile otpada, velelepne nove vile usred ničega smenjuju se sa udžericama i kosturima napuštenih građevina; bezbrojni restorani i benzinske pumpe, poneka nova fabrička hala (čarape, kablovi, prerada povrća). Tuga i čemer beskrajne tranzicije mogu da se opipaju u vazduhu.

Nekoliko kilometara izvan Đirokastera je putokaz na kome piše "Lazarat". Iz odžaka seoskih kuća okačenih po padinama brda diže se dim, duž vijugavog puta mahom stariji ljudi čuvaju stada ovaca i koza. Idiličan prizor ničim ne ukazuje da je u pitanju mitsko mesto, koje su svetski mediji nekada zvali "evropska Meka marihuane". Kažu da je Lazarat proizvodio oko 900 tona "trave" godišnje, vredne od 4,5 do 5,5 milijardi evra, zavisno od procena, što je bila polovina vrednosti BDP-a čitave Albanije.

Dvadeset godina albanska policija nije smela da kroči u selo, a onda je 800 policajaca u junu 2014. počelo višednevnu opsadu Lazarata, koristeći borna kola i teško naoružanje. Selo se branilo minobacačima, "zoljama" i svim vrstama automatskog oružja, ali je posle sedmodnevnih borbi Lazarat ipak pao. Pre toga su "plantažeri" zapalili marihuanu da bi uništili dokaze, ali je policija zaplenila 35 tona "trave" u vrećema i pronašla šest laboratorija za proizvodnju kanabisovog ulja.

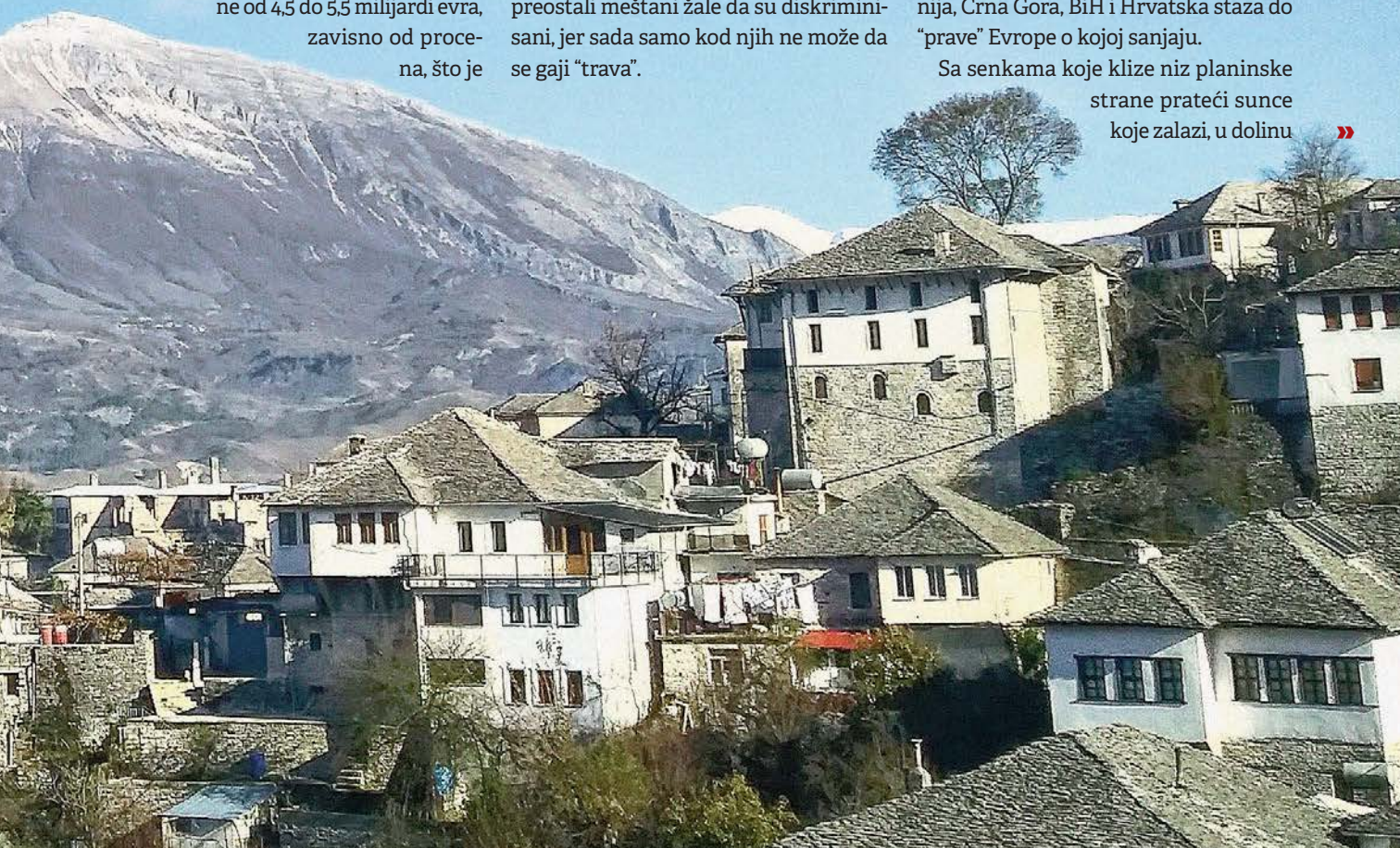
Albanski policajac u Đirokasteru priča da se 400 porodica iz Lazarata posle toga iselilo u Kanadu, gde su dobili azil. "Valjda su se žalili da ih je policija maltretirala bez razloga, vode računa o ljudskim pravima tamo na Zapadu", dodaje cinično. (Neko od inostranih slušalaca mrmlja: "Bože me oprosti, sve mi se vrti po glavi: 'Isus iz Lazarata.'") Selo je skoro opustelo, a po Albaniji kruži vic da se preostali meštani žale da su diskriminisani, jer sada samo kod njih ne može da se gaji "trava".

GRANICA SVETOVA

Na satelitskom snimku graničnog prelaza Kakavija između Albanije i Grčke vidi se da je jedna od zgrada na albanskoj strani napravljena u obliku broda, a da ona na grčkoj strani ima oblik podmornice. Albanci pričaju da i to pokazuje večni komšijski rivalitet, da grčka "podmornica" jeste novija i modernija, ali sa smehom dodaju da Grci ne mogu da prežale što je albanski "brod" na vrhu brda, a njihova "podmornica" u dolini.

Ilegalni prelazak te granice nekada se plaćao životom, kažu da je u vreme Envera Hodže vojska bez upozorenja pucala na begunce. Sada ulog nije tako veliki, ali još uvek je to međa među svetovima. Sa albanske na grčku stranu krišom prelaze sve vrste švercera i oni koji bi da rade "na crno" u njima najbližoj članici Evropske unije. U obrnutom smeru, od prošle godine novootvorenom "Jadranskom rutom", hrle nesrećnici iz razorenih država trećeg sveta kojima su Albanija, Crna Gora, BiH i Hrvatska staza do "prave" Evrope o kojoj sanjaju.

Sa senkama koje klize niz planinske strane prateći sunce koje zalazi, u dolinu »

RAZGLEDNICE: Patina slavnijih vremena, miris mora, duh Ismaila Kadarea i sufijskog derviškog reda Bektaša
Fotografije: Momir Turudić

puže i noćna svežina. Pale se svetla po kućama u selima koja su na svakih nekoliko kilometara okačena po padinama brda. Svetlom gore i krstovi na crkvama po tim selima, kao i krstovi koji su postavljeni pored puta. Teško je oteti se utisku da je u pitanju nekakvo ritualno obeležavanje teritorije – u pravcu od Đirokastera, dvadesetak kilometara pre granice, stanovnici tih sela su skoro isključivo Grci.

Dosta je grčkih imena i simbola i po Đirokasteru, ljudi pričaju da žive zajedno bez problema, ali varnice ipak sevaju. Pre dva meseca je u grčkom selu Bularat blizu granice albanska policija ubila Grka koji je prethodno pucao na njih iz kalašnjikova, što je u Grčkoj žestoko odjeknulo (kasnije se ispostavilo da je ubijeni bio pripadnik ultradesničarske Zlatne zore). Pre mesec dana Grci su u puškaranju sa krijumčarima na granici ubili jednog Albanca (kažu da je imao kod sebe skoro 30 kilograma marihuane). Kada je stotinak Grka pokušalo da uđe u Albaniju i ode u Bularat na obeležavanje četrdeset dana od smrti sunarodnika, albanska policija je nakratko zatvorila granicu i nije im dozvolila da prođu bojeći se provokacija desničara, ali sve se završilo sitnim koškanjem.

VESTERN JUNION KAO SUDBINA

Taksista vozi ka starom gradu i priseća se jugoslovenske televizije, koju je kao mlad krišom gledao na severu Albanije. Ređa imena pevača, glumaca, fudbalera, onda uz smeh kaže: "Ma ljudi moji, je li to moguće?", savršeno imitirajući Mladena Delića. "Sin mi je išao u Beograd da sluša Metaliku pre neku godinu, mnogo se lepo proveo u vašem gradu", dodaje na rastanku.

Na trgu ispred ulaza u stari grad u toku je neki miting. Vijori se jedna ogromna i mnogo malih albanskih zastava, puno je i američkih. Stotinak učesnika, neki su ogrnuti u zastave, dvojica su obučeni i u narodnu nošnju i u zastavu; mladih je nešto malo, stariji su mahom gubitnici novog doba, reklo bi se po odeći. Muzika je glasna, bina velika, ali entuzijazam gledalaca je na niskom nivou. Ne podiže ga ni govornik koji je baš pao u vatru. Od reči, prepoznaju se "Šovinisti!", "Atina!", "Beograd!".

Pored mitingaša se nalazi božićno-novogodišnji vašar. Čim su govori završeni, proradio je minijaturni vozić i ponovo se čulo: "Jingle bells, jingle bells..."

"Ima nekih koji pričaju da ne vole Srbe, ali oni nikada nisu ni videli nijednog Srbina", odmahuje rukom Amir dok sedimo u "Meneu". Gazda ne pitajući ništa donosi "komšijama" tri loze, cela kafana nazdravlja.

Demonstracije uživo na televiziji, "dan deveti", hiljade studenata na ulicama, gađaju jajima neku zgradu, valjda Ministarstvo prosvete. Na drugom televizoru fudbal, Partizani (Tirana) – Teuta, igrači ispuštaju dušu na blatnjavom terenu. Gazda zbog stranih gostiju pronalazi TV Pink, peva Ceca, strani gosti ga mole da vrati na Partizani – Teuta.

Reklama na poluvremenu, bakica tužno gleda kroz prozor sa uštirkanim zavesama, u prozoru muškatle. Onda stiže isporuka, Vestern junion, bakica je srećna, zove telefonom, raduju se unuci i deca po nekim lepim svetskim stanovima jer su baki stigle pare. Reklame idu dalje – kozmetika, Vestern junion, nakit, Vestern junion, pivo, Vestern junion... Tokom utakmice, svakih par minuta ide kajron: "Degoni para me WU" ("Pošalji pare Vestern junionom").

Kasno je, gazda kaže da mora da ide kući. Ostavlja poslednjim gostima ključeve i kaže: "Služite se sami pićem, ključeve ćete mi vratiti sutra. Ma vi ste već domaći."

TVRĐAVA

Monumentalna tvrđava sa sahat-kulom stoji kao kruna na vrhu brda. Neverovatan pogled puca sa nje na čitavu dolinu Drinoa i planine obmotane oblacima. Sa zidina topovi Ali-paše Janinskog još gledaju ka gradu. Pored njih je stari, poluraspadnuti američki vojni avion. Prema američkim izvorima, njegov pilot je 1957. godine zbog magle greškom sleteo u Albaniju umesto u Napulj. Albanska verzija iz tog doba kaže da su ga vazduhoplovne snage ove zemlje presrele u albanskom vazdušnom prostoru i prisilile da sleti. U obe verzije pilot je pušten, a avion zadržan.

Unutar tvrđave su grobovi baba Barjama, baba Sultana i baba Kaplana (baba – otac, duhovni vodič). Sva trojica su bili važne ličnosti Bektaša, sufijskog derviškog reda koji je u 13. veku osnovao Hadži Bektaš Veli iz Horasana u Persiji. Ovaj red je bio naročito uticajan među muslimanima u Anadoliji

i na Balkanu (u Epiru, Albaniji, Makedoniji, Bugarskoj).

Imali su jako uporište i među janjičarima, a kada su janjičari pali u nemilost, sunitski zvaničnici i vođe drugih sufijskih redova koji se nisu slagali sa širokim shvatanjem islama kod Bektaša, u kome su se vernici približavali Bogu i kroz stihove mističara kao što su Rumi, Ibn Arabi i Al Gazali, jedva su dočekali da poguraju zabranu reda. Ništa bolje nisu Bektaši prolazili ni pod Kemalom Pašom Ataturkom, ni u Albaniji Envera Hodže, pa su njihove tekije ponovo otvorene tek kada je pao albanski komunizam 1990. godine.

Mada islam ne izgleda naročito ukorenjen u Albaniji, i pored velikog broja džamija, tekije Bektaša su aktivne (oko 20 odsto muslimana u ovoj zemlji se izjašnjavaju kao Bektaši, sedište celog reda je u Tirani). Grobovi na tvrđavi su često posećeni, prilazi kamenim kućicama u kojima leže "babe" su sređeni, grobovi okićeni darovima i slikama.

Pored groba baba Barjama je plakat na kome se nalaze likovi Hadži Bektaš Velija, Alija i 11 drugih šiitskih imama, i crtež zulfikara, legendarne sablje sa dvostrukom oštricom koju je, po šiitima, poslanik Muhamed darivao svom zetu, rođaku i nasledniku, imamu Aliju. Muslimani, posebno janjičari, su sliku zulfikara imali na zastavama. Zulfikar se zvao Zuko Džumhur, princ hodača sivih cesta.

SINOVI ZEMLJE

U srcu starog grada je Ulica Ismaila Kadarea. Nedaleko odatle je kuća u kojoj je rođen Kadare, čovek-simbol, najveći albanski pisac. Kuća je zbog nehata izgorela devedesetih, pa je potom ponovo podignuta i pretvorena u muzej, koji je otvoren pre tri godine. Mladi kustos pokazuje prozor na kome je Kadare kao dete pisao prve "literarne radove", sjajnu fotografsko-etnografsku izložbu o prošlosti Đirokastera, prostorije koje svedoče o nekadašnjem životu i juga Albanije i najpoznatijeg sina čitave zemlje. Na pitanje da li Kadare dolazi u svoje rodno mesto, kaže da je bio jednom od kada je muzej otvoren.

"Veliki pisac, mali čovek", priča u kafeu u blizini muzeja prijatelj koji pamti mnoge olovne godine, a nije ih nedostajalo u prošlosti Albanije. U glasu mu titra ogorčenje. "Otišao je u Francusku krajem devedesetih, kada se sve u zemlji raspadalo. Bar on nije morao, toliko je veliki da mu ni tada, a ni u komunizmu, ništa nije falilo. Ako ova zemlja ima simbole, to su majka Tereza i Kadare. A on je pobegao kada je bilo najteže."

U blizini je i Etnografski muzej, u kući u kojoj je rođen Enver Hodža. "Svako iz Albanije ko je poznat, rođen je u Đirokasteru", uz smeh kaže Niko, kelner u kafeu. Niko studira psihologiju, kelnerisanje i drugi poslovi pomažu mu da se izdržava. Neće da ide iz zemlje, mada mu roditelji žive u Atini. Bistre oči na mladom licu sijaju nekom preranom zrelošću. Hteo bi da posle diplomiranja bude psiholog u fabrikama u Albaniji, jer misli da je radnicima u njegovoj zemlji takva pomoć potrebnija nego ikad.

KOEN JE BOG

Polumrak mrljavog, kišnog jutra uvlači se kroz prozore hotelskog restorana. Meša se sa svetlošću sijalica i udruženo udaraju u otekli mozak, koji pokušava da pronađe razlog da se uključi i spremi za polazak prema granici, na posao koji čeka. Onda promukli glas ispuni prazninu bez smisla tamnom toplinom:

The ponies run, the girls are young,
The odds are there to beat.
You win a while, and then it's done –
Your little winning streak...

"Koen je Bog", kaže uz osmeh momak koji reda salvete i tanjire po stolovima

... And summoned now to deal
With your invincible defeat,
You live your life as if it's real,
A thousand kisses deep...

ĆIFŠA RONALDO

Pada veče, svetlost lampi i teška kiša koja ne prestaje cede se po pustim ulicama. "Dan 16", na polovini ekrana premijer Edi Rama nešto priča, reklo bi se da je ljut, sagovornici u studiju, valjda opozicija, nešto mu dobacuju uz cinične osmehe. Na drugoj polovini ekrana vide se studenti, još uvek ih je mnogo, i dalje su na ulicama, i oni su ljuti.

Na drugom televizoru Juventus – Torino. Sa džamije pored pijace čuje se poziv na večernju molitvu, "Alaaaahu ekber", ali niko u baru se ne pomera i ne skida pogled sa ekrana. "Ćifša Ronaldo!", opsuje neko besno. Napolju se uz klizavu kaldrmu brekćući uspinje mali gradski autobus sa jednim putnikom. ¶

MOMIR TURUDIĆ

Nismo sami

Različitim običajima u različito vreme narodi i religije slave ili obeležavaju Novu godinu. U Beogradu se 1890. godine u kafani "Kod pozorišta" za doček plaćalo "50 para od osobe". Vlasnik restorana "Manjež" daje oglas: "Prase i ćurka na lutriji. Krofne sa napoleonom. U gornjoj sali lumperaj, u donjoj igranka. Muzika i pesma bez kritike. Za posetu moli Milan Bidža restorater". U Kini je to malo drugačije

Piše: **Ivan Ivanji**

Pred proslavu Nove godine stavljamo šampanjac u frižider. Sa finim pićem koje simboliše provod i bogat život želimo da veselo prvih minuta prvog januara nazdravimo jedni drugima. Moje mlađe unuke su ponosne što će dogodine moći da kažu da su ušle u petnaestu godinu života. Ja i moji ispisnici se pitamo šta će, kad se bude završio naš put, stajati u čituljama – "1929-20XX". Koja će brojka zameniti ta dva "X"? Devetnaestica? Pfuj, taman posla! Pruski kralj Fridrih Veliki pitao je svoje gardiste pred juriš na neprijatelja: "Šta je, momci, zar hoćete večno da živite?"

KINA: U susret godini zemaljske svinje

Verovatno najuniverzalniji momak ikada, slikar, vajar, arhitekta, izumitelj, astronom, anatom i još svašta drugo Leonardo iz sela Vinči pitao se zašto mi uopšte išta iščekujemo. Celog života vodio je dnevnik, nakupilo se oko 6.000 stranica. Na jednom mestu piše: "Svečano čekajući novo proleće, pa novo leto, čovek se neprekidno žali što se to što priželjkuje koleba da najzad stigne, a ne zapaža da zapravo pritom priželjkuje svoje sopstveno rastakanje. Međutim, baš ta želja je kvintesencija svih elemenata koji se osećaju zatvorenim u duši i telu i uvek se nadaju da će se vratiti onom ko ih je poslao. Ali ja želim da znaš, baš ta je želja pravi duh prirode, a čovek model kosmosa."

Mudrac nam poručuje da svako živ stalno čeka nešto što će ga obradovati, ali vreme prolazi i iščekujući, zapravo, priželjkuje svoju smrt. Ako je tako, čekajući otkucavanje u ponoć 31. decembra nesvesno slavimo ne samo novi početak, nego i kraj, jer će sada za jedan kalendarski broj bliža biti godina kada će nam se neumitno zadesiti... Šta, moliću fino?

PRVI JANUAR

Tek trećina današnjeg čovečanstva prvi trenutak 1. januara smatra početkom nove godine. Ali, nešto novo očekuje svako živ. Trenutak početka jedne nove godine vezan je i za religiju kojoj ta osoba pripada. Zbog toga prebrojavam vernike: prvog januara 2018. godine na Zemlji je živelo 7.591.541.000 stanovnika. Procenjuje se da će prvog januara 2019. biti osamdesetak miliona više. Hrišćana ima 2,3 milijarde, muslimana 1,6 milijarda, pripadnika hindu vere 460 miliona, budista 360 miliona, to zajedno 4,720 milijardi ljudi, znači tom računicom nije obuhvaćeno više od 2,871 milijardi. Među njima se posebno pominje i relativno majušni judaizam, jer na njegovim osnovama počivaju i hrišćanstvo i islam, ali Jevreja ima samo 15 miliona, to kao da je zanemarljiva statistička greška. Navodim te brojke da bismo skromniji bili mi koji ćemo kroz nekoliko dana izvaditi iz frižidera pomenuto penušavo vino, što znači da imamo frižider, da smo imali volje i novaca da kupimo relativno skupi alkohol i da boce nameravamo da otvorimo u ponoć 31. decembra. A ostali?

STARI OBIČAJI

Svečana proslava Nove godine za hrišćane je relativno nova moda, Božić je pravi veliki zimski praznik blizak kratkodnevnici, on se slavi u čast Hristovog rođenja. Zanimljivo je da je u regionu naših klimatskih prilika, bez obzira na religiju, oduvek neki praznik vezivan za blizinu tog najkraćeg dana, najduže noći.

Kod starih Slovena, sinovi boga Dažboga bili su blizanci Ovsenj i Koledo. Najkraću noć ispraća Ovsenj, Koledo dočekuje novu. Sećanje na pagansku veru počelo je da se meša sa novim, hrišćanskim shvatanjima, ali koledari se u nekim krajevima naše zemlje, posebno u istočnoj Srbiji i među Vlasima, javljaju i danas kao grupe što strašnije maskiranih momaka koji "upadaju" u kuće, pevaju i traže darove.

Stari Germani su različito nazivali i dočekivali novu godinu u Islandu, na britanskom ostrvu, u skandinavskim zemljama i evropskoj Germaniji, ali pošto su se držali luna-solarnog kalendara sa povremeno umetnutim prestupnim mesecom, najčešće je to bilo u noći prvog punog meseca posle najkraće obdanice.

Običaji su drugačiji na južnijem delu našeg kontinenta, jer su klimatske prilike drugačije: nema oštre zime, najkraći dan u godini nije zanimljiv, kao početak nove godine slavi se početak proleća. Naišao sam na jezivu legendu iz stare Grčke: da bi se blagoslovila prva brazda povučena u godini, kraljica bi legla u nju i spavala sa jednim mladićem. Njegovo seme bi se položilo pored semena žita, a njega bi pogubili posle te jedinstvene noći.

Stari Rim bi novu administrativnu godinu započeo 15. marta, ali to je 153. godine pre nove ere premešteno na 1. januar, kada bi novi konzuli preuzimali dužnost. Tom prilikom zaboravili su da promene imena meseca, september je tako ostao nazvan kao sedmi, oktobar kao osmi, novembar kao deveti, decembar kao deseti mesec (septem, okto, novem, decem) iako su sad postali deveti, deseti, jedanaesti i dvanaesti.

Hrišćanstvo računa novu godinu od zamišljenog rođenja Isusa Hrista, zbog toga govorimo da sad dočekujemo 2019. godinu posle Hrista ili 2019. godinu nove ere.

LUMPERAJ U BEOGRADU

Prve podatke o proslavi Nove godine u Beogradu našao sam u časopisu "Videlo" iz 1850. godine: "Deset članova gradske bande uvijena u gunjeve cupkala je i svirala gde god je bio razgrnut sneg, a to je bilo tamo gde su se nalazile radnje bogatijih gazda". Za doček nove 1890. godine prvi put u Beogradu čitamo o proslavama u kafanama uz muziku i pevačice, a po kućama su slavile pre svega porodice koje su došle "iz preka" donevši mađarske i austrijske običaje. Ulazak u kafanu "Kod pozorišta" plaćao se "50 para od osobe". Vlasnik restorana "Manjež" daje oglas: "Prase i ćurka na lutriji. Krofne sa napoleonom. U gornjoj sali lumperaj, u donjoj igranka. Muzika i pesma bez kritike. Za posetu moli Milan Bidža restorater." Beograd je postepeno počeo da bude prava evropska metropola. »

Sećam se poslednjih nekoliko dočeka Nove godine pred početak Drugog svetskog rata. Mama je oblačila dugačku večernju haljinu, ja sam se čudio izrezu na leđima, kao desetogodišnjak smatrao sam da pokazuje isuviše gole kože. Otac bi oblačio smoking. Pošli bi na novogodišnji bal.

Ukrašavanje jelki unetih u stanove počelo je u XVI veku kao protestantski običaj, koji su katolici u početku odbacivali. Drveće je kod mnogih naroda od pamtiveka vezivano za narodne običaje, u pagansko vreme njegovo paljenje bio je način da se dozovu bogovi. Pravoslavno hrišćanstvo je korišćenje mladog stabla, badnjaka, koji će svečano sagoreti, preuzelo iz drevnih vremena. Jelke su se umesto hrastova u rajnskoj oblasti Nemačke počele ukrašavati zbog toga što ni u toplim sobama ne gube mnogo iglica i tako lepo mirišu.

PRORICANJE OLOVOM

Novogodišnji običaj zabeležen još u vreme starog Rima je molibdomantija, proricanje sudbine na osnovu istopljenog olova. Parčići olova se nad svećom u kašici zagreju dok se ne istope, pa naglo prospu u pripremljenu zdelu sa hladnom vodom, gde poprimaju razne oblike na osnovu kojih se proriče, kao kad se čita iz kafe ili pasulja. Meni je smešno što je Evropska unija pored svih ostalih svojih poslova ove godine stigla da zabrani proricanje pomoću topljenja olova, jer je olovo otrovno.

Moj otac nije bio mišljenja da tako male količine mogu biti opasne, novu 1941. godinu uveče proveli smo sestra i ja s njim, pokušavali i da proričemo olovom, ali ništa pametno nije uspelo. O tome sam već često pisao, jer je ostavilo tako dubok utisak na mene. Parčići tog olova su mene, rekoh tada, podsećali na metke. Te godine koja će nastupiti moj otac je ubijen nemačkim mecima. Izvinjavam se, ne treba biti praznoveran, moj otac je verovatno hteo da uspostavi neku tradiciju, svake večeri pred Novu godinu da izlijemo olovo.

Nisam uspeo da ustanovim kada je taj način gatanja započeo pred proslavu Nove godine u Evropi. Postoji podatak da je zabeležen u Nemačkoj sredinom XVI veka kada je olovo sve više ulazilo u upotrebu zahvaljujući pronalasku štamparstva.

KALENDARI

Početak Nove godine obavezno je vezan za upotrebu kalendara. Dobar deo čovečanstva se već odavno oslanja na gregorijanski kalendar koji je na osnovu tada najnovijih astronomskih proračuna svojom bulom 1582. proglasio papa Gregor XIII ispravivši netačnosti starijeg, julijanskog kalendara, na koji se još i danas oslanja Srpska pravoslavna, gruzijska i neke druge crkve. Taj stari kalendar proglasio je još Julije Cezar, u poslovnim odnosima ga danas koriste i u predelima i među narodima koji drugačije računaju prolazak vremena, na osnovu sunca ili meseca ili kombinovano.

Astronomija je veoma stari zanat, bez tih majstora nemoguće je bilo predvideti godišnja doba, ona su obeležavala nadolazak i povlačenja voda Nila, a time i kada će biti žita, hrane, života. Bez opšteprihvaćenih datuma teško je zamisliti život.

DEDA MRAZ

Sovjetski Savez, potiskujući sve što ima veze sa religijom, ali svestan da neki dan radosti mora da pruži svojim građanima, slavlje je preneo na gregorijansku Novu godinu, smetnuvši s uma da se na taj način godine broje po hrišćanskoj meri, navodno od Hristovog rođenja. Zasijale su svetlucave jelke, Deda Mraz koji je deci donosio poklone nije bio komunistički izum, njega u ruskim bajkama kao otelovljenje zime ima vekovima. Po ugledu na "prvu zemlju socijalizma", isti način proslave Nove godine zavele su i sve zemlje "realnog socijalizma", pa i Jugoslavija posle pobede u Drugom svetskom ratu.

Pošto je kompanija Koka-Kola već 1931. godine za svoju zimsku reklamnu figuru kreirala Božić Batu kao prijaznog debeljka sa velikom belom bradom u crvenoj odeći, što poklone donosi u sankama u koje su upregnuti irvasi, ta je figura osvojila dobar deo sveta, javlja se čak i u Japanu ili Kini, a da ogromna većina stanovništva nema pojma da su on i osvetljene jelke nemački protestantski izum.

Moja generacija se seća da je novogodišnje veče započinjalo Titovim govorom na radiju, kasnije na televiziji, jelke su sve češće postavljane javno, u preduzećima, kućama, s vremenom su postale sve veće i lepše ukrašene. Slavilo se i u školama – ja sam doček 1948. godine sa svojim razredom organizovao, napisao tekst i režirao za celu Građevinsku srednju tehničku školu u Novom Sadu – slavilo se u preduzećima, a sve češće u kafanama i restoranima kao stotinu i više godina ranije, one 1890. u beogradskom "Manježu".

NOVA 1441. GODINA

Muslimani će 2019. dočekati 1. septembra ne u ponoć, nego sa zalaskom sunca, biće to za njih 1441. godina. Radi se o veoma važnom prazniku, jer se njime proslavlja hidžra, dan kad je izaslanik božji Muhamed sa svojom porodicom prešao iz Meke u Medinu. Koliko se zna, to je bilo 16. jula 622. godine po gregorijanskom kalendaru. Otada za Muslimane važi i takozvani hidžretski kalendar, koji se ne oslanja na sunce, nego na mesec, pa je za 11 dana kraći od gregorijanskog računanja vremena. Zbog toga veliki praznici islama padaju svake godine na druge dane prema svetski uobičajenom računanju vremena. Dobri muslimani na dan hidžre treba da razmisle da li su u toku prošle godine učinili više dobra nego loša dela i da se pokaju za sve što su ružno načinili drugom ljudskom stvoru. Naglašava se da to nije dan slavlja, nego sećanja.

NOVA 2561. GODINA

Budisti slave 2561. godinu posle smrti princa Sidharte Gautame, koji je ostavio raskošni život i počeo da podučava

SREĆNA NOVA GODINA:
Duvanje u šofar ili Deda Mraz

narod kao Buda, što na sanskritu znači Probuđeni. Dan početka Nove godine nije jedinstven za sve budiste, može da bude i 1. januar, a može i dan prvog prolećnjeg punog meseca – što je i kineska nova godina – ili četvrti puni mesec mesečeve godine. Slavi se na različite načine, video sam film kako vernici ili oni koji se samo drže tradicije dolaze u manastire. Monasi sede na lepim tepisima, prinosi im se bogata hrana, ali je strogo vegetarijanska, danas bismo rekli veganska. Vernici su se smestili na skromnijim tepisima. Centralno mesto toga dana u hramu zauzima brdo peska, jer pojedinačno smo mi ljudi beznačajni kao zrno peska, ali zajednički smo snažni, možemo biti veliki. Monasi počinju da jedu, za njima i svi ostali. Kad se nahrane, monasi recituju Budine reči, zatim počinje muzika, igra se i pronosi jedno drvce na koje se vešaju novčanice kao dar manastiru. Na kraju monasi čistom vodom poškrope prisutne i male kipove Bude koje će vernici poneti kući.

KINESKA NOVA GODINA

Kineska Nova godina, praznik proleća, slaviće se 5. februara 2019. Završava se godina zemaljskog psa, a počinje godina zemaljske svinje. Kineski kalendar je veoma teško razumljiv, nisam uspeo sve da dokučim, računa se u vremenskim periodima od po 60 mesečevih godina i 10 nebeskih grana na osnovu starog luni-solarnog kalendara koji se u današnje vreme koristi samo za izračunavanje praznika. Da bi se razumelo kinesko računanje vremena, donekle i ostale "tuđe" kalendare, valja imati završenu matematičku gimnaziju, pa to neću ni da pokušavam. Lakše je prepričati običaje.

Pripreme proslave počinju dve nedelje ranije, čisti se kuća granama bambusa, vešaju crveni lampioni, na ulaznim vratima se zlatnim slovima ispisuju dobre želje. U predvečerje porodica večerava ribu i piletinu, dele se novčani pokloni u crvenim kovertama već prema finansijskim mogućnostima, žrtvuje (pali) zaslađeni pirinač Bogu kuvanja, da bi cele sledeće godine bio naklonjen toj kući.

Novu godinu obavezno treba dočekati u krugu porodice, zbog toga Kinezi teže da otputuju kući gde god da su se zatekli. Godine 2017. zabeleženo je više od milijardu putovanja avionima, vozovima i brodovima. Trebalo bi slaviti osam dana, ali Narodna Republika Kina službeno potvrđuje samo tri neradna dana. Zapravo se obeležava prestanak mukotrpnog rada cele prošle godine, nema drugog povoda. Večera je, naravno, bogata.

Neposredno pred ponoć svi izlaze iz kuće, ali se odmah posle ponoći vraćaju i otvaraju sve prozore da bi sreća nove godine ušla u dom. Drugog dana se igra lavlja igra, uz zvukove brojnih, različito naštimovanih bubnjeva i gongova kreću ljudi maskirani kao lavovi. To je prizor koji poznajemo iz nekih američkih filmova, jer se taj običaj preneo i u kineske četvrti američkih gradova. Zatim se pali vatromet. Kinezi su izumitelji vatrometa. Oko 90 odsto svih tela za vatromet na svetu proizvodi se u Kini. Nebo blešti, ljudi se raduju, ali kad prođu praznici, krenuće opet da rade i proizvode, uče i istražuju valjda više od svih ostalih nacija na svetu.

ROŠ HAŠANA

Jevrejska nova godina se zove Roš Hašana, što znači "glava godine". Poslednji put se 10. septembra 2018. slavila 5779. godina od stvaranja sveta, sledeća će doći na red 30. septembra 2019. godine. Kao što sam već obećao, u izračunavanje jevrejskog kalendara neću ni pokušati da se upustim, pa ni u to da li je "svet" ipak nešto stariji od tih pet hiljada i ohoho godina. Ko u to veruje neće želeti da čuje bilo kakve argumente protiv svog uverenja. Čak i razne struje jevrejstva i taj praznik slave različito, jedan ili dva dana, ali uvek se najavljuje duvanjem u šofar, to je duvački instrument najčešće napravljen od rogova ovna, ali može i od antilope, ne sme od goveda, jer bi to isuviše podsećalo na jeres kad su obožavali zlatno tele. Taj zvuk treba da podseti na jedinstvo "odabranog naroda" sa Gospodom, čije je ime tabu. Kada ga je, po bibliji, Mojsije upitao za ime, rekao je: "Ja sam onaj koji jesam", hebrejskim slovima skraćeno JHVH, što mi, koji se ne plašimo propisa da se to nikad ne izgovori, čitamo Jahve ili Jehova.

Kao i povodom svih drugih proslava početka nove godine, čak i kod inače tako skromnih i diskretnih budista, i kod Jevreja se dobro jede i pije, a svakako po predanju jabuka i med.

VUDU NOVA GODINA

Još samo jedan podatak. Takođe i Vudu slavi Novu godinu i to obično početkom septembra. Vudu nije samo praznoverje kao što je zabadanje iglica u lutku koja predstavlja neprijateljsku ličnost, nego je sinkretička religija sa 60 miliona pristalica, četiri puta više nego što ima Jevreja. Nastala je u zapadnoj Africi nekih 500 godina pre nove ere, a robovi su je preneli preko Atlantika, najviše na Karibe. Veruju u jednog boga, ali on je tako moćan da je nemoguće neposredno mu se obratiti, pa posreduju razni polubogovi – demoni. Centar proslave je kamen čija boja predskazuje kakva će biti nova godina.

Hteo sam samo da kažem da mi, koji ćemo kroz koji dan izvaditi šampanjac iz frižidera, predstavljamo jedva trećinu čovečanstva. Poželimo našim bližnjima srećnu Novu godinu, posvetimo u mislima koji trenutak onima koji drugačije slave svoje praznike ili nemaju snage ni razloga da išta slave. ¶

Intervju: Gordana Gavrilović, savetnica potpredsednice Vlade Srbije i predsednice Koordinacionog tela za rodnu ravnopravnost Zorane Mihajlović

Razbijanje staklenog plafona za žene

"Ako svaki četvrti mladić smatra da jedan šamar nije nasilje, kao i da je seksualno uznemiravanje prihvatljivo kao šala i deo odrastanja, a svaka treća mlada osoba misli da je devojka koja nosi usku suknju i majicu sama kriva ako bude napadnuta, onda su to jasni signali da kao društvo moramo da radimo više"

Četiri su stuba na kojima počiva Nacionalna strategija za rodnu ravnopravnost za period za 2016–2020. godine: učešće žena u političkom životu i procesima odlučivanja, suzbijanje rodno zasnovanog nasilja i unapređenje položaja višestruko diskriminisanih i ranjivih grupa žena (Romkinje, žene sa invaliditetom, samohrane majke i dr.).

"S obzirom da je Akcioni plan usvojen za period do 2018. godine, u toku je evaluacija NAP-a i početkom godine izradićemo plan aktivnosti za preostali period 2019–2020, uvažavajući preporuke i smernice koje će nam evaluacija dati", objašnjava za "Vreme" Gordana Gavrilović, savetnica potpredsednice Vlade Srbije i predsednice Koordinacionog tela za rodnu ravnopravnost Zorane Mihajlović. "Pokrenuli smo važan projekat 'Ključni koraci ka rodnoj ravnopravnosti' sa fokusom na ekonomskom osnaživanju žena, nastavili smo proces uvođenja rodno odgovornog budžetiranja, predali prvi državni izveštaj o primeni Istanbulske konvencije GREVIO ekspertskoj grupi, ustanovili nagradu za rodno najsenzitivniju kompaniju i izradili novi Indeks rodne ravnopravnosti." Kao što je poznato, Koordinaciono telo za rodnu ravnopravnost je uradilo Nacrt Zakona o rodnoj ravnopravnosti, ali ga je septembra prošle godine preuzelo Ministarstvo za rad, zapošljavanje i socijalna pitanja.

"VREME": Šta pokazuje Indeks rodne ravnopravnost EU koji je Srbija izradila 2016. godine (prva od pristupnih zemalja) kako bi se uporedila sa ostalim zemljama članicama?

GORDANA GAVRILOVIĆ: Srbija je jedina zemlja van Evropske unije koja je, na inicijativu potpredsednice Vlade Zorane Mihajlović, izradila Indeks rodne ravnopravnosti, i to po drugi put. Ovim smo poslali jasnu poruku da smo ne samo sledbenici evropskih vrednosti i čvrsti na putu ka EU, već i politički i društveno opredeljeni da rodnu ravnopravnost i položaj žena u Srbiji unapredimo. U pitanju je, inače, važan statistički instrument EU koji nam pomaže u kreiranju javnih politika u ovoj oblasti da vidimo u kojim domenima smo bolji, a gde stvari moramo popraviti. S ponosom možemo da istaknemo da smo za nepune tri godine, od poslednjeg izveštajnog perioda, ostvarili napredak od 3,4 poena. Ako se uporedimo sa evropskim prosekom, pomak koji je napravila Srbija je veći, s obzirom da je na nivou EU ostvaren napredak od 1,2 poena. Bolje smo rangirani od sedam zemalja EU, ali moramo još bolje. Najveći uspeh u ostvarivanju rodne ravnopravnosti postigli smo u domenu moći, pre svega zahvaljujući poddomenu političke moći, zbog povećanog učešća žena u nacionalnom parlamentu i vladi, a ponajviše zbog povećanog učešća žena u lokalnim skupštinama.

U odnosu na zemlje EU najmanju razliku imamo u domenu zdravlja, dok se najveći zaostatak beleži u domenima vremena i novca. Ovim smo potvrdili da žene i dalje zarađuju manje, i do 16 odsto (što je i evropski prosek) i da mnogo više vremena provode u "neplaćenim" smenama, obavljajući kućne poslove, brinući o domaćinstvu i deci. Time one nemaju vremena za aktivnosti koje su značajne za kvalitet života poput rekreacije, učešća u kulturnim događajima, edukacije, odnosno nemaju vremena za sebe.

Da li je nasilje nad ženama u Srbiji u porastu? Da li su žene uplašene i boje li se odmazde? Da li je zakonodavac na strani žena koje trpe nasilje i odrešit prema nasilnicima?

Ne bih rekla da je nasilje nad ženama u porastu, već da se o nasilju danas mnogo više govori i da su žene ohrabrene da nasilnike prijave. Tome je doprineo i Zakon o sprečavanju nasilja u porodici. U prvoj godini primene Zakona prijavljeno je skoro 45.000 slučajeva nasilja u porodici, izrečeno preko 8000 mera za udaljenje počinilaca iz domaćinstva i gotovo 20.000 zabrana uznemiravanja žrtava, a grupe za koordinaciju i saradnju izradile su više od 10.000 individualnih planova zaštite žrtava.

I kada govorimo o nasilju nad ženama, ne možemo a da stalno ne ponavljamo da ono nije privatna stvar, da ne smemo da okrećemo glavu pred nasiljem, pod izgovorom da se ne dešava nama. Jer, ako svaki četvrti mladić smatra da jedan šamar nije nasilje, kao i da je seksualno uznemiravanje prihvatljivo kao šala i deo odrastanja, a svaka treća mlada osoba misli da je devojka koja nosi usku suknju i majicu sama kriva ako bude napadnuta, onda su to jasni signali da svi kao društvo moramo da radimo više.

Rodna statistika pokazuje da je na lokalnom nivou zanemarljivo mali broj žena na pozicijama vlasti u kategoriji predsednici/ce opština i gradonačelnici/ce (6,6 odsto žena, a 93,37 odsto muškaraca). S druge strane, u opštinskim i gradskim skupštinama ima 31,21 odsto žena. Šta to pokazuje, da se poštuje kvota kvote radi, dok sve konce u rukama drže muškarci u lokalnim sredinama?

Kada govorimo o političkoj moći, Srbija je tu bolja od polovine zemalja Evrop-

Foto: Mileta Mirčetić

Kada budemo shvatili da su žene ogroman ekonomski i privredni potencijal svake zemlje, nećemo ih tako lako isključivati iz društvenog života

ske unije, to nam je pokazao i najnoviji Indeks, zbog čega smo u ovom domenu napredovali za 9,3 poena. I, u pravu ste, tome su doprinele kvote i povećano učešće žena u lokalnim skupštinama. Problem je što žena nema na rukovodećim pozicijama i na mestima gde se donose odluke i odlučuje o finansijama. Često čujemo opravdanja kako žene to ne žele. Žene su i te kako sposobne da budu na rukovodećim položajima, ali često nemaju mogućnosti za to. Jer, ako žena posle radnog vremena kod kuće, u brizi o domaćinstvu i deci, provede još jednu, neplaćenu smenu, ona nema vremena da se posveti sebi, daljem razvoju i napredovanju u karijeri.

Mi u Koordinacionom telu zalažemo se da svaka lokalna samouprava ima lokalni plan aktivnosti za rodnu ravnopravnost i bar jednu osobu zaduženu da koordinira lokalne institucije u ovoj oblasti, jer ako politike i mere ne spustimo na lokal, ne možemo ni govoriti o unapređenju rodne ravnopravnosti. Tim povodom, nedavno smo održali redovnu godišnju konferenciju sa lokalnim mehanizmima u ovoj oblasti.

Koje su aktivnosti Koordinacionog tela za rodnu ravnopravnost kad je reč o ekonomskom osnaživanju žena?

Ekonomsko osnaživanje žena jedan je od ključnih stubova Nacionalne strategije za rodnu ravnopravnost. Važno je što je to prepoznala i EU, jer smo prvi put kroz pretpristupne fondove dobili sredstva, u iznosu od dva miliona evra, za unapređenje rodne ravnopravnosti. Jedan deo projekta odnosi se na ekonomsko osnaživanje žena, posebno žena na selu. U oktobru ove godine smo dodelili prve grantove udruženjima koja se ovom temom uspešno bave godinama, kao i lokalnim samoupravama koje imaju akcione planove za unapređenje rodne ravnopravnosti. Projekat će obezbediti obuke i mentorski rad za žene preduzetnice, naučiće kako da razviju biznis plan, kako da unovče svoje znanje i plasiraju proizvode, kako da povećaju proizvodnju i zaposle druge žene. Takođe, novac će biti upotrebljen i za nabavku opreme, mašina i materijala neophodnih za rad.

Koordinaciono telo je, takođe, u saradnji sa Udruženjem poslovnih žena Srbije pokrenulo inicijativu i uspostavilo godišnju nagradu za rodno najsenzitivniju kompaniju, sa ciljem da podržimo preduzetnice i olakšamo njihovo uključivanje u lanac vrednosti velikih kompanija. Uspešno realizujemo i akciju "Uposlimo hiljadu žena u ruralnim područjima", zajedno sa NALED-om i Etnomrežom. Želja nam je da žene sa sela za svoj rad budu plaćene, a da ujedno sačuvamo srpsko kulturno nasleđe i rukotvorine koje one izrađuju.

Žene su na tržištu rada manje plaćene od muškaraca, neretko se otpuštaju kad ostanu u drugom stanju, a po povratku na posao poslodavci ih vraćaju na nižu poziciju. Da li će Zakon o rodnoj ravnopravnosti biti uskoro usvojen?

Sve što ste naveli su surove činjenice na koje ne samo da ukazujemo, kao Koordinaciono telo, već smo u nacrt novog Zakona o rodnoj ravnopravnosti uvrstili odredbe koje sve navedeno strogo zabranjuju. Predviđene su i finansijske kazne za poslodavce koji to krše. Iskreno se nadamo i želimo da novi Zakon o rodnoj ravnopravnosti, koji je od septembra prošle godine u rukama Ministarstva za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja, uskoro bude usvojen. Nedopustivo je da se ženi na razgovoru za posao postavljaju pitanja iz privatnog života, da nema mogućnost da napreduje dok je na porodiljskom odsustvu ili da bude "kažnjena" premeštanjem na niže radno mesto samo zato što je postala majka.

Kada budemo shvatili da su žene ogroman ekonomski i privredni potencijal svake zemlje, nećemo ih tako lako isključivati iz društvenog života. I kada budemo shvatili da rodna ravnopravnost nije samo pitanje žena, već da su muškarci naši saveznici u toj borbi, onda možemo da govorimo o jednakim mogućnostima za rast i razvoj svakog građanina i građanke. Ako hoćemo da popravimo stanje stvari, moramo da radimo mnogo više sa najmlađima, da se u programe vrtića i škola inkorporiraju teme rodne ravnopravnosti, da dečake i devojčice na prijemčiv način učimo šta su sve ljudska prava, šta su rodni principi i koliko je važno da jedni druge poštuju, umesto što s godinama koje slede usvajaju društvene obrasce koji ih smeštaju u rodne kalupe.¶

BILJANA VASIĆ

Ovaj tekst nastao je kao deo projekta "Ključni koraci ka rodnoj ravnopravnosti" koji se realizuje u partnerstvu Agencije Ujedinjenih nacija za rodnu ravnopravnost i osnaživanje žena u Srbiji (UN Women) i Delegacije EU u Srbiji.

Junaci i žrtve pametnog telefona

Pametni telefoni radikalno su izmenili svaki aspekt života "digitalnih urođenika" – tinejdžera internet generacije. Oni ih povezuju sa svetom, pružaju im veće mogućnosti, ali ih možda čine i usamljenim, nesrećnim i depresivnim, dovode upravo u stanje za koje lek traže u pametnom telefonu

Miris požara koji je izazvao pregrejani telefon zapalivši posteljinu probudio je trinaestogodišnju devojčicu u Severnom Teksasu, što je u julu 2014. u američkim medijima rasplamsalo strahove od opasnih baterija. Za profesorku psihologije sa Državnog univerziteta u San Dijegu i autorku studije *Generation Me and iGen* Džin Tvenge "požar koji je izazvao telefon" nije bio jedini iznenađujući aspekt te priče. Pitala se zašto bi neko spavao sa mobilnim telefonom kada se u snu ne može surfovati internetom.

Pitala je svoje studente na Univerzitetu u San Dijegu šta čine s telefonom dok spavaju. Njihovi odgovori su ukazivali na opsesiju. Gotovo svi su stavljali telefon pod jastuk, na dušek ili bar nadohvat ruke pored kreveta. Nakon što bi pre spavanja proverili društvene mreže, posegli bi za telefonom čim bi se ujutro probudili (svi su koristili telefon kao budilnik). Neki su telefon opisivali kao produžetak svojih tela – ili čak kao ljubavnika: "Kad je telefon blizu mene dok spavam, to je uteha..."

Pametni telefon zadire i u tinejdžerski san: 57 odsto tinejdžera je dva sata kraće spavalo u 2015. nego njihovi vršnjaci 1991. godine. Ljudi koji ne spavaju dovoljno skloni su depresiji i anksioznosti, opominje Džin Tvenge.

U tekstu u "Atlantiku" pod naslovom "Da li su pametni telefoni razorili generaciju?" ona je 2017. konstatovala da je dolazak pametnog telefona radikalno izmenio svaki aspekt tinejdžerskih života – od prirode njihovih društvenih interakcija do mentalnog života. Promene su pogo-

dile sve delove nacije u svim tipovima domaćinstava: bogate i siromašne, sve etničke grupe, u gradovima, predgrađima i malim mestima.

LAJKOVANI, A NESREĆNI

Generaciju rođenih između 1995. i 2012. Džin Tvenge naziva internet generacijom (*iGen*), pošto ona odrasta uz pametne telefone, ima instagram naloge pre nego što pođe u srednju školu i ne pamti vreme pre interneta.

Njihovi prethodnici milenijalci (rođeni 1981–2000) takođe su odrasli uz *web*, ali to nije bilo toliko prisutno u njihovim životima.

Stilovi u vaspitanju dece se menjaju kao i škola i kultura, ali uređaji koje smo stavili u dečje ruke imaju dubok uticaj na njihove živote i čine ih ozbiljno nesrećnima. Nije preterivanje reći da su tinejdžeri internet generacije na rubu najgore mentalne zdravstvene krize u prethodnih nekoliko decenija.

Stope tinejdžerske depresije su skočile nakon 2011, upozorava Džin Tvenge, pozivajući se na rezultate američke Ankete o monitoringu budućnosti, kojom se od 1975. ispituje koliko su tinejdžeri srećni i kako provode svoje slobodno vreme.

Ta anketa pokazuje da su tinejdžeri koji provode deset ili više časova na društvenim mrežama za 56 odsto nesrećniji od onih koji su manje pred ekranima. Oni pokazuju znake usamljenosti i simptome depresije, koji su od 2012. do 2015. kod dečaka povećani za 21, a kod devojčica za 50 procenata, konstatuje Džin Tvenge, ograđujući se da postoje i mnogi drugi uzroci depresije i suicida.

SLATKIŠI I DROGE

Docent psihologije i upravnica Laboratorije za kognitivnu i afektivnu nauku na Kalifornijskom univerzitetu Sara Rouz Kavanah, u tekstu u časopisu "Sajkolodži tudej" zamera što profesorka Džin bira rezultate onih studija koje podupiru njenu ideju. Kavanah ističe da ona zanemaruje da studije ostavljaju otvorenim pitanje da li teškoće koje proizlaze iz pametnih telefona uzrokuju depresiju ili simptomi depresije uzrokuju veću upotrebu pametnih telefona, ili neke sasvim druge okolnosti izazivaju i jedno i drugo.

Vanredni profesor i viši istraživač na Univerzitetu Oksford Andi Pžibilski pominje članak u listu "Indipendent" u kome se pametni telefoni porede sa kokainom, poručujući (u tekstu na neprofitnom sajtu "Konverzejšen") da je to čisto uznemiravanje i da društvene mreže nisu ništa slično drogama. On nikako ne bi poredio davanje deci slatkiša s davanjem droge, mada i slatkiši u svakom obroku mogu štetiti zdravlju.

U istraživanju koje je sproveo među više od 120.000 tinejdžera u Velikoj Britaniji, on je zaključio da umerena upotreba društvenih medija nije štetna za mentalno zdravlje. Društvene mreže imaju pozitivne efekte (kao što su podsticanje samopoštovanja i promovisanje povezanosti s drugima) koje mediji ignorišu, a i negativne (kao što je povećanje socijalne anksioznosti), koje mediji preuveličavaju i generalizuju. Pravi efekti zavise od ličnosti, tipa korišćenja društvenih medija, okruženja i od količine vremena koje tinejdžeri na njih potroše, piše profesor Pžibilski.

Polemike o deci na internetu koje ponekad dobijaju senzacionalistički ton odražavaju povećano interesovanje za tu generacijsku globalnu temu. Na Univerzitetu Kalifornija u Irvinu interdisciplinarni tim istraživača sa 12 fakultetâ informatike, obrazovanja, antropologije, psihologije i humanističkih nauka pokušava da razume kako mladi ljudi upotrebljavaju digitalnu tehnologiju.

Profesorka psihologije na Univerzitetu Kalifornija Kendis Odžers, koja proučava odnos tehnologije i adolescentskog razvoja, konstatuje da je jedan od tri korisnika interneta mlađi od osamnaest godina, ali da uprkos tome kibernetički prostor nije usmeren prema toj populaciji koju čini osamnaest milijardi mladih ljudi. Ona apeluje da se razmišlja o tome kako se *on-line* svet može oblikovati tako da se smanje nejednakosti koje vidimo.

Prema Kendis Odžers, koja proučava decu s mobilnim telefonima od pre deset godina, mnogi adolescenti zapravo napreduju u digitalnom dobu: visoke su stope maturiranja u srednjim školama, opadaju stope maloletničkih trudnoća, konzumacije alkohola i nasilja, što po njenom mišljenju znači da većini dece dobro ide. Konstatuje da nema dokaza da su pametni telefoni krivi za stanje tinejdžerskog mentalnog zdravlja, mada ljudi žele da okrive te uređaje.

ŠEROVANI ŽIVOT

Zašto ta generacija povazdan visi i bulji u fontele?

Većina tinejdžera tvrdi da se u *on-line* zajednice uključuje da bi bila prihvaćena (68 odsto); da im to pomaže da se osećaju važnim (65 odsto); da prođu kroz teške periode u svom životu (55 odsto), ili da tako nalaze mesto na kome pokazuju svoju kreativnu stranu (71 odsto). Osam do deset (81 odsto) tinejdžera kaže da se na društvenim mrežama oseća više povezanim s onim što se događa u životima njihovih prijatelja.

Na društvenim mrežama osećaju se više uključenim nego isključenim »

(71 naspram 25 odsto); više puni samopouzdanja nego nesigurni (69 naspram 26 odsto); više autentični nego lažni (64 nasuprot 33 odsto); više otvoreni nego rezervisani (61 prema 34 odsto).

To pokazuje istraživanje o mladima na društvenim mrežama koje je od 7. marta do 10. aprila 2018. sproveo Istraživački centar Pju (*Pew Research Center, "Teens, Social Media & Technology 2018)*. Intervjuisano je 1058 roditelja koji imaju tinejdžere od trinaest do sedamnaest godina i 743 tinejdžera istog uzrasta.

Jedna oksfordska analiza 57 naučnih studija pokazala je, inače, da su društveni mediji povezani sa nešto višim nivoima narcizma današnjih tinejdžera, mada su i njihovi prethodnici milenijalci nazivani *selfie* generacijom (*selfie*, za šta Rusi imaju dobar izraz – *себяшка*). U anketi Pju centra 45 odsto tinejdžera kaže da ponekad postavlja selfije na društvene mreže (šest od deset devojaka, a samo 30 odsto dečaka, 51 odsto crnih i hispano, a 39 odsto belih dečaka), a svaki drugi tinejdžer gleda klipove o vlastitim dostignućima, ili o tome gde je i šta radi.

Četvoro od deset (43 odsto) tinejdžera oseća pritisak da podilazeći okruženju na društvene mreže (mora da) postavi sadržaj koji treba da se svidi drugima, ili da izazove mnogo komentara i lajkova (37 odsto). Da se zbog toga oseća lošije u životu tvrdi 26 odsto tinejdžera.

5 GB PRIJATELJSTVA

I na internetu je prijateljstvo ključni deo adolescencije, traganja za identitetom i ulogom u društvu: više od polovine američkih tinejdžera (51 odsto) vidi sebe kao nekoga ko se "prilično lako" uklapa među svoje vršnjake – 87 odsto njih kaže da ima bliskog prijatelja iz svoje škole. Prijatelji trećine njih (35 odsto) žive daleko. Na nekoj društvenoj mreži je bliskog prijatelja upoznalo 15 odsto njih. Trećina prekinutih veza na društvenim mrežama izazvana je pak saznanjem da se određena osoba ne ponaša isto u ličnom kontaktu i *on-line*.

I na internetu to lakše uspeva bogatima. Da ima više od pet bliskih prijatelja kaže dva puta više tinejdžera iz porodica koje zarađuju preko 75.000 dolara godišnje nego tinejdžera iz porodica sa niskim primanjima (24 prema 11 odsto).

U jednom segmentu istraživanje Pju centra *iGen* prikazuje se kao etnički najizmešanija američka generacija do sada. Šest od deset tinejdžera prijavljuje da ima bliskog prijatelja sa drugačijim rasnim ili etničkim poreklom. Rasno mešovita prijateljstva su češća kod starijih tinejdžera: 67 odsto tinejdžera uzrasta od petnaest do sedamnaest ima bliskog prijatelja različitog porekla, a 52 odsto tinejdžera uzrasta od trinaest do četrnaest godina. Samo jedan od deset tinejdžera kaže da je uključen u *on-line* grupe koje se usredsređuju na identitet, politiku ili religiju.

Mladi iz porodica sa niskim dohotkom *on-line* provedu u proseku tri sata dnevno više nego deca iz porodica s visokim prihodima, ali vreme troše drugačije. Deca u okruženjima s visokim prihodima posvećuju veći deo svog vremena u potrazi za informacijama ili sadržajima koji se smatraju obrazovnim a ne zabavnim, konstatuje Kendis Odžers.

Istraživanje Pju centra pokazuje da su među tinejdžerima, posebno dečacima, na vrhu liste popularnosti igrice i sport (41 odsto), ili humor (40 odsto). Devojke više posećuju *on-line* grupe o modi i zdravom načinu života. Pop kultura interesuje i jedne i duge. Trećina njih (41 odsto crnih i 25 odsto belih dečaka) postavlja slike, video-klipove, grubi seksualni humor, popularne *to go viral* sadržaje koji se prenose "brzo kao požar".

Oko jedna trećina (34 odsto) tinejdžera kaže da na mrežama deli sadržaje vezane za vlastite emocije, ali samo jedan od deset njih deli poruke vezane za lične probleme. Stariji tinejdžeri češće nego mlađi objavljuju detalje o svojim romantičnim odnosima (26 prema 16 odsto).

Samo 56 odsto starijih srednjoškolaca je 2015. izlazilo na ljubavne sastanke, za razliku od nekadašnjih 85 procenata bejbi-bumersa. Broj seksualno aktivnih tinejdžera je smanjen za oko 40 procenata od 1991. Tu smanjenu seksualnu aktivnost tinejdžera mnogi vide kao pozitivan trend poslednjih godina: broj tinejdžerskih porođaja u Americi je 2016. bio manji za 67 procenata nego 1991.

3 GB MALTRETIRANJA

Da *on-line* okruženje može biti neprijateljsko pokazuje iskaz 59 odsto američkih tinejdžera da su doživeli najmanje jednu od šest vrsta zlostavljanja na društvenim mrežama ili preko svog mobilnog telefona. Oko 42 odsto tinejdžera kaže da su ih na mreži ili preko mobilnog telefona nazivali uvredljivim imenima; 21 odsto je dobijalo fizičke pretnje, a o trećini (32 odsto) širene su glasine na internetu.

Četvrtina tinejdžera je dobijala eksplicitne slike koje nisu tražili, a 7 odsto kaže da su njihove slike deljene na internetu bez njihove saglasnosti. Šest od deset (57 odsto) roditelja se boji da njihova deca dobijaju takve eksplicitnosti, a četvrtina se

SVAKO U SVOM SVETU:
Život na društvenim mrežama
Foto: maxipixel

boji mnogo. Devojčice češće nego dečaci doživljavaju sajber-maltretiranje.

Gledano s druge strane, dečaci maltretiraju jedni druge fizički, a devojčice to čine podrivanjem društvenog statusa žrtve. One češće nego dečaci raskidaju internetsko prijateljstvo (52 prema 35 odsto).

Većina tinejdžera (90 odsto) smatra da je uznemiravanje na internetu (*harassment*) problem koji pogađa ljude njihovih godina, a 63 odsto kaže da je to najveći problem i da profesori, kompanije i političari ne uspevaju da se pozabave tom temom. S druge strane, tinejdžeri pozitivno ocenjuju način na koji njihovi roditelji tretiraju elektronsko zlostavljanje (*cyberbullying*).

Petina (21 odsto) tinejdžera se, međutim, žali da ih roditelji svakog časa pitaju gde su i šta rade.

Internet generacija je fizički bezbednija od prethodnih. Po nizu ponašanja (pijenje, cirka, žurka, odlazak na dejt, spoj ili sudar, provođenje vremena bez nadzora) današnji osamnaestogodišnjaci se ponašaju kao nekadašnji petnaestogodišnjaci.

Čak i vožnja automobila, snažno prisutna u američkoj pop kulturi još od *Buntovnika bez razloga* Džejmsa Dina, nije toliko popularna među današnjim tinejdžerima. Zadovoljni su uslugama "taksi-očeva".

Odloženo odrastanje nije pronalazak tinejdžera internet generacije. Pripadnici generacije X (*Gen Xers,* rođeni između šezdesetih i osamdesetih godina dvadesetog veka*)* u devedesetim su takođe odlagali svoje odrastanje i bili su, slično kao bejbi-bumersi, skloni da piju, da flertuju i da rano praktikuju seksualne odnose, ali su stupali u brak kasnije nego njihovi prethodnici bejbi-bumersi. Oni su počinjali da odrastaju ranije, a postajali su odrasli kasnije.

Pametni telefon je više definisao internet generaciju nego što je to bio slučaj sa seizmičkim događajima kao što je rat ili "slobodni rok koncert u blatu". Tom žanr slikom profesorka Džin Tvenge, koja generacijske promene proučava dvadeset pet godina, asocira na Vudstok i generaciju bejbi-bumersa koji su se, svojim individualizmom, kako kaže, uključili i odustali.

Dramatična promena ponašanja je došla posle ekonomske depresije od 2007. do 2009. tokom koje su američki milenijalci, koji su, po njoj, bili visoko individualistička generacija, pokušavali da nađu mesto u napukloj ekonomiji. To se odigravalo i tačno u vreme kada je procenat Amerikanaca koji poseduju pametne telefone prešao granicu od 50 odsto. S tim podatkom ona povezuje nagle promene u ponašanju tinejdžera. Razlika između milenijalaca i njihovih prethodnika bila je u tome kako gledaju na svet. Tinejdžeri internet generacije se od prethodnika razlikuju ne samo u pogledu na svet, već i kako troše svoje vreme.

Pesmice, vicevi, siromašna deca, bogata deca, košarkaški teren, gradski bazen, lokalno mesto za ljubakanje, sve to što su klinci nekada radili, sada je prebačeno na aplikacije i na *web*. Od 2000. do 2015. broj tinejdžera koji se gotovo svaki dan nalaze sa svojim prijateljima opao je za 40 procenata.

Istraživači Pju centra nalaze da većina (57 odsto) tinejdžera s prijateljima provodi isto vreme *face-to-face* i *on-line*. U oba slučaja pita se pametni telefon. Trinaestogodišnja devojčica Atina je, na primer, profesorki Tvenge ispričala kako je tresnula o zid telefon svoje drugarice u koji je ova zadubljeno gledala i govorila "da, da" dok je Atina pokušavala da joj ispriča nešto jako važno o svojoj porodici.

DIGITALNI UROĐENICI

Pokazuje se da toj generaciji u stresnim situacijama telefon možda služi i kao "digitalna zaštitna odeća". Čak i kad je isključen omogućuje vlasnicima da simboličkim povezivanjem skrenu pažnju sa stresnog okruženja, ublaže osećaj izolacije i da povrate osećaj sigurnosti. Na takav zaključak navodi istraživanje koje je sprovela Sara Presman, profesorka psihologije i socijalnog ponašanja na Kalifornijskom univerzitetu, čiji su rezultati objavljeni u časopisu "Sajkosomatik medisin".

Naime, tokom njenog devetomesečnog eksperimentalnog istraživanja merene su fiziološke i psihološke reakcije 148 ljudi u socijalnoj izolaciji podeljenih na tri grupe (jedni su imali telefon, ali ne i dozvolu da ga upotrebe; drugima je to dozvoljeno, a trećima su telefoni oduzeti). Najmanji skok stres hormona alfa amilaza izmeren je kod učesnika eksperimenta koji su imali telefon pored sebe, ali nisu smeli da ga upotrebe. Grupa bez telefona bila je pod većim stresom nego grupe koje su imale telefone – bez obzira da li su smele da ga koriste.

U britanskom vladinom izveštaju o socijalnim stavovima mladih iz 2014. konstatuje se da su današnji mladi ljudi "digitalni urođenici" koji su odrasli uronjeni u tehnologiju; oni vladaju višim nivoom digitalnog znanja od prethodnih generacija. Na internetu češće i aktivnije nego neke starije skupine kreiraju i dele sadržaje, umesto da budu pasivni potrošači. Oksfom je 2012. izmerio da mladi uzrasta od dvanaest do petnaest godina provode više od sedamnaest sati nedeljno na mreži, s prosečno imaju 286 prijatelja na društvenim mrežama.

Istraživanje Dilojta (*2018 Deloite millennial survey*), sprovedeno među 10.455 ispitanika u 36 zemalja, međutim, ukazuje na nedostatak pripremljenosti za takozvanu Industriju 4.0 – industrijsku revoluciju koja donosi "pametne fabrike", sajber fizičke sisteme, kognitivno računarstvo, decentralizovano odlučivanje, itd. Istraživači Dilojta procenjuju da će u narednih pet godina ta promena dramatično uticati na svet rada, decentralizovani sistem upravljanja i na svakodnevni život. Da poseduje za to novo doba potrebne veštine i znanje ne veruje ni četiri od deset milenijalaca (36 odsto) i tri od deset pripadnika generacije Z (u koje oni svrstavaju rođene između 1995. i 1999).

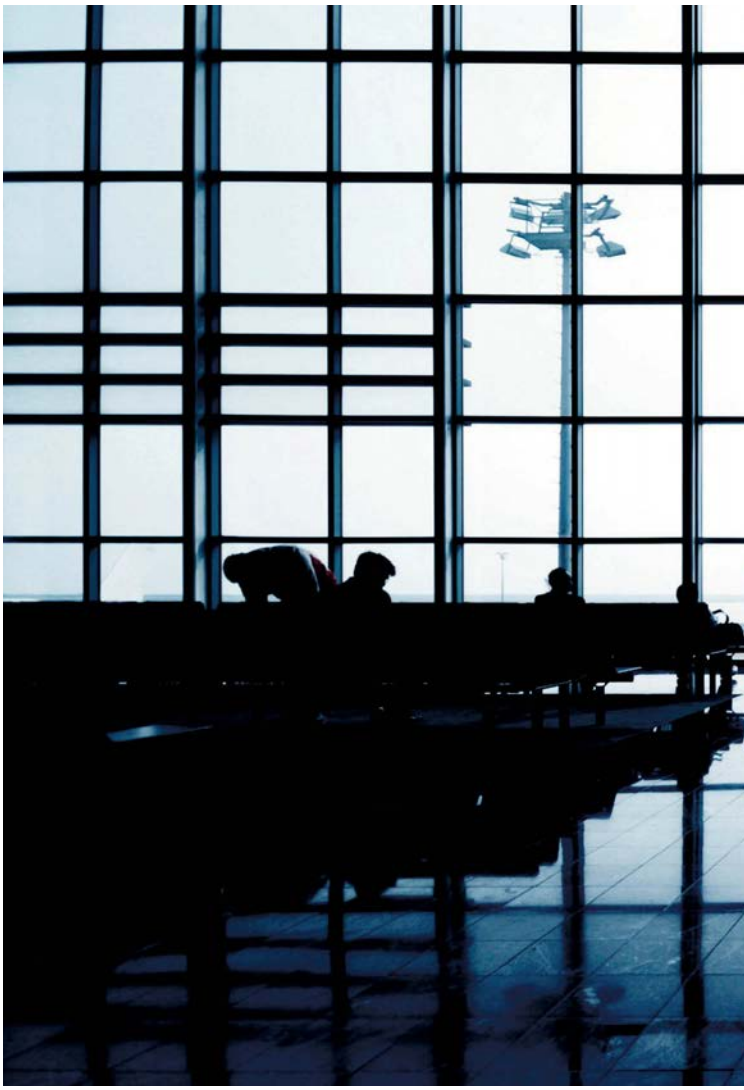
U informacionoj ekonomiji koja obrazovanje nagrađuje više nego što je bio slučaj u dosadašnjoj istoriji, roditelji su možda skloni da ohrabruju svoju decu da ostanu u kući. Izgleda da su tinejdžeri zadovoljni tim aranžmanom, ne zato što su studiozni, već zato što se njihov društveni život odvija na telefonu.

Ironija *iGen* života je u tome što iako provode mnogo više vremena s roditeljima pod istim krovom, teško da su današnji tinejdžeri bliži svojim majkama i očevima nego što su bili njihovi prethodnici, konstatuje Džin Tvenge, citirajući trinaestogodišnju Atinu koja priča da roditelji njenih prijatelja sve što imaju da kažu deci glasi: "*Okay, okay, whatever...*", dok ni sami ne spuštaju pogled sa svojih telefona. ¶

MILAN MILOŠEVIĆ

Jasmin i smrt

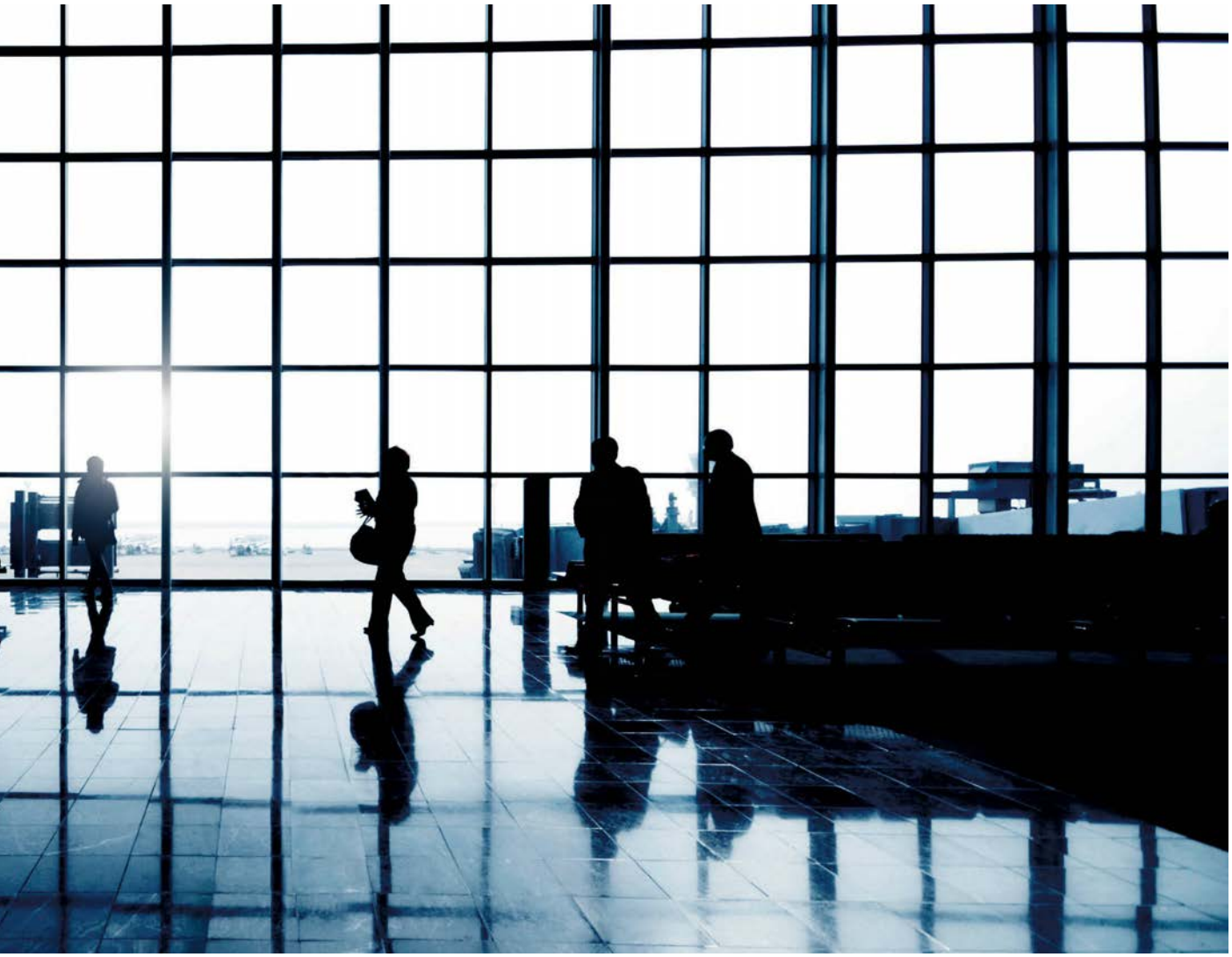
Evropska nagrada za književnost obeležila je desetu godišnjicu konkursom za kratku priču na koji je pozvala svoje dosadašnje dobitnike, 36 pisaca iz 26 zemalja. Među njima je i Jelena Lengold, nagrađena 2011. godine za zbirku priča *Vašarski mađioničar* u izdanju Arhipelaga. Po oceni žirija, čitalaca pomenutog konkursa, najbolja evropska kratka priča je *Jasmin i smrt* Jelene Lengold

Kao san koji odbija da me napusti čak i onda kad sam već odavno budna, takva je ta misao o njemu. Lagani doručak, kakav uvek spremam pred let avionom, zvuk koji ispušta toster dok poletno izbacuje krišku hleba uvis, miris čaja koji ispunjava malu kuhinju, u kojoj još vlada polumrak, jer svanulo je tek sa druge strane zgrade, pogled u frižider, hoću li bilo šta da stavim na tost, ne, ipak ništa, suviše nestrpljiva čak i da bih sažvakala zalogaj, samo progutati taj hleb, samo ga zaliti čajem, tek toliko da mi ne bude muka. Pa ipak, sve vreme dok to radim, i dalje sam u snu. Nisam se probudila i neću se probuditi.

Prošlo je skoro mesec dana otkad smo ležali u njegovom krevetu, tamo na četvrtom spratu, u sobi sa malim krovnim prozorima, zbog kojih izgleda kao da spoljni svet i ne postoji. Samo nebo, kiša, zvezde. Vetar koji ponekad noću prelazi preko stakla i daje nam opravdanje da se stisnemo još više jedno uz drugo. Negde dole, daleko ispod nas, u svetu koji ne vidimo, grad živi svoj život, koji i liči i ne liči na ostatak Osla. Uvek obećavam da ću jednom sići i kupiti velike plave patlidžane, strukove celera i peršuna, i napraviti neko neobično jelo koje Karsten nikad nije probao. Ali za to ne bude vremena. Vodimo ljubav, jedemo pahuljice u mleku, i onda opet vodimo ljubav. To je taj san iz kog se ne budim. Ruka koja ređa zrna suvog grožđa po meni, kao dugmad na Deda Mrazu. Zatim ih pojede, jedno po jedno, odozgo na dole. Dok se zvezde u prozoru rastapaju i objavljuju dan. Uvek suviše brzo. Ponekad, ipak, odlučimo da pogledamo kako izgleda svet, pa siđemo zavojitim stepenicama, izađemo na ulicu, utopimo se u masu, hodamo između turista, biciklista, šetača pasa, žena u burkama koje vode decu za ruke, obilazimo trotoare prepune tezgi sa voćem i povrćem. Ovaj grad mi uvek izgleda drugačije kad hodam pored tebe, kaže Karsten. Iako sam u njemu proveo čitav život. Smejem se. Šta je drugačije? Boje, kaže on, boje! Nekako, uopšte nisam svestan svih ovih boja kad idem sam. I zaista, iznad prenatrpane piljarnice okačena je zelena reklama za pivo, odmah kraj nje, na prvom spratu, dve žardinjere pune crvenog cveća, mnogo šarenih suncobrana ispred svake radnje, prugaste tende iznad robe, čistač ulice u jarko narandžastim pantalonama, hrpe banana i dinja u svim nijansama žute, starica divne srebrne kose koja bira jagode. Ovaj kvart ima svoje boje, mirise koji su drugačiji na svakom uglu, svoj zvuk koji je mešavina dečije cike, kombija koji uvek nešto čekaju upaljenog motora, pulsiranja semafora, zvonca bicikala, kolica koja se kotrljaju po pločniku natovarena svim i svačim, ljudi koji pričaju u slušalice okačene na ušima, obično na jezicima koji su mi nerazumljivi. Držim ruku u džepu Karstenove jakne, čas prepletemo prste, pa onda opet celu moju šaku obuhvati svojom. I tako do kafea. Tamo naručimo espreso i grickamo plastične kašičice. Onaj svet je i dalje na ulici i mi se pretvaramo da mu pripadamo. A nešto dalje, u zgradi, na četvrtom spratu, čeka nas jastuk koji čuva oblike naših lobanja, čak i kad mi nismo u sobi. I čaršavi koji mirišu na dve prethodne noći. To je taj san.

Srećan put, kaže vozač taksija iznoseći moj mali kofer na pločnik, i to je prvi i poslednji put da čujem njegov glas. Mahnem mu kao starom znancu i on se nasmeje kao da zna gde idem. Žene koje žure i koje su u rano jutro već tako razdragane. Taksisti uvek znaju. Vidim ga levim okom kako stoji kraj

Fotografije: Pexels.com

automobila i gleda za mnom. Ispravljam leđa i ulazim u aerodromsku zgradu. Moje potpetice odzvanjaju sve dok me kružna vrata ne ubace unutra, u sveopšti žamor.

Jedan tamnoputi čovek je stajao u redu, tačno iza mene. Visok, u običnoj beloj košulji. Opkoljeni konopcima išli smo ka čekiranju i napredovali sporo, korak po korak. Svi osim njega nešto su proveravali po svojim torbicama, dovikivali se međusobno, nestrpljivo gledali na sat, samo je on stajao mirno, kao da nigde nije žurio. Kad god bi se red pomerio, on bi mirno napravio još jedan korak. I tako sve do žute linije, koju sam prešla pre njega i predala svoj kofer. Zatim sam ga zaboravila, onako kako zaboravimo lice prodavca novina u nepoznatom gradu. Probijala sam se kroz masu ljudi, nisam ni morala da pratim slova i strelice, znala sam ovaj put napamet. Već šesti put idem kod Karstena. Uvek istim letom, uvek sa istog gejta.

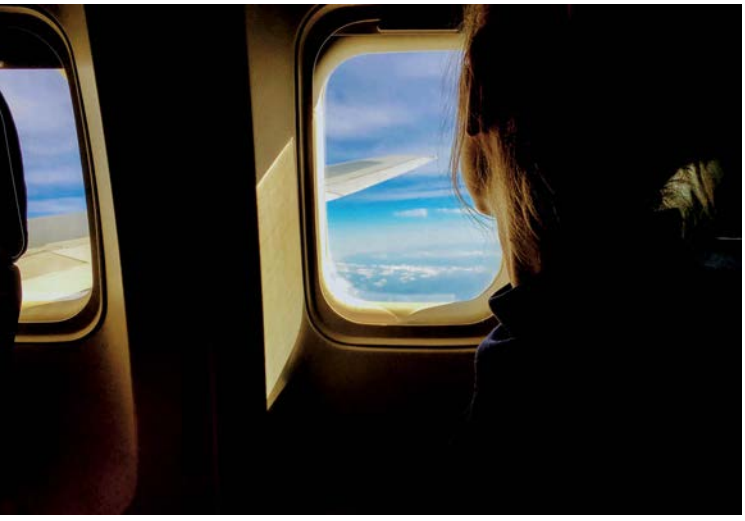
Kraj mene je prošlo nekoliko kosookih stjuardesa koje su za sobom kotrljale svoje ručne prtljage. Bile su nestvarno lepe i istovetne. Njihove crvene marame bile su vezane na isti način. Čvrsto stegnute punđe ispod malih sivih kapa stajale su isto. Bezbroj očiju na aerodromu za trenutak je pogledalo za njima, a zatim je ta ledeno elegantna lepota nestala niz hodnike.

Bilo je još vremena do polaska. Ušla sam u radnju s parfemima i njuškala bočice. Prinela sam jednu od njih svom vratu i nameravala da prsnem. I tada sam ga ponovo ugledala kraj sebe, onog tamnoputog muškarca sa čekiranja. Mora biti da je imao veoma nečujan hod, jer nisam shvatila da je došao do mene, dok nije progovorio. Obratio mi se kao da se već odavno znamo. Ne taj parfem, rekao je. Ako ćeš već sedeti do mene, voleo bih da mirišeš na jasmin. Kako je mogao znati da ću sedeti do njega? Nisam to ni stigla da ga pitam, jer mi je dotakao lakat, odveo me do sledeće gondole i pokazao jednu bočicu. Zaista bih voleo da tako mirišeš. Ja sam Ahmed, kazao je, i pružio mi ruku. Sada ćemo ti i ja proći kroz baštu jasmina, rekao je.

Malena prodavačica, sa drugog kraja prostorije, pomalo zabrinuto je gledala u nas dvoje. U mene, koja ćutke radim ono što Ahmed želi, i u njega koji uzima bočicu, rasprsne polukrug »

po vazduhu i kaže, evo, sad ćemo proći kroz ovo i miris će ostati na nama. Ukoračili smo u jasmin. Udahni duboko, rekao je Ahmed. To je miris koji sam, kao dete, osećao pod prozorom svako jutro kad bih se probudio, a danas bih želeo da taj miris stalno bude oko mene.

Komadić straha skliznuo je iz mog mozga negde u grudi i tu je zastao, zbunjen. Želela sam da se okrenem i pobegnem, da se vratim putem kojim sam i došla, nazad do carinika, pa u taksi, pa u bezbednost svog stana. I istovremeno, želela sam da pogledam ravno u najtamnije oči koje sam ikada videla i da upitam Ahmeda ono što mi se tog časa činilo sasvim izvesnim: znači li to da ćemo danas umreti? Zašto baš sa mnom? Zašto na ovom letu? Zar ne shvata da Karsten verovatno baš sad zateže čiste čaršave na krevetu i nestrpljivo provlači prste kroz kosu?

Čulo se kako iz zvučnika pozivaju putnike za naš let. Hodali smo jedno kraj drugog, Ahmed i ja, i službenici koji su pregledali naš ručni prtljag i propustili nas kroz metalnu kapiju najverovatnije su mislili da smo par, neobičan, ali par. Čekala sam dok je Ahmed vraćao svoj kaiš na pantalone i vezivao pertle. Carinik je gledao u mene, pomno i prazno, istovremeno. Uzvratila sam mu pogled, ravno u oči, a zatim nekoliko puta brzo pogledala u pravcu Ahmeda. Ništa. Carinik nije ni trepnuo. Uzalud očekujem neku pomoć od njega. Zbogom dakle, ni tebe više nikad neću videti, baš kao ni taksistu, baš kao ni prodavačicu parfema, zbogom svima vama koji ne umete da razumete moj pogled. Na ovom svetu je previše ljudi koji olako prelaze preko tuđih pogleda, pomislila sam. Pa kad je već tako, onda zbogom. Ništa nisam rekla, ušla sam za Ahmedom u avion. Bledi oblak jasmina išao je za nama, kao nečujni korak neizbežnog. Motori Boinga su zaurlali, točkovi su dobili ubrzanje, zemljina teža nas je na tren prikovala za sedišta i to je bilo to. Leteli smo. Niko oko mene nije ni slutio koliko visoko smo poleteli.

Šta se desilo sa žbunovima jasmina iz tvog detinjstva, pitala sam Ahmeda, kad je avion konačno dostigao željenu visinu. Tamo nema više ničega, odvratio je, ne gledajući u mene. Samo smrt. Tamo se sada oseća samo miris trulih ljudskih tela i bolesnih životinja. A kuće, šta je s njima? Nema ni kuća. Ni dvorišta. Tamo gde su bile cvetne leje, sada leže limeni krovovi, doleteli sa srušenih kuća. Tenkovi su prešli preko ograda i povrtnjaka. Samo suva zemlja i kosti. Rupe u zidovima, kao rane koje ne zarastaju. I mršavi psi koji lutaju, to je sve.

Leteli smo gotovo bešumno iznad belih, savršenih oblaka po kojima je sunce crtalo najlepše prizore, kao iz dečijih snova. Pogledaj, rekoh, vidiš li labuda! I dva polarna medveda! Eno ih, eno ih, upravo smo prošli kraj njih! Ahmed je za trenutak držao ruku u vazduhu, kao da se dvoumi, a onda me je pomilovao po obrazu. Osetila sam kako mi naviru suze, mada nisam znala odakle tačno. Bilo je besmisleno da ga zamolim da odustane, znala sam to. Ahmed je imao najcrnje oči koje je iko ikada video.

Ćutao je nekoliko minuta, sa ramenom sasvim pribijenim uz moje. Učinilo mi se da negde iz dubine njegovog tela osećam neko tiho, ugušeno drhtanje. Ili je to dolazilo iz mog tela, ko bi ga znao. Onda je naglo ustao i rekao da će otići do toaleta. Dakle, to je to, pomislih. Sad će se desiti. I sve ovo će nestati, ovi oblaci, ovaj miris, lampica koja svetluca iznad naših glava, i ona će nestati. Nisam se plašila, čudnovato. Bila sam pomirena i tužna, zbog njega, podjednako kao i zbog sebe. Negde dole, duboko ispod nas, život je možda mogao nešto da nam pruži, samo da su ljudi umeli da razumeju tuđe poglede. Provukao se kraj mene i pošao, ali sam ga povukla za rukav. Čekaj, rekoh, moram nešto da ti kažem. Ahmed je stao. Jedan čovek me čeka u Oslu. Zbog mene je naučio da pravi kolač od šljiva i napunio je stan cvećem. Mislim da je došlo vreme da ga zaboraviš, kazao je Ahmed tiho i nasmešio se, više očima nego usnama. Čekaj, rekoh opet, priđi, moram još nešto da ti kažem. Ahmed je spustio uho do mojih usana. Večeras želim da vodim ljubav, čuješ li? Gledao me je kao da razume. Gledao me je kao što me niko nikada nije gledao. Kakva šteta, kakva nepovratna šteta, pomislih. A onda je otišao niz redove sedišta i zauvek nestao iza zavese. Oblak jasmina raspolutio se na dva dela.

Sedela sam i čekala. Začuđujuće mirna. Setila sam se jedne svoje tetke koja je nedeljama umirala u bolnici. Setila sam se njenog tela koje je kopnilo i lica koje je iz dana u dan bivalo sve više žuto, dok napokon nije dobilo boju zemlje. Sve je bolje od toga, pomislih. Nije valjda ovo poslednje na šta ću misliti? Ne, moram misliti na nešto lepše, brzo, brzo, ona jutra sa udaljenom bukom sa ulice i suncem koje se probija ispod roletni, Karsten se budi i kosa mu je na očima, koža mu je vruća ispod pokrivača, moram misliti na to, ili možda ipak na zvuk petlova koji nisam čula toliko godina, zaista bih volela da mogu da ih čujem barem još jednom, neću valjda misliti na petlove u poslednjem trenutku svog života, ipak zašto da ne, gle, jedan oblak izgleda upravo kao veliki beli petao...

Odjednom shvatih da se Ahmed vratio i da stoji kraj mene, čekajući da ga pustim da prođe. Videlo se da je mokrom rukom prošao kroz kosu. Živi smo, rekoh, kad je ponovo sedeo kraj mene. Jesmo, klimnu on glavom. Ponekad i meni izgleda nestvarno, ali eto, još uvek sam živ.

Iz zvučnika su javljali da se vežemo, za trenutak se sve zatreslo, avion je izbacio točkove i onda se pod nama ukazao šareni grad. Mirisalo je na jasmin. Nisam znala kuda idemo dalje, kad jednom dotaknemo zemlju, Ahmed i ja. ¶

JELENA LENGOLD

Izbor urednice fotografije nedeljnika "Vreme"

Slike 2018.

Svaka fotoreporterska godina u Srbiji liči pomalo jedna na drugu: svi ti političari, protesti, komemoracije, vojne svečanosti, sveštenici, ilegalna rušenja, nelegalna gradnja, unesrećeni i usrećeni, plivanje za Bogojavljenski krst, izbeglice, nacionalizmi svih boja... Prava umetnost je kada godinu za godinom uspete da od istih dešavanja napravite onu jednu, prepoznatljivu fotografiju. Ovo je naš presek fotografske godine.

Zahvaljujemo svim fotografima koji su nam ustupili svoje fotografije.

MARIJA JANKOVIĆ

Foto: Marko Đurica /Reuters

Foto: Igor Pavićević /Nedeljnik

Foto: Jelena Janković

Foto: Milutin Marković

Foto: Andrej Isaković /AFP

Foto: Vladimir Živojinović /RAS

Foto: Predrag Dedijer /RAS

Foto: Marko Risović /Kamerades

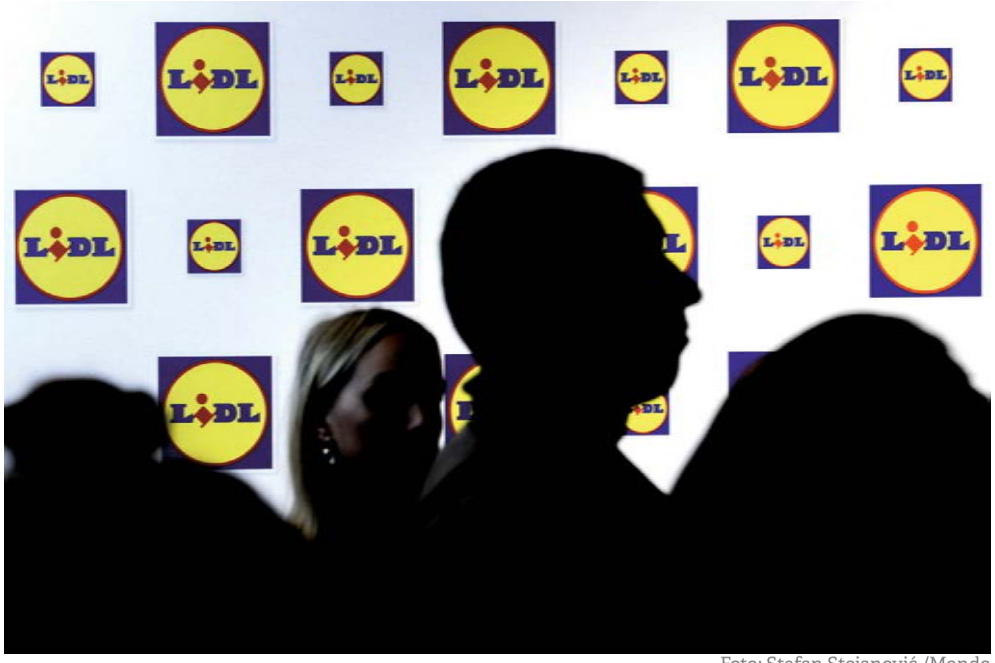

Foto: Stefan Stojanović /Mondo

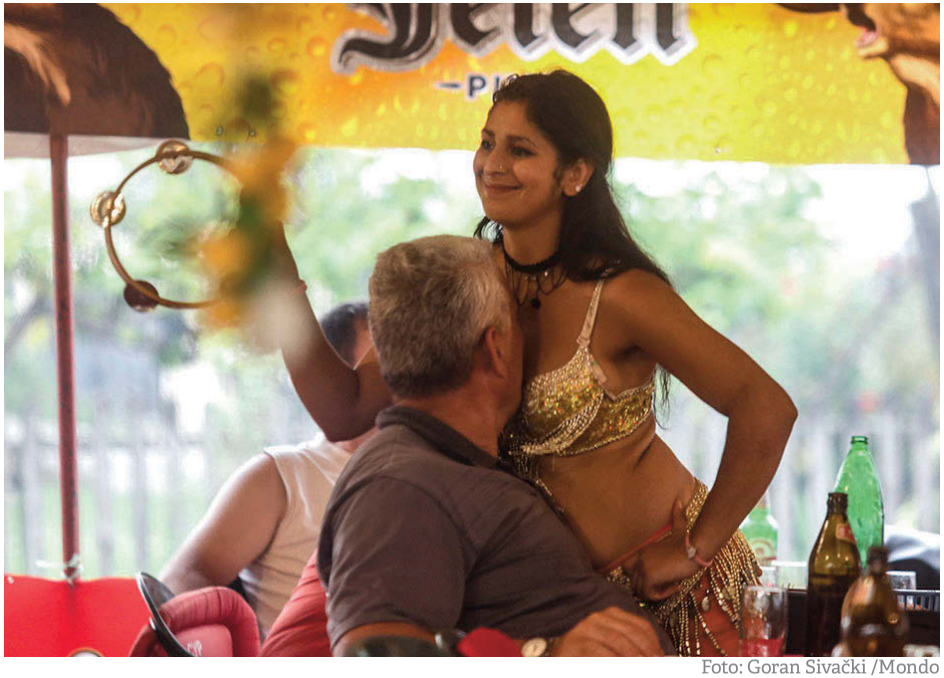

Foto: Goran Sivački /Mondo

Foto: Emil Vaš /Betaphoto

Foto: Bojan Stekić

Foto: Igor Ćoko

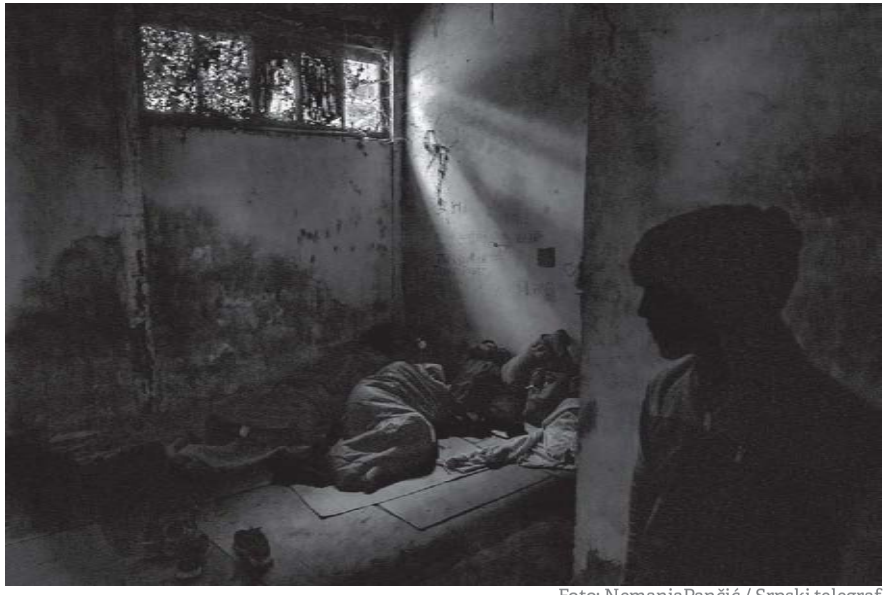

Foto: NemanjaPančić / Srpski telegraf

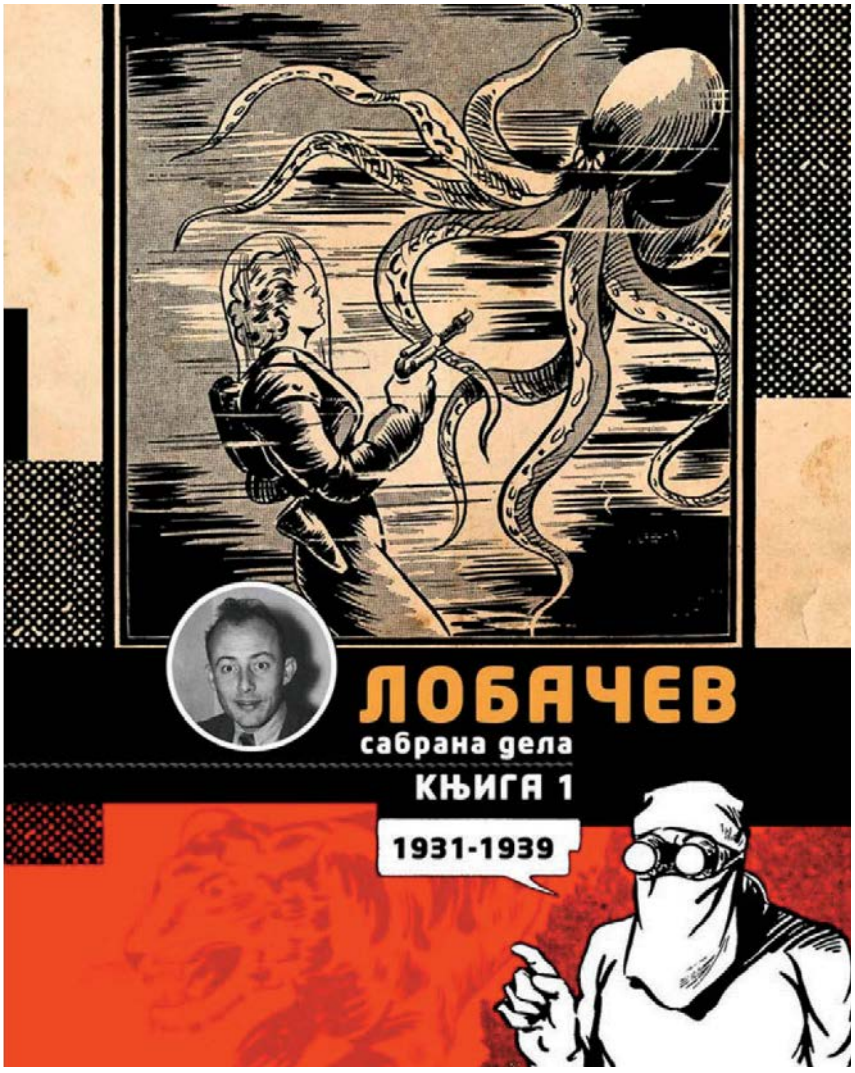

Foto: Predrag Trokičić

Praroditelj naših strip autora

Početkom marta 2019. navršiće se 110 godina od rođenja najpoznatijeg i svakako najvoljenijeg strip autora sa naših prostora – Đorđa Lobačeva. Prva knjiga njegovih *Sabranih dela* u izdanju zemunskog Makonda samo je jedno u nizu podsećanja na ovog velikana u predstojećoj godini

Za mnoge ovdašnje ljubitelje devete umetnosti njegovo ime je sinonim za domaći strip. Škola stripa koju već više od dve decenije u Beogradu uspešno vodi Vlada Vesović ponosno nosi ime "Đorđe Lobačev". Adaptirao je pripovetke u stripu, radio avanturističke pripovesti po tuđim scenarijima, provocirao kad je to bilo najopasnije, i istrajao u devetoj umetnosti kada je za nju slabo ko mario. Reklo bi se da je bio borac, i život mu je često podmetao nogu. A opet, zadržao je blagu narav i nesvakidašnju skromnost, zbog čega ga i danas, godinama nakon što nas je napustio, mnogi familijarno pamte kao – Čika Đorđa.

Lobačev je ostavio dubok trag gde god ga je život vodio, a najviše u Srbiji i Beogradu. Ovde je proveo samo delić života, jer su ga političke i materijalne prilike u više navrata istrgle od korena, a opet se podrazumeva da je Beograđanin koliko i neki rođeni u ovom gradu. Čika Đorđe, zovimo ga tako, rođen je u Skadru kao Jurij Pavlovič Lobačev, sin ruskog konzula. Sa porodicom je, prateći očeve diplomatske dužnosti, odrastao u više balkanskih gradova. Kasnije je naveo da mu je najranije sećanje kako je 1912. godine, tokom Prvog balkanskog rata, sa ocem i crnogorskim kraljem Nikolom obilazio vojsku prvim i jedinim automobilom u Crnoj Gori. Deo mozaika sećanja čini i pasulj iz vojničkog kazana koji je tada jeo sa njima, ukusniji od toga nije probao u životu. Sećao se i atentata na svoga oca u Kosovskoj Mitrovici, kao i objave Prvog svetskog rata dok su boravili u Kaneji na Kritu.

I crtao je, otkad zna za sebe. Bavio se i muzikom, kao sva školovana aristokratska deca. Prvi svetski rat je pak doneo bolne promene. Rusi beže pred revolucijom, i masovno dolaze na naše prostore. Revoluciju je dočekao sa ocem u Solunu, odakle odlaze za Dubrovnik, gde mu umire otac. Nakon očeve smrti nastanio se sa majkom u Novom Sadu, ali ubrzo ostaje i bez nje. Dvadesetih godina je u Beogradu Rusa bilo napretek, prema nekim tvrdnjama čak oko 10 odsto stanovništva grada. Godine 1922, dolazi i Đorđe Lobačev. Upisao je Prvu rusko-srpsku gimnaziju u zgradi današnjeg Pedagoškog muzeja kod Kalemegdana. Prethodno obrazovanje je, kako stalež nalaže, stekao školujući se u kući. Sada je bio sam u nepoznatom »

gradu, gde nisu svi rado dočekali brojne ruske migrante. Jurij postaje Đorđe, da bi se lakše uklopio. Živi u internatu, a zarađuje koji dodatni dinar za život radom na građevini. Zbog crteža, tačnije zbog karikature upravnika, izbacuju ga iz internata. Radio je više, zarađivao za život, stanovao privatno i završio školu. Pred maturu, opet se našao na udaru zbog crtanja. Ovog puta zbog antivladine karikature u prvom broju novopokrenutog časopisa "Brka". Ceo tiraž je zaplenjen, a Đorđe Lobačev je pucao od ponosa.

Kada je upisao arhitekturu, shvatio je da neće imati dovoljno novca da je završi. Za materijale bi morao da daje više novca nego što zaradi za život, pa je prešao na Filozofski fakultet na katedru za istoriju umetnosti. Tih godina bilo je malo toga što je sebi mogao da priušti. Ali, baš tada nastaju i prvi stripovi. I to ne za nekog izdavača i honorar, već zbog ljubavi. Sa budućom suprugom Lizom se dopisivao stripom. Ona bi mu slala romantična pisma, a on bi joj stripom opisivao kako živi i čime se bavi. To je bila navika još iz gimnazijskih dana. U Makondovoj prvoj knjizi *Sabranih dela Đorđa Lobačeva* nalazi se jedan od ovakvih, dosad neobjavljenih stripova namenjenih Lizi, nazvan *Kino-žurnal Šarž*. (Šarž je na ruskom karikatura.) Đorđe sa prijateljima nikako ne uspeva da dočeka Lizu koja dolazi u Beograd za božićni raspust. Već ovde se vidi kako Lobačev, bez ikakvog neophodnog predznanja, barata naracijom u slikama. Iako su ovi kratki stripovi bili namenjeni samo Lizinim očima – a u to vreme za njega nije bilo važnije publike – studiozni i dinamični pristup pripovedanju već je bio prisutan.

Studije je završio 1934, oženio se odmah potom, a sina Mitju je dobio sledeće godine. Radio je za francusko građevinsko preduzeće "Batinjol", gde mu se sreća konačno osmehnula. Vlasnici su bili Francuzi, gradilo se u Jugoslaviji, a većina radnika su Rusi. A Lobačev je podjednako dobro znao sva tri jezika. Od fizikalca na izgradnji Pančevačkog mosta i nasipa po okolnim ritovima, ubrzo je postao poslovođa. Ali, kako mu se rodio sin, u "Batinjolu" je izbio neki skandal zbog pronevere novca, a Lobačev je ostao bez posla. Crtao je noću reklame za firme, a danju obilazio Beograd i nudio ih po prodavnicama. Otprilike u isto vreme "Politika" i urednik Dušan Duda Timotijević pustili su u listu zvanično prvi strip objavljen kod nas, *Tajni agent X-9* Aleksa Rejmonda, i čaršija je bila oduševljena. Lobačev je sa kumom Vladimirom Kurganskim dugo raspravljao da bi bilo dobro ubaciti se u ovu novu vrstu zabave. O vezama stripa i umetnosti tada niko nije ni pomišljao.

I tako je nastalo *Krvavo nasledstvo*. Lobačev je pod pseudonimom Đorđe Strip crtao priču po scenariju Kurganskog, potpisanog kao Vladimir Cilić. Njihova prava imena bila su "suviše ruska". Strip je objavljivala "Panorama" Vojina Đorđevića. *Krvavo nasledstvo* bilo je klasični avanturističko-kriminalistički strip, stilski doslovno prekopiran prema Rejmondovim uzorima. Izlazio je u nastavcima oko tri meseca. *Zrak smrti* je radio, opet sa Kurganskim, za novoosnovani magazin "Strip" iste godine. A već 1936. radi svoju prvu adaptaciju, i to *Hajduk Stanka* po romanu Janka Veselinovića. U intervjuu "Vremenu" broj 516 iz 2000. godine, Lobačev kaže: "Ali ubrzo sam primetio da mi taj rad (*Zrak smrti* i *Krvavo nasledstvo*, prim. aut.) ne donosi radost, zato što je to kopija američkog stripa, bez obzira na to što smo mi radnju vezali za naše gradove. I počeo sam da tražim nešto što bi izraslo iz ovog podneblja. Setio sam se skoro zaboravljenog Janka Veselinovića. I počeo sam da radim. Kad sam nacrtao polovinu, skupio sam svu svoju hrabrost i otišao u 'Politiku'. Odmah su ga primili. Mesec dana posle toga postao sam njihov crtač stripa. Mislim da značaj *Hajduk Stanka* nije samo u tome što je prvi jugoslovenski strip na nacionalnu temu već što je pokazao da ovde mogu da se pronađu teme za stripove."

Adaptacije srpske narodne baštine biće najosobenija crta rada Đorđa Lobačeva. Ali prvo će se oprobati u stripovanim verzijama Žila Verna (*Deca Kapetana Granta*) za "Crveni vrabac" i Puškina (*Dobrovski*) za "Miku Miša". A 1937. i 1938. nastaje njegovo kapitalno delo tog perioda, *Plava pustolovka*, objavljivana u "Miki Mišu", niz priča sa prvom junakinjom u stripu kod nas. Lobačev je *Pustolovku* radio u zatišjima posla u "Politici".

Kada se 1939. raspravljalo o pokretanju "Politikinog Zabavnika" Duda Timotijević i Bata Vukadinović su od Lobačeva tražili da uradi prvi špigl za novi list. U "Zabavniku" je objavio *Čardak ni na nebu ni na zemlji* i *Baš Čelika*, koji su i danas prva asocijacija kod mnogih kada se pomene njegovo ime. Za "Politiku" je još radio *Ženidbu cara Dušana* i *Propast grada Pirlitora*, a rat ga prekida tokom rada na *Baronu Minhauzenu*.

U vojsku ga nisu primili zbog ruskog porekla, što je Lobačev doživeo kao veliko razočarenje. Odlučuje da učestvuje u ratu na svoj način: u ilustrovanom listu "Kolo" objavljuje adaptaciju srpske narodne pripovetke *Biberče*. Čak i najnezainteresovaniji agent okupatora shvatio bi da je osnovna poruka bajke i Lobačevljeve adaptacije bila da mali, hrabri junak može da uništi stostruko većeg od sebe. To je bila i nimalo skrivena namera Đorđa Lobačeva. Strip je objavljen 1942, a već sledeće godine golman Milovan Jakšić, vlasnik knjižare "Đura Jakšić", objavljuje ga u obliku zasebne sveske.

Pregršt ilustracija koje je radio ovih godina jedva da su bile dovoljne za život, a nije bilo ni mudro previše dugo čekati agente da zakucaju na vrata zbog subverzivne poruke *Biberčeta*. Iako je još od 1942. godine bio deo narodnooslobodilačkog pokreta posredstvom Dušana Pilje, bivšeg dopisnika "Politike" iz Sarajeva, Lobačev je prešao u ilegalu i kao poliglota postao agent za vezu između partizana i Crvene armije, sa kojom učestvuje u oslobođenju Beograda i kasnije na Sremskom frontu.

Oslobođenje donosi samo kratak predah u Lobačevljevom životu. Rezolucija Informbiroa iz 1949. godine donela mu je proterivanje iz domovine: "Nisam ja otišao nego su 'mene otišli'. Ima u tome male razlike, zar ne? Vidite, takva su bila tada vremena. Iako sam takoreći ceo svoj vek proveo ovde, nisam imao jugoslovensko državljanstvo. A 1946. godine došao je zakon da svako mora da ima državljanstvo. Pošto sam Rus, opredelio sam se za sovjetsko državljanstvo. U ono vreme, mislim da se čovek zvao Pribićević, zaboravio sam mu ime, bio je pomoćnik sekretara spoljnih poslova, dolazio je često u redakciju. I često je sa nama čekao prvi primerak, da vidimo da li je sve u redu odštampano. Sedeli smo i razgovarali o svačemu, pa i o meni. Neki su govorili 'pa ti si naš čovek, ti si ovde odrastao', a Pribićević odgovara 'mislim da taj koji danas ne bi hteo da bude sovjetski građanin, ne bi mogao da bude ni dobar jugoslovenski'. Ne govorim vam ovo da biste pomislili da je to uticalo na mene, ne, nego vam opisujem kakva je atmosfera bila tada. Nažalost, ona se vrlo brzo pokvarila i 1949. godine sam morao da odem. Znate zašto su me isključili iz redakcije? Zato što suviše glasno govorim, to je bio zvaničan razlog. Drugog razloga nije ni moglo da bude, ja sam bio na Sremskom frontu, iako nisam bio jugoslovenski državljanin, glasao sam za republiku, iako nisam bio jugoslovenski državljanin. Direktor je morao da me istera, tako su mu rekli 'odozgo'. Takva su vremena bila, ja na to gledam potpuno mirno, iako u ono vreme to nije bilo ni lako ni prijatno. Otišao sam sa porodicom, ali ne u Rusiju jer je tamo bio Staljin, a mi smo bili sumnjivi pošto smo živeli u inostranstvu, u kapitalizmu. I tek kad je Staljin umro, dali su nam dozvolu da pređemo iz Rumunije" ("Vreme" 516).

U Lenjingrad je prešao 1955. godine, a deceniju kasnije se posredno vraća na našu scenu stripovima u "Politikinom Zabavniku". Među njima je i *Saturn dolazi u pomoć*, koji je ujedno i prvi sovjetski strip, objavljen u magazinu "Kostër" uprkos izraženom antistripskom raspoloženju u tadašnjoj Rusiji.

Tokom boravka u Rumuniji i Sovjetskom Savezu, Lobačev se uglavnom bavio ilustracijom za razne izdavače, posebno na njihovim izdanjima jugoslovenskih autora. Od 1965, najviše je crtao za naše tržište. Dorađivao je stare verzije i stvarao nova dela, polako i neopterećeno, sve vreme, koliko je to bilo moguće, prateći jugoslovensku strip scenu.

Interesovanje za radove Đorđa Lobačeva bilo je posebno izraženo od osamdesetih godina. On je bio i ostao jedan od utemeljitelja domaćeg stripa i ovde rado viđen gost. Kada je u prestonici nastajala grupa "Beogradski krug 2", po uzoru na stare, mahom ruske kolege iz Beograda između dva rata, Lobačev je uz sve počasti blagoslovio njeno uspostavljanje. Doživljavan je kao praroditelj svim strip stvaraocima na ovim prostorima. Uz Maurovića je eponim jugoslovenskog stripa. Uz sva priznanja koja su mu dodeljivana, počev od Gran prija za životno delo na drugom Salonu jugoslovenskog stripa u Vinkovcima 1985, oni koji pamte Lobačeva opisuju ga kao večno dobrodušnog, blago nasmejanog i toplog čoveka, pomalo nesvesnog slave i značaja koji ga prate.

Preminuo je u Sankt Peterburgu 23. jula 2002. godine. Iza sebe je ostavio više od 40 stripova, od kojih je poslednji, *Čvorko*, nacrtao godinu dana pred smrt. ¶

NIKOLA DRAGOMIROVIĆ

Uvozni čuvar američkog

Kao globalni šampion forme televizijske političke satire, Oliver je pouzdani glas marginalizovanih u vreme divljanja populizma, ali liberalne vrednosti zastupa ne podležući "politički korektnoj" sterilizaciji jezika i mišljenja

Televizijom i filmom je, izgleda, kao i s rokenrolom šezdesetih: neki od najvećih se rode i formiraju u Velikoj Britaniji, ali prava globalna slava ih zadesi tek kada ih "overi" i potvrdi Amerika; ne moramo da idemo dalje od Bitlsa i Stonsa da bude jasno o čemu se radi. Nije li tako bilo s jednim Piterom Selersom, recimo? Za Selersa je britanski formativni kontekst veoma bitan i teško bismo ga zamislili bez i mimo njega, ali bili su potrebni Amerika, Stenli Kjubrik i Blejk Edvards da od potencijala engleskog genijalnog čudaka nastane globalno nezaobilazna i trajna kulturna referenca. I umetnik zauvek bez bliskih umetničkih rođaka, jedinstven i nesvodiv na bilo koji šablon ili žanr, dakle: čovek-žanr za sebe.

Džon Oliver, dakako, nije glumac, ne barem u "klasičnom" smislu. S druge strane, nije ni novinar, na isto takav način. On je TV komentator i komičar, što je bastardna medijska forma vrlo ukorenjena u anglosaksonskom svetu, a kod nas sve do pre koju godinu nepoznata, pa i manje ili više nezamisliva, iz razloga više društvenih i političkih nego kulturnih i medijskih: da bi jedan Džon Oliver bio moguć, morate imati visoko razvijenu, stabilnu i teško razvaljivu demokratiju, kao i medijske resurse koji će moći tu vrstu inokosne pozicije da brane i razvijaju.

Oliver je, došavši u SAD nakon ne preterano zapažene britanske "pretkarijere", ispekao zanat u šouu svog slavnog imenjaka Stjuarta, što je bila idealna startna pozicija za sticanje prepoznatljivosti i naklonosti publike, to jest, onog njenog dela koji inklinira levo-liberalnom polu unutar američkog društva. Istovremeno, odlučiti se da u nekom trenutku napustite tako udobno i sigurno utočište i napravite sopstveni šou ("Pregled nedelje s Džonom Oliverom") moglo je da izgleda kao bezumno rizičan akt trijumfa taštine nad racionalnošću. HBO je odlučio da rizikuje sa stereotipno pomalo smotanim engleskim štreberom, i pet sezona kasnije, biće da nema nikoga živog ko bi još sumnjao da je to bila savršeno ispravna procena. Zapravo, mada je konkurencija brojna i oštra, Džon Oliver je danas širom sveta najprepoznatljiviji glas, hm, *druge Amerike*, ako smemo da se poslužimo ovom paralelom. A to što nije "pravi Amerikanac" po meri izolacionističkog nacionalizma, nego "nezahvalni" useljenik iz istojezične imperije u burnoj istorijskoj ostavci, njegov "slučaj" samo obogaćuje sjajno plasiranim i doziranim začinom u kojem se volšebno spajaju ukusi egzotičnog i domaćeg. Jer mu omogućava da Ameriku sagledava iz pozicije koja je istovremeno insajderska i autsajderska, i da u oba ta aspekta deluje savršeno autentično. On je te svoje pozicije veoma svestan i iz nje izvlači svakovrsne benefite; mislim na kreativne probitke, ne na one druge...

Šou Džona Olivera počinje s emitovanjem početkom 2014, duboko u drugom Obaminom mandatu, u Americi koja se dobrano oporavila od udara krize iz 2008, ali se, pokazaće se, nije opasuljila – i neće tako skoro – od snažnog šoka koji je za određenu vrstu dubinskim, neretko neosvešćenim rasizmom impregnirane "bele Amerike" bila činjenica da je sada, zamislite molim vas, čak i crnac mogao da postane predsednik. Mislim, šta je sledeće: vanzemaljac, dabar, ili čak žena?! Treće se umalo pa ostvarilo, ali nećemo trčati pred rudu, vratimo se u 2014... Kad gledate "rane radove" osamostaljenog Olivera, lako prepoznajete nastojanje da se američka, ali svetska stvarnost komentariše iz pozicije određenog "seta vrednosti", a da se javni akteri tretiraju manje-više bez unapred zacrtanog predznaka, da ih se uvek iznova odmerava po tome koliko se u *mindset* levo-liberalne Amerike (mahom bolje obrazovane, ne nužno imućne, češće živuće u velikim gradovima istočne i zapadne obale, pretežno sklone demokratama, ali sa bezbedne distance, nalazeći se negde "levo" od njihovog mejnstrima, previše ogrezlog u establišmmentu) uklapaju, ili pak od njih odstupaju. Međutim, ekstraordinarne stvari ne mogu proći bez znamena, jer nose u sebi nešto proročansko: ako se dobro sećam, Donald Tramp se pojavljuje kao lik već u prvom izdanju Oliverove emisije, dakako, samo kao besprizorni milionerski idiot i simbol svega što je u toj zemlji trulo – više, dakle, kao figura dostojna prezrenja nego kao neko uistinu opasan... Eh, kako dobronamerni i obrazovani liberali rafiniranog ukusa i suptilnog smisla za ironiju uvek iznova potcene destruktivne potencijale idiotizma iskombinovanog s političkom i ekonomskom moći, i isto tako precene otpornost tzv. malog čoveka na demagoški seksepil takvog idiotizma! Kako god, priznajem da mi je kao gledaocu Oliverov šou u prve dve sezone bio mnogo zanimljiviji tamo gde bi se odmakao od kuće i pozabavio se belosvetskim pitanjima; bilo je potrebno da se paranormalna pojava zvana Tramp približi vlasti, a onda je i osvoji, da bi se to izmenilo. No, nećemo opet trčati pred rudu, idemo nazad u Obamino vreme...

Jedna od stvari koje su kod Olivera uvek plenile, i koje su u neku ruku tako

razuma

"neameričke", i gde se vidi njegova sjajna britanska škola, jeste njegov savršen osećaj za raspoznavanje i razdvajanje jajeta od mućka. Mada zgađen nad mnogo čime u Americi, pa i na Zapadu generalno, Oliver je besprekorno otporan na drugo i trerećesvetske demagoge i tirane – što bi trebalo da se podrazumeva, ali je zapravo deprimirajuće retko među tim svetom *privilegovanih idealista*. Otuda su Oliverove neretko kongenijalne sprdnje s, recimo, Putinom, sa borniranom kineskom nomenklaturom, s bizarnim satrapom Kim Jong-unom, afričkim i latinoameričkim drečavim diktatorima (uključujući "spasioce" poput Uga Čavesa), arapskim i iranskim mulama etc, najbolji indikator zadivljujuće zdravog jezgra njegove satiričko-komentatorske oštrice: *no bullshit*, to je jedina Oliverova deviza; tamo gde namiriše govno, jezičavi Englez će zabosti žaoku duboko, s preciznošću koja ne prašta. Biće da je ovo pravo mesto u tekstu da se istakne još jedna njegova specifičnost: ako je prema svima koji po njegovim kriterijumima to zaslužuju nesmiljen, prema svojoj rodnoj Velikoj Britaniji Oliver je upravo surov. Od same institucije monarhije pa nadalje, od prenaglašenih klasnih rituala, od bornirane aristokratije, od globalno omiljenih klišea poput engleske suzdržanosti, puritanizma ili sumanuto hipertrofirane anglocentričnosti, Oliver secira svoju domovinu na najsitnije delić, ne ostavljajući ništa netaknutim. Kakav *autošovinizam*! Neretko se doslovno (sa zrnom soli, podrazumeva se) izvinjavajući što je Britanac, a naročito što je Englez, Oliver superiorno dekonstruiše deluzije i zablude kutka sveta koji najbolje poznaje, i kojem će po prirodi stvari doživotno pripadati. Dakako, akt kolektivne suicidalne mahnitosti (i trijumfa manipulisanja niskim strastima nad svakom upućenošću i znanjem o svetu oko sebe) zvan Bregzit u tom je smislu njegova trajna inspiracija od predreferendumskih dana pa do danas. Štaviše, s godinama su Bregzit i bregzitovska kamarila postali njegovi glavni pacijenti, ili... pa dobro, *skoro pa glavni*. Jer, onda je na scenu stupio ON...

Donald Tramp je – kao ličnost, kao fenomen, kao metafora, kao ogledalo oslobođenih frustracija svojih glasača, i kao mnogo toga još – zapravo Oliverov nemezis najkasnije od onog trenutka kada je postalo jasno da će osvojiti republikansku nominaciju. A kada je naposletku postao predsednik SAD, čitava je stvar podignuta na sasvim novi nivo. Mada upadljivo nastoji, i uglavnom uspeva, da svoj šou zaštiti od pretvaranja u "pola sata terapeutskog čantranja protiv Trampa", Oliver je u Trampovu eru uplovio, i s vremenom se učvrstio na tom kursu, kao jedan od najlucidnijih glasova trajnog i fundamentalnog otpora prema svemu što taj čovek, ali i kultura koja ga je uopšte omogućila i potom ga uznela na vrh, zastupa i predstavlja. I to čini iz nedelje u nedelju na razgaljujuće svež i briljantan način, ne prezajući ni od tzv. uvredljivog rečnika, rukovodeći se samo jednim načelom: jezik se mora prilagođavati stvarnosti, a ne obrnuto; ako "vređam" Trampa, to je samo zato što realistično opisujem ono što vidim i čujem. Valjalo bi samo sakupiti na jednom mestu kako je sve definisao Donalda Trampa u proteklih nekoliko godina (i to baš sve u vezi s njim, uključujući izgled, brak, decu, prehrambene navike, odevanje, držanje... ama sve!) i zamisliti jednog, na primer, Vučić Aleksandra da o sebi čuje tek dvadeseti deo toga iz usta, recimo, Zorana Kesića... Nema tog čarobnjaka koji bi ga reanimirao. Srećom po njega, naša demokratija nije tako izdržljiva – ona jedva jedvice podnosi i ovo što ima.

Ali, šta je zapravo "pozicija" Džona Olivera? Ako znamo protiv čega je, znamo li i za šta je? Moglo bi se reći da je Oliver glas levo-liberalne Amerike (i ne samo Amerike, iz razloga jasnih), protivne svakom populizmu (uključujući i "levi"), demagogiji, autoritarnosti, plemenskom rezonovanju, klerikalnoj manipulaciji, etatističkom teroru pod bilo kojim ideološkim izgovorom, ali i mahnitanju korporativnog i finansijskog kapitalizma bez kočnica, čije nastranosti uvek plati tzv. mali čovek. Njegov je diskurs uvek na liberalnom polu versus onog konzervativnog, ali pri tome – i to prosto ne mogu dovoljno da naglasim – sam ne poboljava u bitnijoj meri od pošasti tzv. političke korektnosti, koja je smrt svakom slobodnom mišljenju i izražavanju, a naročito je kobna po bilo kakvu duhovitost. U tom je smislu, dakle, Oliver pouzdani glas marginalizovanih, ali se striktno čuva ljigave pokroviteljske pozicije (koja demagozima uvek donosi korist) i licemernog "razumevanja" za svinjarije tzv. običnog sveta: on se ne šlihta "malom čoveku" koji će pristati uz bilo kojeg tiranina i lažova koji mu nešto dovoljno slatkorečivo obeća, nego će nastojati da mu na što je moguće bezbolniji način ukaže na to da je – magarac. Ne zato da bi ga vređao, nego zato da mu pomogne da prestane da bude magarac. A opet, i to bez iluzija da će ga svi, ili bar većina, u tome slediti. Ne, naravno da neće. Visprena društvena satira, naposletku, uvek je takođe bila katarzična zabava manjine, od Svifta do danas. Kanonizaciju bi doživela tek kada iz savremenosti pređe u svevremenost. A Džon Oliver već i svojim dosadašnjim opusom priziva i opravdava ovakve asocijacije.

Naposletku, ima li se Džonu Oliveru nešto zameriti? Iz ugla ovog gledaoca, tek dve stvari. Jedna: ne znam što se toliko natovrzao na Vudija Alena?! Druga: ako se ne varam, još nikada u svojim prilozima nije "posetio" Srbiju i njenog Pantokratora. Možda zato što je Srbija isuviše mala i nevažna? Ne, *tretirao* je on i manje i zaturenije parčiće sveta, nego zato što je njen uzurpator odviše suvoparan i nezanimljiv. Tako da ni to, ispada, nije baš neka zamerka. Šta ga uostalom briga, što bi rekao Čerčil – ne živi on ovde. ¶

TEOFIL PANČIĆ

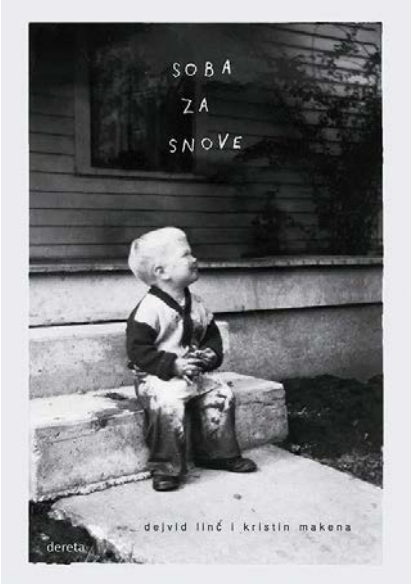
Razgovor sa sopstvenom

Soba za snove, hronika događaja iz koje je moguće iščitavati potonja značenja i odbleske u filmovima Dejvida Linča i, za ovdašnje pojave i uzuse, neočekivano odmeren i trezven pristup vlastitom umetničkom opusu i društvenom značaju

Kažu da je dokazivanje u negaciji nedopustiv (pa i nemoguć) pristup, ali, za početak, *Soba za snove* (auto)biografska knjiga iz združenog pera Dejvida Linča i Kristin Makene sve je samo ne tipično biografsko štivo. Premda pregledno izloženo i hronološki pravolinijski postavljeno, već u samom svom polaznom ustrojstvu ono upadljivo odudara od uvreženog pristupa biografskim knjigama u širem smislu primećenih, uvažavanih, pa i voljenih.

Istini za volju, autori su već u kratkom uvodu u potpunosti obznanili svoj pristup tom obilju faktografske i ostale građe. Naime, postupak je ovde prilično jednostavan i, kako se brzo i ispostavi, krajnje učinkovit – kako sami autori navode, *Soba za snove* je "u osnovi razgovor koji jedan čovek vodi sa sopstvenom biografijom". Makena bi "služeći se uobičajenim biografskim alatkama, uključujući istraživanje i intervjue s preko stotinu ljudi – članova porodice, prijatelja, bivših supružnika, saradnika, glumaca i producenata", napisala određeno poglavlje, a potom bi Linč pregledao napisano, ispravio ono pogrešno ili neprecizno, i onda napisao sopstveno poglavlje polazeći od tuđih sećanja koja su mu pomagala da iskopa i pokrene svoja. Linč i Makena u uvodu takođe ističu da im namera nije bila da knjiga bude geneza filmova ili umetničkih dela, budući da izdanja upravo tog tipa već ima u izobilju. Stoga, *Soba za snove* (s engleskog prevela Radmila Ivanov, objavila izdavačka kuća "Dereta") ubrzo, već u prvih par desetina stranica, postaje baš ono u šta je autorski dvojac i imao na umu da je izrodi – hronika događaja, uz koje je onda (a to je već slatko breme koje pada na samog čitaoca) moguće iščitavati potonja značenja i odbleske u delima Dejvida Linča na tih poviše mu kreativnih frontova, a, naravno, ponajpre, na filmu, kao ipak dominantnom sredstvu i mediju njegovog umetničkog izraza.

U tom smislu, *Soba za snove* u toj svojoj, odredimo to grubo, prvoj četvrtini (a ovde govorimo o štivu od oko 500 stranica samog teksta) daje pregršt osnova za pohvale, jer iskazano i preneto iz usta i uma ovog ili onog izvora pruža pomoć u detektovanju i mapiranju najznačajanijih kognitivnih i svetonazorskih tačaka još u tom ranom i formativnom delu života Dejvida Linča. Na primer, već na stranici br. 22 nailazimo na sledeći zaključak, koji se znatno docnije da upotpuniti i sa Linčovim priznanjem vlastite opsednutosti zavesama, a u kom je ukazano na sledeće: "U svetlu dela koje je Linč kasnije potom proizveo, ne iznenađuje saznanje da su njegove uspomene iz

detinjstva mešavina svetlosti i tame. Možda mu je poziv njegovog oca, koji je radio s obolelim drvećem, ulio pojačanu svest o onome što opisuje kao 'divlji bol i propadanje', koji se skrivaju ispod površine." Ovo bi možda moglo zazvučati kao odveć odvažan i bučan zaključak, jer, ako ćemo pošteno, ogroman deo Linčovog prvenstveno filmskog opusa očitava, između ostalog, naravno upravo tu, čini se nepremostivu, vitalnu i očigledno plodotvornu fascinaciju sveprisutnom a sporopuzajućom entropijom, samo ako izgubimo iz vida jednostavnu činjenicu da je Kristin Makena, koautoroka ove Linčove *Sobe za snove*, osim što je kritičarka i novinarka, i bliska prijateljica Dejvida Linča koja ga u profesionalnom smislu prati još od 1979. godine.

U svom reagovanju na upravo preneto, Linč ne spori da se i tim putem dâ ući u trag korenu i prapočetku njegove opsesije nagoveštenim propadanjem svega i svačega. Uostalom, potvrde za tako nešto su posejane čitavim tokom njegove filmografije, a tu, gotovo na samom početku možemo da saznamo i da je kraj u kome je sniman *Plavi somot* dosta nalik kraju u kom je stasavao maleni Linč u Bojsiju, a da je uvodna sekvenca *Plavog somota*, sa idiličnim slikama uprizorenog i tihog života američke provincije, zapravo eho onoga što se Linču urezalo u pamćenje iz očito značajne mu knjige iz tih dana, *Dobri dani u našoj ulici*. Makena tu pojašnjava da je Linč ostao, a to je evidentno u ključnim mu filmskim i serijskim ostvarenjima, opijen atmosferom te ere, tom "sjajnom glazurom nevinosti i dobrote, pulsiranjem mračnih sila pod njom i prikrivenom seksualnošću koja je dominirala tim godinama".

Naravno, da zabune po toj osnovi ne bude, *Soba za snove*, ukazujući na te kamene-temeljce njegove umetnosti, ne pruža samo spoznajno i faktografsko oruđe za pomnije analize i razumevanje Linčove filmske poetike na treću, četvrtu... desetu decimalu. Ova knjiga donosi i iznimno detaljistički ostrašćen i zanimljiv prikaz ne samo stasavanja jednog visprenog, neumornog i krajnje osobenog uma, već nam daje priliku za antropološki uvid u istorije privatnih života i društvenih gibanja unutar tih nekoliko istinski prevratničkih decenija druge polovine američkog dvadesetog veka sa očiglednim uticajem u širem smislu i zahvatu na poklonike Linčovog dara, dela i umetničkog pristupa, ali i na sve potonje mu epigone, a u ovih četrdesetak godina upoznali smo i spoznali dosta takvih. *Soba za snove* je, stoga, dragocena i na tom nivou implicitnog sadržaja, jer nam tiho, nenametljivo, a opet dovoljno jasno i nedvosmisleno pokazuje ionako poznatu i potvrđenu krajnju apartnost i neupitnost

biografijom

Linč sa Lulom, Emili, Dženifer, Ostinom i Rajlijem Ličom u Linčovoj holivudskoj kući, 2013.
„Kod ove fotografije volim tu malu lutku koju drži Lula. Ide od sasvim male prema većoj, u smeru kazaljke na satu“

Fotografija: Din Harli

jedinstvenosti Linčove bogate i višekrake umetničke pojave.

Osim toga, za one koje prvenstveno zanima Linčov i doživljaj njegovih saradnika, saputnika i satelita na temu filmskog i šireg umetničkog dela ovog nesporno velikog autora, *Soba za snove* daruje i silinu povoda za iskreno zadovoljstvo – sam Linč je rečit, njegovo izlaganje je jednostavno, staloženo a opet nadahnuto, bogato finesama i, reklo bi se, iskreno. Imajući to u vidu, *Soba za snove* u značajnoj meri, naravno, uz nešto nezaobilazne i uvek dobrodošle mitomanije na mikronivou, na nivou detalja i naknadne pameti, jeste i oličenje intelektualnog poštenja i jednog, možda za ovdašnje pojave i uzuse, i neočekivano odmerenog i trezvenog pristupa vlastitom umetničkom opusu i društvenom značaju. Tako u ovoj knjizi nailazimo i na iscrpan prikaz svekolikih porođajnih i postporođajnih muka čuvenog glasovitog filma *Glava za brisanje* (*Eraserhead*, 1977), prvog Linčovog dugometražnog i, uslovno rečeno, profesionalnog filma. Linč se tu priseća kako je zbunjenim uposlenicima filmske laboratorije naglašavao da želi mračnu i još mračniju sliku, što nam, ne samo sa ove sigurne vremenske distance, govori dosta toga o rešenosti mladoga Linča da i već u tim povojima profesionalnog rada bude svoj na svome i veran umetničkim porivima i sopstvenom doživljaju sveta koji nastoji da prikaže. S druge strane, u slučaju i do dana današnjeg upitne Linčove ekranizacije Herbertove znamenite *Dine*, kako Makena naglašava, projekta koji mu nije odgovarao i koji ga je sasvim slomio, Linč jetko priznaje: "Ponekad valjda treba da imate loše iskustvo, a ja sam imao odista jedno takvo sa *Dinom*." Makena pak ubrzo potom opaža da je "*Dina*, međutim, odigrala bitnu ulogu u Linčovoj umetničkoj evoluciji tako što je pomogla da se sasvim precizno razjasni ko je on kao filmski stvaralac".

Linč dosta iskreno i emotivno priča i o urušavanju *Tvin Piksa* u drugoj mu sezoni, nakon golemog uspeha ove serije ponajpre u Evropi, serije koja mu je na naslovnici "Tajmsa" donela gromku i eluzivnu titulu "Cara bizarnog", kao o, reklo bi se, unisonom nerazumevanju ili barem neprihvatanju onog što je želeo da saopšti i uradi u slučaju (ako ćemo pošteno, nepotrebnog) filmskog nastavka narečene serije – filma *Tvin Piks – Vatro, hodaj sa mnom* (1992). Tu je i iznimno zanimljiv osvrt na zaobilazni put kojim je čuveni *Bulevar zvezda* (*Mullholland Dr.*, 2001) iz pepela problematičnog i odbačenog pilota mrtvorođene televizijske serije vaskrsao u maestralan i daleko najbolji i najzaokruženiji film u tom delu Linčove rediteljske karijere (ili, bolje i preciznije, a u duhu njegovog filozofskog poimanja sveta i individualnog rasta i razvoja, u tom delu njegove filmske i stvaralačke evolucije). Ovde je možda pravo mesto da se doda da je Linč, nasuprot svojoj sklonosti opskurnom, bizarnom, skrajnutom i eteričnom, i potpuno osvešćen po pitanju težine tereta realnog i neizbežnog, te je na samom kraju poglavlja koji se tiče muka (i darova) *Bulevara zvezda*, jasno ustvrdio ovo: "Svi mi radimo za gazdu. Dobijemo malo bele munje i poneku ribu, i to je otprilike sve."

Kristin Makena na početku jednog od docnijih poglavlja u ovoj knjizi potcrtava sledeće: "Linč ima veliku biblioteku ideja uskladištenu u svojoj glavi i često kad mu se neka javi, stavi je na figurativnu policu dok ne naiđe još neka koja se dobro slaže sa njom, i tada obe ideje buknu svojim punim potencijalom." Ovo naglašava ono posve jasno i poznato – Linč je čovek ideja i impulsa, a *Soba za snove*, između ostalog, jeste i pregledan i uzbudljiv vodič kroz svet ideja kojima se on vodi i koje stvara i oblikuje u ovih pola veka bitisanja na marginama ili u samom središtu filmske i umetničke scene. *Soba za snove* se u više diskretnih mahova dotiče i Linčove odanosti učenjima i praksama transcnedentalne meditacije, koje ovde ostaju u drugom planu, te se sa prošlogodišnjim prevodom na srpski jezik njegove knjige *Lov na veliku ribu (meditacija, svest i kreativnost)*, u izdanju ovdašnje kuće Arete, može čitati i kao važan deo slagalice, kojom se nastoji osvetliti barem deo Linčovog neumornog genija, kako to život i kismet već nalažu, sklonog i lutanjima, stranputicama, posrtanjima i pogrešnim procenama. Ali, nadasve, i povremenim ili čestim brilijantnim dometima. ¶

ZORAN JANKOVIĆ

Četvrtina veka kao četvrt

O prvih 25 godina izdavačke kuće Geopoetika, iz ličnog ugla, njen osnivač i direktor Vladislav Bajac

SLAVLJENICI: Radnička klasa Geopoetike

Kada sam bio zamoljen da napišem nešto o dvadeset i pet godina postojanja izdavačke kuće Geopoetika, i to iz ličnog ugla, "javilo mi se" neznano zašto da u što manje reči, skoro u haiku formi, definišem taj frtalj radnog veka: i eto ga već u naslovu.

Dakle, ako se ja pitam, glad za knjigama geopoetičke vrste utolili smo do sada taman koliko bi radnik na građevini utolio glad jedući na pauzi za doručak čuvenu četvrtinu vekne hleba (isečene na pola po dužini, pa onda po širini) obogaćenu još čuvenijom salamom "podrigušom". Možda se poneko pita, a pitam se i ja, otkud ovih nešto neočekivanih, pomalo grubih reči i prisećanja iz vremena radničkog samoupravljanja? Pa, evo zašto.

Geopoetika je osnovana 1993, u godini dovoljno udaljenoj od socijalističke domovine. Ali ne i sasvim dovoljno. Iako su od tada ondašnja i bivša Jugoslavija, a potom i Srbija, do sada prošle kroz mnoge međusobno ekstremno različite političke i socijalne turbulencije, zbir svih mojih najjačih utisaka o protoku tog vremena sa Geopoetikom slio se u jedan, na kub: rad, rad i rad. Samo tako, radoholičarski, kao ogledni primerak radničke klase, čovek na mom mestu mogao je da o(p)stane u izdavačkom poslu, a uz zahtevne kriterijume koje je sebi postavio, počinjući da ih ispunjava od prvog dana, tačno na samom vrhuncu dvogodišnje inflacije od 20 hiljada posto, kada pesnik J. J. Zmaj (na novčanici Narodne banke SR Jugoslavije) vredi 500 milijardi dinara, i posle Borova Sela, Vukovara i usred nečega što bih nazvao *itd.* U to poslednje spada i moja tadašnja ostavka na dva glavno-urednička mesta i dobrovoljni otkaz iz balkanske medijske megakuće Politika. Razlozi: 1. Razočaranje u novinarsku profesiju koja je sebi među prvima tada javno odrubila glavu brišući sveto pravilo objektivnosti, kako kod kuće (domaće) tako i van nje (strano). 2. Bekstvo u književno-izdavačku slobodu kao vid otpora blizini smrti. Rat, rat, rat, takođe na kub.

"Kapitalci" kojima je začeto Geopoetikino krpljenje srpskog izdavaštva koje se brzinom munje drobilo, bili su Bela Hamvaš i Džon Kuper Pouis. Učenik i učitelj, sa po desetak knjiga svaki u po tri toma, zaredom. Uz njih još jedan domaći izopšteni usamljenik Slobodan M. Radošević sa *Monaškom civilizacijom* (istoka i zapada), u dva toma enciklopedijskog profila i formata. Ovo filozofsko, književno i teološko "sveto trojstvo" upečatljive količine za ondašnje siromašno doba simbolički je htelo da kaže kako usred godina sankcija Geopoetički centar (tada po nazivu preambiciozan) unosi u život bunt, (u)prkos, otpor, tešenje samovanjem kroz čitanje i pokušaj ostajanja u vezi sa svetom. I samim sobom, svako ponaosob.

Privremeno vaganje komercijalnim, knjigom Erike Džong *Strah od pedesete* (ne *...od letenja*), pomoglo je i izmirilo u praksi osnovnu, teško ostvarivu zamisao pri osnivanju kuće: spojiti populističko (tada se nazivalo popularno) sa elitnim. Nemoguću misiju spajanja ovih krajnosti načela je da ispunjava knjiga Umberta Eka *Ostrvo dana pređašnjeg*, a zacementirao *Roman o istoriji filozofije – Sofijin svet* Justejna Gordera. *Nomadski duh* rodonačelnika pojma geopoetika i prijatelja Keneta Vajta, podrazumeva se, bio je izdavački prvenac.

Tako je nastala izdavačka upornost divne saradnje sa prevodiocima, tom klasom tihih, povučenih ljudi, najintimnijih čitalaca i najboljih tumača prevođenih dela, od priznatih do onih kojima se davala prva šansa (da bi odmah potom dobijali najveće nagrade u struci). Društvo živahnih intelektualaca koji su osnovali kuću ubrzo se osulo po smrti i svetu, ali tzv. tvrdo jezgro radi i dan-danas. Da li igrom okolnosti ili ipak ne, dvojica urednika sa višestrukim zanimanjima, Jovan Čekić i Milan Ristović, i dalje renesansni tipovi, i dalje oblikuju deo kuće. Dvojica suosnivača i moja dva najduža prijateljstva. No, vezivno tkivo njih, zaposlenih i svih saradnika, onih koji su prošli i onih koji su ostali, jeste Jasna Novakov (Sibinović), doktorka za sve, osoba od prvoga dana lojalna utopističkoj ideji i više od toga – ona koja je sprovodi u delo.

Bila je tu kao sedativ i ispomoć i jedna (možda prva građanska) banka, koju je režim u kasnim 90-im ukrao i ukinuo, a koja je razumela da se usred ratova u nekim glavama kuva i nešto vrednije od novca... Očešali su se o našu kuću i neki insajderski zaljubljenici u tuđe pare – kolege knjižari i izdavači, ambiciozni planeri sopstvenih uspeha koji su protutnjali svoje lažne živote i odjahali u suton.

I tako su se nizale knjige i godine... stotine, ako ne i hiljade knjiga i desetine godina. Unikatan period začet sa 87 dana opsade Vukovara (Vukowar) 1991. i formalno završen sa 86 dana bombardovanja (po američki – kampanje) Beograda i Srbije 1999.

radničke vekne

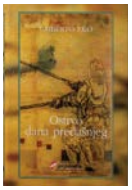

Slučajnost sličnih brojeva? Kao što znamo, preživelo se. Ali, Srbija ne bi bila čudo da se u kasnijim godinama demokratije nije ispostavilo da su neke stvari u izdavaštvu postale gore no što su bile u socijalističkom, a i u ratnom periodu.

Nekada, kada nije bilo društvenih mreža ni kompjutera, ali je bilo rata u kojem "nismo učestvovali", čitaoci naših knjiga bi se pismima, telefonskim pozivima i posetama zahvaljivali što postojimo, "što im spasavamo duše". Danas više ne znam da li ikome išta spasavamo, ali i dalje nam zahvaljuju. Čak i onda kada pravimo greške. Led se prosuo među ljude i kao da je nastalo stanje kolektivnog hibernatusa. Knjige se pišu i čitaju, ali kao da sve između pisanja i čitanja više ne postoji. Ni pre ni posle. Ledeno doba?

Trojstvo zajedničkog spasavanja izdavaštva s početka 90-ih od strane novonastalih izdavača Klija, Geopoetike i Vremena knjige/Stubova kulture (i nedeljnika "Vreme"), planirano kao u filmovima – a zapravo uopšte ne – u beogradskim kafićima "mafijaškom" raspodelom ličnih tj. poetičkih i programskih interesovanja Hamovića, Markovića i Bajca, održalo se podosta dugo. Potom su naišli neoliberalni, novi a zapravo drevni ljudi, sa uzusima malo užim od etike, estetike, pedagogije i romantike. Njihovo vreme je vreme sreće za sve, u kojem dubina nije bitna, a plitkoća nije sporna.

Svaki jubilej sa sobom neminovno donosi lahor patetičnog. Osvrtanje nudi opasnost viđenja sopstvenih leđa. Budućnost uvek postoji. Ali, izmirenje između sva tri vremena je suština svakog kvalitetnog i istrajnog posla. Ono postavlja sledeće pitanje: kako naći ravan i održati gustinu (Delez, Gatari) između očuvanih stubova koji čine podržanu suštinu koja je nesporno valjana i neminovnih prihvatanja promena koje donosi novo doba, a sebe ne izdati preko mere sopstvenih ubeđenja i biti ponovo nov, samome sebi i svima drugima?

No, makar neke stvari u sabiranju onoga što je urađeno nisu pod znakom pitanja. Recimo da je taj 25-godišnji rad ne samo imao smisla već je od samoga sebe pravio odmak i onda kada je to bilo teško, kada je sopstveni posao bivao shvatan i delimično ironično, s podsmehom, sa svešću da ništa nije dovoljno ozbiljno, da humor leči, naročito onaj o sebi samome i na sebi samome. Čuvena geopoetska sintagma da je izdavaštvo protočni bojler između pisca i čitaoca nije uvredljiva; ona je tačna, čak precizna. Ja sam sam sebi primer: čuvao sam se žestoko od toga da ne zaboravim da u tom poslu nisam bio pisac već servis, uslužna delatnost, iako proizvođačka. A naročito su me na to podsećali (pojedini domaći) presujetni autori, koji su umeli da izgube vezu ne samo sa svetom (što bi umelo da bude i poželjno jer je kreativno, a ne samo luckasto) već i sa samima sobom.

Lepota je uvek pobeđivala. Radost prvog čitanja originalnog rukopisa ili prevoda i druga radost objavljene knjige istog rukopisa: takoreći obnovljiva radost, da ne kažem energija. Originalnost procesa stvaranja svake pojedinačne knjige. Uzbuđenje pisca. Pronalaženje rešenja. (Svestranost najbolje meni znane lektorke, Marije Lazović). Nove ideje. Pobeda nad samoljubivošću, profesionalnom sujetom, nadvladavanje grube stvarnosti, prijateljstvo sa rizikom, razočaravanje u institucije ili ličnosti kojima je posao da pomažu umesto da odmažu i shvatanje da su i oni i problemi – prolazni. Književnost i knjige su jedan zaokružen, skoro pa samodovoljan svet. Ali, ne samozaljubljeni; naprotiv, to je svet osećaja za Druge, deljenja sa Drugima, čak i kada je rad za sebe, on je za Druge.

I kada bih preskočio sve godine između one početne i ove što se završava, skoro na isti dan izlaska novogodišnjeg broja "Vremena" i zvaničnog rođendana Geopoetike, u preseku i proseku samo ove 2018. godine mogla bi da se odrazi svaka od 25 godina što lebde između. Samo u ovoj: svetska nagrada Londonskog sajma knjiga i Udruženja izdavača Ujedinjenog kraljevstva za *Preduzetništvo u književnom prevođenju* ediciji na engleskom jeziku *Srpska proza u prevodu*, autora preuzetih od raznih izdavača Srbije (pošto ju je na svom konkursu odbila komisija srpskog Ministarstva kulture) čiji su urednici sa mnom Ivana Đurić Paunović i Rendi Mejdžor, Nagrada "Đorđe Jovanović" negdašnjem Geopoetikinom uredniku, sada londonskom profesoru Zoranu Milutinoviću za knjigu o Andriću *Borba za prošlost*, nagrada novinara Geopoetici na Beogradskom sajmu knjiga za *Izdavača godine*, Nagrada "Miloš Đurić" sinologu Zoranu Skrobanoviću za prevod knjige *Rečnik mesta Maćao* Hana Šaogunga... No, naša godina je duža od kalendarske: danas izašle iz "peći" nove knjige Jerofejeva i Dekoana (generalnog sekretara Gonkurove akademije, koja je svojevremeno Srbiji odobrila Nagradu "Gonkur" srednjoškolaca na inicijativu Geopoetike i Francuskog instituta tj. V. B. i Paskal Delpeš, doduše preinačenu u studentsku); ispratili sa naše proslave Justejna Gordera njegovom najnovijom novelom *Baš kako treba* pre svih drugih jezika sveta a on nas počastio duhovitim porodičnim govorom. Završili smo na Fejsbuku javnu aukciju naših starih rasprodatih, unikatnih primeraka knjiga od koje novac ide deci u Zvečanskoj... Spremamo (Zoran Paunović kraj mene) nova iznenađenja u književno-muzičkoj ediciji Notni spisi, tzv. cigle i ciglice. Zidamo kuću.

Sanjam odličnu ideju iz prošlosti Pop-ap knjižare (sa 30-ak valjanih izdavača) koja je u više navrata uspela da na jednom mestu ("iskakanjem", kako joj ime kaže) pokaže raznovrsnost neutuljenog izdavačkog duha koji bi samo da razgrne prostor u mreži knjižarskog duopola; to se valjda zove demokratija. U tom snu su i obe moje, stručno-izdavački kompetentne, ćerke. Ali, ideja je prošla bez sluha kod gradske i republičke administracije. Ovo je vreme sebičnosti; svi su dovoljni samo sebi. I pojedinci i države. Osim onih, naivnih i upornih, koji to nisu. ¶

VLADISLAV BAJAC

Nasilje svuda oko nas

"Treba i u najgorem trenutku podići glavu i reći: ovo je moja zemlja, ja sam častan čovek, sve što sam radio, radio sam za dobro svoje zemlje – i fukara me neće oterati iz nje. Nisam izdajnik zato što volim druge narode i borim se za pomirenje. *Domovina se brani životom*, slažem se s čikaRšumom. Svime što radiš. Životom. Ne smrću. Ne zakrvavljenim očima uz 'sto za jednoga'. Ne rđavim kašikama. Ne patološkom mržnjom. I sigurno ne prvo klevetanjem, pa onda i smrću Olivera Ivanovića. Nemam razloga da se bojim, svima će nam suditi istorija. Buduće generacije još kako će znati ko su bili izdajnici i mučitelji sopstvenog naroda"

Fotografije: Bojan Stekić

U trenutku kada se u Srbiji ponovo naziru masovniji ulični protesti i raste napetost u podeljenom društvu, kad su opet ugrožene osnovne građanske slobode, Marko Šelić Marčelo kao umetnik koji opipava puls društveno-političkih okolnosti, još jednom je pravi sagovornik. Ovog puta više u ulozi pisca nego muzičara, zato što su ove godine objavljena dva nastavka serijala romana *Malterego* (*Malterego – knjiga prva: Rubikova stolica* i *Malterego – knjiga druga: Higijena nesećanja* prvi i drugi deo), a iščekuje se treći. U međuvremenu, angažovan kao u svojim knjigama i pesmama, aktivan u društvenim zbivanjima, tridesetpetogodišnji Marčelo ne može da pobegne od svoje senke u javnosti: i dalje na njega gledaju kao na glasnogovornika mladih i pre svega – kao na repera. Da li on ili društvo nisu otišli dalje, da li se svi vrtimo u krugu idolopoklonstva, partijske države, vođe, lažnih vrednosti, nezakopanih ratnih sekira i kosovskih bojeva koji se ovih dana ipak vode samo u glajhšaltovanim medijima koje kontroliše esenesovska vlast? Počnimo ipak od lakših tema, od Marčelove trilogije.

"VREME": U *Malteregu* svet fikcije egzistira naporedo sa stvarnošću sličnom našoj. Nije li to nezgodan narativni hibrid koji lako može da se uruši, jer se komponente međusobno isključuju?

MARKO ŠELIĆ MARČELO: Sećaš se Marka Marulića iz dubrovačke književnosti? "Stvaram po uzoru na kuvare začinjavce", govorio je, "uzmem sastojke odasvud, ali dodam svoje začine i napravim nešto novo." Ono što je začudno, moja priča i tretira kao začudno. Fantastika prodire u realizam uz uverljivu reakciju likova – onako kako zamišljam da bismo ti i ja reagovali kad bismo videli nešto neobjašnjivo. Ali uprkos elementima fantastike i horora, ono što je istinski užasavajuće u *Higijeni nesećanja* nimalo nije fiktivno. To su gotovo dokumentarne sekvence iz naše stvarnosti i u tom smislu su primeri socijalne angažovanosti kroz stvaralaštvo. Uostalom, Eko jednom reče da su i Dante i Spajdermen pop-kulturne činjenice; sukob postoji samo u glavama koje nemaju i jedno i drugo u svom iskustvu. Ako imaš valjanu kontrolu nad sopstvenom pričom, elementi se ne isključuju nego se međusobno pojačavaju.

Šta se desilo likovima iz tvoje knjige koji su po mnogo čemu bili drugačiji i izuzetni u sredini u kojoj su živeli? Zen, lik iz tvoje trilogije, je, recimo, predstavnik ratnih veterana nevidljivih u istorijskom kontekstu ratova devedesetih. On kaže: "Mi smo zaboravili, a nismo oprostili."

To je jedna od poenti romana. Uprkos frazi *oprostiti, ali ne zaboraviti* – niko nikome ništa nije oprostio, ali se ponašamo kao da jesmo zaboravili. Za istoriju, dvadesetak godina je kao juče. Trebalo bi da svi na sam pomen rata zacvokoćemo od straha, a mi se držimo vođa koji su bili i ostali ratni huškači, mnogi klinci s nacionalnim ushićenjem pričaju kako bi išli u rat ako zatreba, a ko zucne protiv toga biva prokazan kao kukavica i izdajnik. Ljudi koji su stradali su nevidljivi, pretvoreni u puku statistiku, larma je potisnula suštinu i nismo naučili ništa. Jedna od moje dve mačke jednom je pipnula ringlu. Više se nikad nije popela na šporet. Ne verujem da je ova druga smatra izdajnikom. Ali mi znamo bolje od mačaka, zar ne? Paradoksalno, oni koji su na svojoj koži osetili taj užas često su sposobniji da oproste od onih koji su rat samo pratili na televiziji. Čuo sam iz prve ruke o veteranu koji je razgovarao s radnikom na pumpi. Kroz priču slučajno otkriju da su obojica bili u ratu, na suprotnim stranama. Tajac. Onda jedan pita: "Bi li ti mene tad ubio?" "Bih", kaže drugi. "I ja bih tebe." Opet zaćute, obojica. A onda jedan od njih kaže: "Ali drago mi je što nisam." "Drago je i meni", složi se drugi. Na ex-YU prostoru nacije se otimaju oko titule žrtve. U svađi svakog para, svako bi da je žrtva. Naša vlast svakoga dana tvrdi da je žrtva. Zašto? Uloga žrtve je veoma udobna. Ona je grozna, ali daje jednu vrstu komfora: nisi kriv za ono što si radio, jer si se branio. A ne moraš ni da oprostiš.

U romanu, lik Janka Žagara je gotovo perverzno vredan divljenja zbog iskrenosti u svom nastupu. Reč je o kriminalcu koji nimalo ne taji da je otišao u rat da pljačka. To je deo istine s kojom naše društvo treba da se suoči, i da to jasno razdvoji od dobrovoljaca koji su iz ideala krenuli u rat s istinskom željom da u čitavoj toj sumanutoj situaciji nekoga zaštite, a bilo je i takvih, još kako. Na stranu tačan argument "šta nam je svima to sve skupa trebalo", ti motivi ne smeju se stavljati u isti koš, iz notornog poštovanja prema časnim veteranima na sve tri strane. Nije nikakva tajna da su kriminalci "prali biografije" ratom. Pod kišobranom nacionalnog interesa, ti ljudi su radili ono što i inače – pljačkali i ubijali. Rat je za njih legalizacija naopakosti.

Mi danas kao da ponovo živimo u ratnom stanju. Ako je suditi po medijima naklonjenim SNS-u, tek što nismo opet zaratili na Kosovu. Da li je to baš tako?

Sudeći po onome što Rada Trajković iznosi ovih dana u javnost, Vučić i Tači odavno su u talu. Mislim da njihovi "pregovori", to jest zajedničko scenarisanje, vode ka tome da na kraju izađu obe vojske i baš kad stanu jedna naspram druge, ova dvojica istrče i kriknu: "Nemojte! Pa nemojte, ljudi, evo potpisaćemo šta god treba, samo da rata ne bude!" I onda svi bace puške da obrišu suze, ova dvojica uzmu da se ljube i sunce grane. Prava telenovela po Vučićevom medijskom ukusu, mene uopšte ne bi čudilo da ode dotle: iz ovoga želi da izađe kao mirotvorac, a da bi to mogao, mora da napravi skoro-pa-rat. I evo pravi, svakog dana.

Rada Trajković nanovo nam potvrđuje i da se na severu Kosova o svemu pita famozni Milan Radoičić. Ljudi sad protestuju u majicama s natpisom "I ja sam Radoičić" jer im je, veli ona, zaprećeno, moraju. Zamisli samo. Sopstveni narod kao kolektivni talac jednog kriminalca. Minja Bogavac u predstavi *Bajpas Srbija* taksativno navodi tu terminologiju kojom se govori o Srbima s Kosova: to nisu ljudi, građani, osobe, to je *živalj* koji obitava na *vekovnim ognjištima*. A istina je već bolno jasna i glasi ovako: jadni Srbi na Kosovu i jadni Albanci na Kosovu – u raljama srpske i albanske mafije, koje sarađuju. Prava izgradnja mira počinje tek posle Vučića i Tačija, posle njihovog suštinski štetočinskog dejstva – jer na putu do sporazuma konstantno podižu tenzije među ljudima, a za ličnu korist. Mi smo inače skloni da stvarnost posmatramo kroz filter "grejskejl", i to s kontrastom pojačanim do kraja, apsolutno crnobelo bez sive, i zato će posle ovakvih ljudi biti ozbiljan posao učiniti da se shvati kako nije svaki Albanac palio crkve i vadio ljudske organe, niti je svaki Srbin rad etničkom čišćenju.

U knjizi mi je privukao pažnju ultradesničarski pokret "Guslari".

»

Da li desničarski pokreti uništavaju zdrav odnos prema sopstvenoj istoriji? Kako da gledamo, na primer, na gusle nakon što desničari daju drugu nijansu tom simbolu?

"Guslari" su u romanu sublimat svih takvih pokreta u stvarnosti. Simbol im je gudalo koje umesto strune ima nazubljenu testeru. U jednoj ratnoj sceni klanja, neko izgovori: "Ha, kô da gusla." Upravo se po toj jednačini i inače nešto lepo i dobro pervertuje u monstruozno, tobože upravo u ime lepog i dobrog. Simptom je i galamdžijska površnost. Pogledajmo, recimo, borbu za ćirilicu. Mislim da je to u suštini dobra i potrebna ideja, ali teško verujem onome ko brani pismo a napravi pet gramatičkih grešaka u jednom pasusu. Kao, znamo slova, ali ne znamo sopstveni jezik, jer to već iziskuje stvaran trud. Uostalom, od toliko toga dobrog na šta možeš da budeš ponosan, uvek u prvi plan izbije sanjarenje o Srbiji kao sili. Busamo se u grudi, a imamo domaćeg okupatora i kičma nam je savijena do pucanja. Kako smo tačno od onog naroda iz Prvog svetskog rata, naroda vrednog najdubljeg naklona, stigli do građana čiji predsednik kaže da mu ni pet miliona nas ne može ništa? Kako se može pričati o *carstvu nebeskom* ako *carstvom zemaljskim* vlada osvedočeni kabadahija pred kojim se Srbija vrlo saginjati hoće? Nažalost, trenutno smo mali uplašeni ljudi, poltronstvo je usvojeno kao najnormalniji oblik postojanja i ako se pod hitno ne privedemo solidarnosti i ne dosetimo kako niko i nikad nije mogao da maltretira nas pet miliona, bojim se da ćemo naprosto nestati, sporo i mučki.

Kako pomiriti u jednom narodu poltronstvo i busanje u grudi?

Nikako. Ta istovremenost je šizofrena.

Zašto se ljudi ne bune? Protest "Stop krvavim košuljama" sve je iznenadio svojom masovnošću, a mi tu ipak govorimo o svega nekoliko hiljada ljudi.

Basara je u svojoj kolumni u "Danasu" posle prvog protesta napisao kako ljudi nisu svesni da time takođe služe ovom režimu, fingiranju demokratije. S druge strane, Jovo Bakić davno reče – *mora se protestovati*. Mišljenja sam da režimu ipak najviše služim ako sedim kod kuće i ne radim ništa. Ne idem ja na te proteste zato što verujem sadašnjim liderima opozicije, već zato što se nešto naprosto mora činiti. Mislim, a

"Uloga žrtve je veoma udobna. Ona je grozna, ali daje jednu vrstu komfora: nisi kriv za ono što si radio, jer si se branio. A ne moraš ni da oprostiš"

i Basara je u pomenutoj kolumni nešto slično rekao, da se mora shvatiti: protest je ili vrsta pretnje, ili nije ništa. Mirna građanska pretnja, ali pretnja. Koja treba da funkcioniše ovako: mi nećemo ovo, mi hoćemo ono, ako nam zahteve ne ispunite – uradićemo to, to i to. Na raspolaganju su razna sasvim dozvoljena sredstva, u prvom redu blokada institucija. Prošlogodišnji protesti su propustili svoj momenat baš zato što se nehatno skrenulo u karnevalizaciju a la "ne ispunjavate ništa, ali mi ćemo uprkos tome da se okupimo i napravimo žurku". Istina, ako se setim one Vučićeve drvenosti kad svojevremeno u emisiji na Pinku glumi dižeja i plesača, verovatno ga i žurke frustriraju. Ali nije dovoljno.

Zbog čega mlađi ljudi ne idu na ove proteste?

Izgleda da su mladi manje spremni da izađu na ulice ako su u prvom redu opozicioni lideri. Prošle godine su, bogme, izlazili na proteste, onoliko.

Ali, kao što kažeš, i to onoliko nije bilo dovoljno.

Nisam siguran. Pre će biti da je ono što maločas spomenuh ugasilo celu akciju. Takođe, nije nevažno: prošle godine su i masovno glasali za Belog. Znamo svi i kakav je epilog te priče, ali lekcija svejedno nije nevažna: mlade je moguće animirati.

Zar nije problematično što mlade treba animirati, zabaviti da bi izašli na izbore ili na ulicu?

Jeste, ali tako je. Na stranu što Beli (ne i ljudi iz njegovog tima!) ispade prevara, bitno je znati: ako je nešto duhovito, ne znači da nije ozbiljno. To vidimo ovih dana na slučaju karikaturista: mnogim liderima koji imaju diktatorski karakter najviše smeta – kad im se smeješ. Sredstvo je, to će reći, bilo i ostalo legitimno, samo valja kanalisati na pravi način. Takođe: mnogi ljudi, mladi ili stariji, neće na ulicu upravo zato što nema konkretnih zahteva i mera za slučaj oglušenja o te zahteve. A i zato što tu sada šetaju ljudi koji nipošto ne dele isti sistem vrednosti. To jeste ozbiljna zamerka, gađa se Prajd info centar i organizatori se ograde od toga mlako ili nikako. S druge strane, ko prati *Igru prestola*, taj zna: Noćni Kralj dolazi po sve i svakoga. Ako se svi ne ujedine, mrka kapa.

Ali šta uraditi ako se zahtevi ne ispune? U Francuskoj su protesti nasilni, demonstranti udaraju nasumično na sve što oličava državu. Protest "Stop krvavim košuljama" je pre svega zamišljen kao protest protiv nasilja.

U *Higijeni nesećanja* kaže se i ovo: ljude možeš da ucenjuješ sve dok imaju šta da izgube. Kad se na tronu preigraš, po prirodi stvari počnu da se pojavljuju ljudi koji više nemaju šta da izgube. I onda svašta postane moguće, nažalost. Ali i tada, tragovi nečoveštva sasvim sigurno vode do onoga ko je ringlu odvrnuo do kraja i očudovištio ljude.

Ako ljudi u političkoj borbi stavljaju svoj život na kocku i ugrožavaju život ljudi oko sebe, to se zove terorizam.

Da, to se zove terorizam, i nešto upravo na tom tragu u knjizi organizuje spomenuti Janko Žagar, visokointeligentni sociopata. Zato, da se odmah ogradim: dragi "Informere", to nisu moje nade. Niko normalan ne nada se da mu se to desi u državi. Ali to jesu moje strepnje. Mi smo ove godine imali slučaj kontra-Raskoljnikov: starica je upucala silnika jer je znala da mu ne može ništa i da ga država štiti. To se *već* dešava. Otud, moram da mislim kako je moguće vršiti pritisak na vlast mirnim sredstvima. Ali i kad ideš na mirne proteste, valja biti spreman na ono što se dešavalo devedesetih.

Da li se povećava stepen nasilja u društvu, i da li ga osećaš na svojoj koži?

To je ozbiljan problem, jer ono što je "dobro" ne sme da koristi isto oružje i sredstva kao ono što je "zlo". Sergeju Trifunoviću nije lako, ljudi pod užasnim a nepravednim pritiskom izgovore i ono što ne treba. Ali to daje "alibi" režimu da svoje svakodnevno verbalno i fizičko nasilje ili negira ili proglasi samoodbranom (nazad na ono o

žrtvi). Ukratko, nasilje je trenutno svuda oko nas i svi ga osećamo, jer režim crta mete i deli unaokolo strelice za pikado. Ovo je svet preslikan iz Vučićeve glave, on je klikonoša mržnje otkad je progovorio javno i napokon je uspeo da zarazi celu zemlju.

Lako je postaviti stvari kao borbu dobra i zla, ali u realnosti sve je pomalo sivo i utoliko je situacija složenija.

Tačno, s tim što nismo svi izgovorili "sto za jednoga". Nešto ipak mislim da imam zrnce moralne superiornosti u odnosu na takve.

Do sada smo govorili o verbalnom nasilju. Gde još prepoznaješ nasilje u društvu?

Jedno od velikih pitanja kojima se trilogija *Malterego* bavi jeste i prelazak rđavih misli u rđava dela. Verbalni nivo nasilja nikad ne treba potcenjivati. Javno mnjenje kreira opštu klimu, naročito ako imaš predsednika koji je pravi siledžija iz školskog dvorišta, osoba čije se lice krivi i grči od cinizma i mržnje. Takođe, ljudi često mešaju pravdu i osvetu. On pre svih. Tlačitelj koji je oduvek osećao da je tlačen u političkom smislu, pa umišlja da je sve ovo nekakva iščašena *pravda*. Zato je napravio zemlju u kojoj ni najbolji među nama ostalima ne može ništa ni najgorem među njima.

Ali ako verbalno ništa ne može da se uradi protiv ove vlasti, jer dijalog ne postoji a vlast kontroliše ogromnu većinu medija i medijskog prostora, šta onda preostaje? Da se šetamo do besvesti?

Ne treba gubiti iz vida: Milošević je na kraju pao. Ne znam kako put do rešenja tačno izgleda, ali ponavljam, mora se protestovati i koristim svoje građansko pravo da pozovem ljude na ulicu. Vreme će pokazati kojim sredstvima se izlazi na kraj s ovakvim režimom. Rekao sam već negde da je gotovo jedino dobro čega se sećam u vezi s prethodnom vlašću – način na koji je pala. Kad smo kod "svi su isti", strepim da ova vlast neće pristati da tako padne. A to nimalo nije isto.

Već dugo si prisutan u javnosti. U poslednje vreme su ti zabranjivali svirke i pozorišnu predstavu *Zašto slušam Marčela*, a zakasnelim izdavanjem dozvole sabotirali su i javno čitanje *Higijene* u Beogradu. Da li ponekad poželiš da odustaneš od svega toga?

O, naravno. Ali. Od silne priče o stranom plaćeništvu i izdaji bivam sve veći patriota. Nikad nacionalista, uvek patriota. Treba i u najgorem trenutku podići glavu i reći: ovo je moja zemlja, ja sam častan čovek, sve što sam radio, radio sam za dobro svoje zemlje – i fukara me neće oterati iz nje. Nisam izdajnik zato što volim druge narode i borim se za pomirenje. *Domovina se brani životom,* slažem se s čika Ršumom. Svime što radiš. Životom. Ne smrću. Ne zakrvavljenim očima uz "sto za jednoga". Ne rđavim kašikama. Ne patološkom mržnjom. I sigurno ne prvo klevetanjem, pa onda i smrću Olivera Ivanovića. Nemam razloga da se bojim, svima će nam suditi istorija. Buduće generacije još kako će znati ko su bili izdajnici i mučitelji sopstvenog naroda.

Aleksandar Vučić nije predsednik svih građana, to je jasno, ali postoji opasnost da veštačkim putem postane: tera neistomišljenike da odu iz zemlje. Neverovatno mi je da u 21. veku neko zabranjuje predstavu Uroša Mladenovića *Zašto slušam Marčela*. I prkos me tera da ostanem ovde, jer to je krivično delo. Ljudi imaju pravo na slobodu govora, pravo na rad. Pod takvim pritiscima, ili se slomiš, ili ti to podari još više inata. Zato, apsolutno podržavam svakoga ko ne pristaje na igru i odluči da ode, kao što podržavam i svakoga ko ostane i reši da se bori. Jedino ne podržavam one koji ostanu i pristanu na okolnosti. Mnogi će reći da su primorani na kompromise jer imaju porodicu. Stigli smo do toga da je porodica kao osnovna ćelija društva postala faktor moralne ucene. To rađa logiku da je posve ispravno kad neko drugi izgubi posao da bi ga ti dobio, kao da je tvoja porodica važnija od tuđe. Mi živimo u društvu u kome priznanje koje dodeljuje neka nacionalna institucija kulture praktično ne smeš da primiš, sve i ako ti ga nekim čudom dodele, jer to onda znači da si podoban. Gotovo je nemoguće čuti da neko kaže: "Iako se politički ne slažemo, ta osoba je korektna i poštujem je." Ako uprkos svim tim stvarima ostaješ i boriš se, mora biti da voliš ovu zemlju više nego svoje zdravlje.

Ono što pišeš pretenduje da bude ozbiljna književnost, ali javnost te vidi kao nekoga ko je deo popularne kulture. Da li osećaš da ti manjka priznanja kakvo si, recimo, dobio nedavno u Finskoj kada ste ti i tvoja grupa predstavljeni na nacionalnoj televiziji?

Uprkos pravilima našeg instant-vremena, ozbiljno bavljenje književnošću i dalje je maraton, ne trka na sto metara. Kada se *Higijena nesećanja* našla u širem izboru za Ninovu nagradu, pomislio sam: "Esnaf me priznao, dobro je." Ne osećam ozlojeđenost što roman nije ušao i u uži izbor. Na svim svojim frontovima bavim se pisanjem iz sve snage, voleo bih da je to primećenije, ali ne mislim da je neprimetno. Javne žalopojke o neshvaćenosti ostavljam najgorima među nama.

Paradoksalna je tvoja pozicija u javnosti i po tome što imaš trideset pet godina a sve vreme te tretiraju kao nekog predstavnika generacija mladih. Da li se umoriš od toga da budeš glas generacije, i to one koju više ne poznaješ?

Ima dana kada shvatam da je ova muzika kod nas zanavek oklevetana kao klinačka stvar, sve i kad me prate simfonijski orkestar, virtuozni solisti i hor. Starije zato teško zainteresuješ, dok novi klinci slušaju nešto drugo. Zapravo poznajem mlađe, već četiri godine radim emisiju "Perspektiva" po celom regionu. Tako da – da, ume da umori kad si u tom smislu stanovnik nekakve ničije zemlje, ali kako Cici Dimić reče u *Arzamasu*, tu uopšte nisi u lošem društvu. Uostalom, stvaralaštvo ne sme da se bavi kalkulacijama ko čita/sluša, koliko ih je, kako da ih bude više. Radiš kako misliš da treba, to si ti, pa kud puklo.

Da li osećaš da te ovo tle ponekad usisava u sebe? Zašto si uvek ti taj koji se buni?

Užasno je naporno stalno se iznova baviti temeljima, objašnjavati ovom društvu da nije lepo da nekom razbiješ glavu jer je na bilo koji način drugačiji. Da, osećam se taocem stvarnosti, ali svi smo to, i doći će dan kada okretači glave na drugu stranu više neće imati kud da je okrenu. Meni ne treba taj dan da bi me se ticalo kako ljudi oko mene žive. ¶

NEVENA MILOJEVIĆ

Benksi, vizuelni protest

Radovi poznatog bristolskog strit umetnika prvi put su izloženi u jednom italijanskom muzeju. Reč je o milanskom Museo delle Culture – Mudec. Na izložbi *The Art of Banksy. A visual protest* (novembar 2018 – april 2019), jednoj od Benksijevih dosad najvećih izložbi, izloženo je više od 80 njegovih crteža, printova, fotografija i video-materijala

Za "Vreme" iz Italije

"Ko razume poruke strit umetnika, razume i svet. Ko razume grafite, razume i bol koji preživljavalju drugi", reči su kojima je Vera Baboun, bivša gradonačelnica grada Vitlejema u Palestini, opisala Benksija i ono što je ovaj umetnik učinio za njen narod i njen grad. Međutim, čak i u Palestini, jedan od Benksijevih radova je ukraden i poslat na tržište. Zid od četiri tone, sa Benksijevim muralom vojnika dok legitimiše magarca, ubrzo se posle nestanka iz Vitlejema našao u poznatim galerijama u Londonu, Beču i Los Anđelesu. Kuratori i kolekcionari kažu da na ovaj način čuvaju umetnička dela čija budućnost i nije tako svetla, s obzirom da je ulična umetnost po definiciji ilegalna. Sami umetnici pak smatraju da njihovi radovi jednom oteti, tj. pomereni iz prvobitnog konteksta, nemaju više nikakvu vrednost.

Međutim, zaista je impresivno videti radove nekog uličnog umetnika izložene u muzeju. Trenutna postavka Benksijevih radova u milanskom muzeju Mudek na prvi pogled izgleda kao kolekcija skupocenih umetničkih dela. Posteri, fotografije, printovi, crteži, radovi osvetljeni posebnim lampama, cela postavka, odaju utisak kao da je reč o kolekciji nekog akademskog slikara – suprotno onome što se dešava sa ovom vrstom umetnosti na ulici, kao i suprotno porukama koje nam ostavlja Benksi. Još neprimerenije strit artu deluju logotipi poznatih brendova na katalogu i promo materijalima poput recimo kafe Lavazza, dok je glavni sponzor izložbe multinacionalna finansijska kompanija Fidelity International. I sam autor ostao bi sigurno zatečen da je bio prisutan na otvaranju, mada se u užim krugovima milanske elite priča da je bio prisutan i to prerušen u nekog drugog.

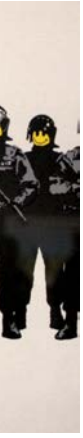

Benksi je stekao popularnost kao neko ko se kroz svoju umetnost suprotstavio liberalkapitalizmu, konzumerizmu i svim sistemima moći koji karakterišu današnje globalno društvo. Birajući da ostane anoniman, na početku karijere kako ne bi bio uhapšen a kasnije kako bi osigurao svoju nezavisnost, Benksi je danas najpoznatiji ulični umetnik na svetu, a njegovi radovi dostigli su astronomsku vrednost. Recimo, njegova slika *Devojka sa balonom*, koja je zauzela centralno mesto u muzeju Mudek, a koja je nedavno izazvala kontroverze u poznatoj aukcijskoj kući "Sodebi" u Londonu, prodata je za milion funti. Inače slika je simbol kampanje za podršku žrtvama rata u Siriji, a voljom umetnika posle samouništenja dobila je naziv *Ljubav je u kanti*.

Zvanično, na socijalnim mrežama Benksi je potvrdio da nije dao autorizaciju za izložbu u Mudeku, a na svom sajtu svrstao ju je u kategoriju "fake shows". Bila ovo istina ili ne, svakako, teško je izdržati a ne videti njegove radove, koji su se našli u selekciji kuratora izložbe Đanija Merkurija, na primer omot za album *Think Tank* grupe Blur, na kojem su dvoje mladih sa ronilačkim maskama dok se grle. Ili promotivni poster za izložbu u

Bristolskom muzeju, organizovanu 2009. godine od strane samog umetnika kada je uspeo da dogovori sa upravom muzeja da tokom dva dana događaja ne budu aktivirani video-nadzori, kao i da publika može besplatno da poseti izložbu. Zatim, veliku pažnju javnosti Benksi je izazvao 2015. godine kada je zajedno sa grupom 50 renomiranih umetnika otvorio apsurdni luna-park na jugu Bristola, poznatiji kao Dismaland ili sarkastična verzija Diznilenda, a čiji promo prostor izložen u Mudeku prikazuje uništeni bilbord *Mini Mouse* kako visi na nekoj skeli u napuštenom delu grada.

Ovaj umetnik je vrlo poznat po svojim intervencijama u Palestini i kao oštar kritičar Izraela, a za to je u milanskom muzeju ostavljen čitav jedan zid – fotografije, crteži, slike i posteri. Njegov pokušaj pomirenja dva naroda je mural *Flower Thrower* (*Bacač cveća*) koji se prvi put 2003. godine našao u Jerusalimu a kasnije i na zidu razdvajanja, čiji je i simbol. Najnovije veliko Benksijevo delo u Palestini bilo je na prošlogodišnjem otvaranju hotela The Walled Off u gradu Vitlejemu izgrađenog nedaleko od palestinskog zida. Njegovi gosti, osim "najgoreg pogleda na svetu", kako je napisao umetnik na svom sajtu, imaju priliku i da kupe sprejove u hotelskoj prodavnici i da ostave poruku na zidu koji ga okružuje. "Svako Benksijevo delo je poruka koju nam ostavlja ili kojom provocira i poziva na debatu. Benksi je mnogo toga naučio od Vorhola, gurua komunikacije, ali se i približio genijalnosti Mauricija Katalana, poznatog italijanskog umetnika i satiričara, kaže kurator izložbe Đani Merkurijo, i dodaje "da su danas sadržaji u kojima dominiraju revolt, protest i revolucija opšteprihvaćeni".

Đakomo Spacio, jedan od začetnika strit art kulture 80-ih godina u Milanu, danas poznati umetnik i kurator, smatra da je teško izdvojiti jedan Benksijev rad i kroz njega opisati njegovu umetnost. "To vam je kao da govorite o slovu A koje nema smisla samo po sebi, bez ostalih slova u jednom jeziku. Isto tako, Benksi je celina, a skup svih njegovih postupaka tj. poruka koje nam ostavlja jeste upravo ono što ga određuje. Njegov kapacitet kojim uspeva da skrene pogled na sebe je nešto što ga izdvaja od ostalih umetnika, i zbog toga ga smatram najznačajnijim nezavisnim umetnikom savremene umetnosti", kaže Spacio.

Dok Đakomo Spacio smatra da ne može da se opravda održavanje izložbe koju nije autorizovao umetnik, a posebno kada je umetnik živ, kao što je slučaj sa Benksijem, direktorka Mudek muzeja Ana Marija Montaldo kaže da je ova izložba deo programa "Geografije budućnosti", koji postavlja pitanja o budućim scenarijima u umetnosti i novim istraživačima, tj. budućim umetnicima. "Benksi je istraživač urbanih teritorija koji koristi vrlo moćan instrument umetnosti. Uz pomoć njega naoružava svoj protest kojim pokazuje probleme u društvu. Time opisuje jednu novu generaciju", kaže direktorka Marija Montaldo.

Naglašavajući kako je Milano danas veoma važan grad koji prati fenomene savremene umetnosti, direktorka muzeja smatra da je upravo Benksi fenomen sam po sebi, pa je ova izložba veoma važna za grad. Đakomo Spacio veruje da bi policija Njujorka, da može, vrlo rado stavila Benksiju lisice, dok jedan evropski grad, u ovom slučaju Milano, i njegove institucije zarađuju na račun umetnika čija je umetnost ilegalna.

Svaki potencijalno opasan Benksijev rad, kada se pojavi na važnim mestima u svetskim metropolama, policija ukloni u roku od 24 časa. Mnogo puta njegova dela našla su se na zgradama u blizini ambasada, parlamenta i drugih važnih institucija. Posebnu pažnju izazvao je njegov mural uplakane devojčice i pored njega QR kod na zgradi nadomak francuske ambasade u Londonu koji prikazuje maltretiranje i intervenciju francuske policije protiv migranata u Kaleu. S druge strane, iako buntovnik i uvek protiv sistema, i sam Benksi je na neki način njegov deo. Teško je odupreti se tom začaranom krugu, čiji je deo reklo bi se i sama njegova publika koja mu ostaje dosledna, ali ipak rado poseti i svaku njegovu izložbu.

Izložba u Mudeku postavljena je po temama: kontrahegemonija ulice u odnosu na televiziju, oglašavanje, škole i muzeje, zatim satira protiv rata i oružja, i deo posvećen konzumerizmu. Fokus je rezervisan za pacove, alter ego ne samo Benksija već i drugih uličnih umetnika. Pacovi koji zahvaljujući bojama i četkama postaju provalnici, komunisti, reperi, radnici i saboteri. "Pacov je omražen, proganjan, ljudi ga love, ubijaju. Živi u tihom očaju u prljavštini. Ali, ipak, može dovesti čitavu civilizaciju u pitanje", napisao je jednom prilikom Benksi. Pacov je nevidljiv, on je super heroj, štetočina koja izbegava svaki otrovni mamac. Baš kao i sam Benksi, umetnik čija nas umetnost neprestano iznenađuje.

Izložbu je do sada videlo više od 20.000 posetilaca, što bi mogao biti dobar znak za moguće približavanje rekordu od 380.000 posetilaca izložbe "Frida Kalo", koja je bila otvorena takođe četiri meseca u Mudeku početkom godine i našla se među top deset izložbi održanih u Milanu od 2010. godine. ¶

TATJANA ĐORĐEVIĆ SIMIĆ

Foto: Marija Janković

Umetnost bez mistifikacije

Ideja da vi rasturite, dekonstruišete sliku da biste je doveli do sastavnih delova, pruža vam u sledećem koraku mogućnost da mislite dalje, šire. Upravo ta širina mišljenja koja je proistekla iz usmerenosti metoda je neka vrsta paradoksa, ali veoma korisnog paradoksa

Sedamdesetih godina prošlog veka profesor Čedomir Vasić uspeo je jugoslovenskoj stručnoj javnosti da dokaže kako se muralima, kompjuterskom umetnošću, video-artom, performansom, ne bave neuspešni slikari ili propali reditelji. „On je sve vreme pokušavao da uvede multimedijalnu umetnost u nastavni plan umetničkih fakulteta“, rekao je jednom poznati reditelj Boris Miljković: „Na Univerzitet, tamo gde bi svako očekivao da je to najotvoreniji deo svakog društva. Nažalost, na ovim prostorima to je najteže.“ Vasić je rođen 1948. u Beogradu, završio je slikarstvo na Akademiji za likovne umetnosti 1971. gde je i magistrirao dve godine kasnije. Usavršavao se na kalifornijskim univerzitetima u Santa Barbari (UCSB) i u Los Anđelesu (UCLA), pored slikanja bavio se video-radovima i instalacijama, muralima i teorijskim radom. Dobitnik je više nagrada i priznanja. Predavao je na Fakultetu likovnih umetnosti (FLU) od 1975. do 2013. i na Fakultetu dramskih umetnosti (FDU) od 1984. do 2014. Bio je rektor Univerziteta umetnosti u Beogradu (2004–2009.) Autorima ovog intervjua bio je profesor – jednom na FLU, drugom na FDU. Primio nas je u svom ateljeu, dugačkoj, pravougaonoj prostoriji na poslednjem spratu zgrade na Dorćolu. Na ravnoj ploči iznad ateljea topio se nagomilani sneg, voda je prošla kroz plafon i kapala sa malog reflektora u plastičnu posudu na podu. Na gole, bele zidove naslonjeni su brojni radovi i blind ramovi okrenuti tako da im posetilac ne vidi lice. Oba člana ekipe „Vremena“ seća se sa studija. Dok prebiramo po sećanjima, nameće se logično pitanje: kakve su bile njegove studije? „Pa, stroge“, kaže Vasić: „Ja sam uvek bio dobar đak i nisam imao problem sa studijama. Radio sam ono što se od mene očekivalo, što se tiče studijskog programa. Ako uopšte postoji program. I trudio sam se, brate, da iskoristim svaki trenutak. I sve što sam čuo gledao sam da, nekako, upijam, preradim, da to doprinese mom likovnom obrazovanju, onoliko koliko je to moguće. Mislim da na Fakultetu može dosta da se nauči.“

„VREME“: Mislite da su vam studije bile rigidne, ograničavajuće?

ČEDOMIR VASIĆ: Ne. Ja tad nisam to osećao. Neki jesu. Neki su otišli od profesora Lazara Vozarevića samo zato što nisu mogli da izdrže taj pritisak da se stvari odvijaju na određeni način. A ja sam se samo pitao kako da odgovorim na to na najbolji mogući način. Imao sam i ja bele partije, kad ne znate šta radite, a u stvari tražite neki sledeći korak u kojem ćete sazreti i sami doći do zaključaka. U učenju ima dosta intuitivnog, nesvesnog, vi primate stvari, pa vam se one tek posle pojave kao stvarni zaključak. Ali, u slikarstvu, crtežu, tu postoji neka vrsta sazrevanja. Iz svakog rada u rad pomalo se pomerate. Ne kažem da je to baš uvek i da je očigledno, ali trebalo bi da bude. Logično je da sa prethodnim iskustvom pravite nešto što je značajnije, punije, sadržajnije. Nisam imao otpor prema studiranju. U mojoj generaciji, suviše je to davno bilo, nije uopšte bilo sumnje u ono što vam se predaje.

Valjda je zadatak profesora da on pokrene to sazrevanje?

On mora vrlo pažljivo da prati šta ko radi i da potom dozira, koriguje i upućuje u onom pravcu u kojem će student, prema sopstvenim mogućnostima, najbrže i najbolje napredovati. To je vrlo delikatan posao u umetničkom obrazovanju. I on je neizvestan jer se ne zna da li će to student uspeti i da li će moći da razvije sve ono što je njegov potencijal.

Bili ste na studijama kad se desila čuvena studentska pobuna '68. Kako je vama to izgledalo?

To je bilo dosta zanimljivo, ali meni prilično nejasno. Studentski protesti su počeli u Italiji još u januaru '68. a u Francuskoj u maju. Pazite, u našoj zemlji je 1968. bio još uvek vrlo strog okvir Saveza komunista Jugoslavije, vrlo stroga ideološka matrica u okviru svake delatnosti. Jedino je umetnost, kao, imala neku vrstu slobode izražavanja, ali samo u onoj meri dok ne dirne u rukovodeću ulogu partije. I sad, studenti se bune i oni traže više socijalizma. Sa pozicija marksizma-lenjinizma, sa onoga što je najradikalniji levi stav. Ja nisam tome bio blizak ni na koji način i bilo mi je nejasno zašto se oni bune.

Smatrali ste da je bilo sasvim dovoljno socijalizma?

Da. Međutim, jesu bila počela raslojavanja zahvaljujući boljoj poziciji rukovodećeg kadra koji je počeo da izražava izvesne, kako se onda govorilo, buržoaske sklonosti: potrebu da nešto imaju, da žive bogatije. Da žive građanski. Protest je delom bio vezan za te evropske pokrete gde je radikalizacija protesta bila generalno protiv kapitalističkog društva, ali ovde je to, u jednom socijalističkom poretku, izgledalo malo čudno. Još socijalizma! Onda je na našu Likovnu akademiju upala milicija, pa je tukla Milosku Veneru (smeh). To je priča, ali nije daleko od istine, pošto je to, ipak, jedna obnažena figura koja je sigurno izazivala izvesno nepoverenje kod organa reda. Zatim su jedan profesor i jedan student išli čak u Zagreb da tamo razgovaraju i vide hoće li tamo biti nekog odziva. Pa, nije baš bio neki odziv.

Koliko je tada bilo studenata članova Partije?

Bilo je dosta njih, o tome se i radi jer su i studenti učestvovali u političkom životu. Bila je jaka partijska organizacija koja je okupljala sve: i profesore i studente i nenastavno osoblje. Znam da se moj otac, koji nije u tome učestvovao (smeh), jako čudio: "Kako sad student profesoru kaže 'ti'?" U Partiji su svi bili drugovi i njemu je to bilo neshvatljivo jer su razlike između profesora i studenata ogromne. U svakom slučaju, protest je trajao jedva nedelju dana sve dok se Tito nije obratio studentima i građanima. Posle toga sam svojim očima video ispred Pravnog fakulteta neke, sada vrlo poznate likove koji su zaigrali kozaračko kolo, što je meni bilo čudno jer je cela ta povika morala da vodi ka samom vrhu. Dakle, do Tita. Nije to moglo da se dešava bez njegovog znanja jer je takav bio sistem. Prema tome, obraćati se Titu kao nekom natčoveku, bogu na poziciji sa koje on može uticati da se sve primiri, u čemu je stvar? To mi je bilo značajno zato što sam shvatio da se politikom neću baviti. Bilo je to vrlo značajno iskustvo: sve što se dešava, na kraju, jedan manipulator izokrene u svoju korist.

Niste baš potpuno pobegli iz politike. Bili ste i rektor, morali ste da sarađujete sa političarima.

Shvatao sam to kao profesionalnu dužnost. Upravo zato što nisam bio u politici mislim da sam manje mogao da uradim kao rektor nego oni koji su bili vezani za politiku. Jednostavno nemate podršku. Politika ili partija na vlasti, koja god bila, voli da ima svoje ljude i njima će pomoći. Naravno, zbog toga će nešto zahtevati zauzvrat.

Kako vam je bilo da studirate u Americi? Koliko vas je boravak u Americi promenio kao umetnika i pedagoga, kao osobu?

Krajnje zanimljivo. Tamo je bilo sve što ja, u ono vreme, nisam mogao ovde da saznam. Više me je zanimalo da idem, gledam, čujem i da, eventualno, nešto naučim iz onih aspekata koji ovde nisu bili prisutni. Kada sam konkurisao za Fulbrajtovu stipendiju, u svom programu naveo sam da želim da proširim dejstvo slike u prostoru i u vremenu. To deluje krajnje fantastično, ali činjenica je da sam tamo našao odgovor i na jedno i na drugo.

Došao sam u dodir sa vremenskim umetnostima, video je nešto što mi se učinilo veoma aktuelnim i zanimljivim u tom trenutku kao novo sredstvo kojim slike mogu da se prikazuju i iskazuju. A drugo, video sam murale. Prostornu umetnost. U tom trenutku se odvijala Konferencija muralista Zapadne obale i tu sam video vrlo različite pristupe muralima: od apstraktnih slika, preko ulepšavanja »

O čemu sve morate da razmišljate kad pravite mural: od zida, podloge, preko njegove dnevne funkcije, osvetljenosti, godišnjeg doba, saobraćaja, ugla posmatranja, istorijske i ekonomske dimenzije do okruženja, onog što zovemo komšiluk

UMETNOST U LENTIKULARNOJ TEHNICI: "Proglašenje Kraljevine SHS" Ivana Tišova i tehnički obrađena verzija Čedomira Vasića

grada do vrlo političkih murala namenjenih određenim sredinama, pre svega etničkim i manjinskim. Stekao sam uvid u ogroman raspon onoga šta jedan mural može da bude i na osnovu toga sam došao do pretpostavke šta bi i na koji način ovde moglo da se radi. O čemu sve morate da razmišljate kad pravite mural: od zida, podloge, preko njegove dnevne funkcije, osvetljenosti, godišnjeg doba, saobraćaja, ugla posmatranja, istorijske i ekonomske dimenzije do okruženja, onog što zovemo komšiluk. Dakle, razni su parametri koji treba da utiču da taj mural bude izraz mesta na kojem se nalazi.

Da li je tada u Jugoslaviji bilo video-radova ili murala?

Video-radova je bilo. Od čuvenih Aprilskih susreta koji su počeli 1972. Već na prvim bili su prikazani video-radovi jedne nemačke galerije. Sedamdesetih je u Americi bilo zgodno što je video ušao na univerzitete, svakako na one veće kao što je bio UCLA gde sam učio kod profesora japanskog porekla Micurua Kataoke, koji je time vladao veoma suvereno. Bio je to veliki dijapazon različitih radova: od dokumentarnih snimaka sa fiksiranom kamerom ispred koje se sve dešava do vrlo, u to vreme, tehnički sofisticiranih sredstava kojima ste mogli da menjate sliku i pravite razne manipulacije. Naravno, najzanimljivije što sam učio je kompjuterska umetnost i to kod njenog oca Džona Vitnija. Shvatio sam da je važno da razumem šta sve te nove tehnologije donose ne samo u polju televizije već u celoj umetničkoj delatnosti. Čini mi se da sam tada shvatio šta je kompjuter: alatka. Ta nova sredstva izražavanja imaju karakteristike kojima morate pokloniti pažnju da ne biste lagali onoga kome svoj proizvod nudite.

Danas se to pitanje ne postavlja.

Uopšte ne postoji to pitanje. Zato sam ja starinski čovek jer sam sa novom tehnologijom shvatio da postoji moja odgovornost šta ću ljudima reći. Zbog toga sam se uvek trudio da bude jasno šta sam tehnički uradio, bez neke mistifikacije.

Zar nije svaka umetnost izvesna manipulacija konzumentom, bez obzira da li je umetnik koristio primitivnu ili visoku tehnologiju?

Ne protivim se takvom shvatanju, ali nisam imao takve ambicije. Kad sam počeo da studiram, dosta je bila aktuelna mistifikacija. Mediala... Sve su to bile ogromne priče o nečemu što se na konkretnom delu nije baš držalo, po mom shvatanju. Ja sam vaspitanik, uslovno rečeno, Sezanove škole koja daje prednost odnosima forme, boje, onome što su likovni elementi *par excellence*, a koju sam primio prvo od oca, zatim od profesora, pa sve do Rudolfa Arnhajma čija se knjiga „Umetnost i vizuelna opažanja" pojavila pred kraj mojih studija. Vizuelni jezik je nešto čisto, jasno, a u ono vreme umetnici su se trudili da iza predstave koju ugrađuju u sliku saopšte nešto tajno. Danas to bolje razumem. To je, u stvari, bio kripto-jezik u okruženju koje nije htelo ili nije bilo sklono da čuje drukčije poruke, tako da je to, možda, bila neka vrsta subverzije. Svejedno, u tom trenutku ono što je bila slika, za mene je bila slika u bukvalnom smislu, sastavljena od likovne suštine. I možda baš zbog toga što sam na taj način bio ograničen, imao sam potrebu da svoj likovni izraz širim bilo u prostor, bilo u vreme.

Vaš otac je takođe bio slikar, istoričar umetnosti i dugogodišnji kritičar „Politike". Da li je pisao o vama? Da li je razumevao to što vi radite?

Trideset godina, od 1950. do 1980. redovno je pisao likovnu kritiku. I to je za mene bila otežavajuća okolnost (smeh). Stalno je govorio: „Hoću da napišem o tebi", ali nije napisao. Smatrao je da on o meni ne može da piše, kao što ni ja nisam izlagao na onim izložbama gde je on bio u žiriju.

(Vasić nam pokazuje tri portreta koja je crtao kod svog profesora sa prve i druge godine Akademije Lazara Vozarevića. Izlaže ih jedan po jedan na štafelaj u svojevrsnoj gradaciji – kroz kubističke, pravilne geometrijske na prvom crtežu jedva se nazire ljudska figura. U subotu, 22. decembra u Galeriji "Lazar Vozarević" u Sremskoj Mitrovici otvorena je izložba "Lazar među učenicima", čiji je autor Čedomir Vasić. Pored radova samog Vozarevića izložen je po jedan rad dvadesetak studenata kojima je predavao od 1962. do smrti 1968. Vasić i Josip Alebić predstavili su svoje crteže sa studija, dok su ostali poslali rad po sopstvenom izboru. Među njima su Kosta Bunuševac, Raša Todosijević, Neša Paripović, Bojana Ban.)

„VREME“: Da li su to bili predlozi profesora Vozarevića da slikate u stilu kubizma?

ČEDOMIR VASIĆ: U stvari da, ali postepeno. U prvoj godini krenuli smo od geometrijskih tela: valjak, piramida, kocka... I sa iskustvom sa kojim smo došli na Akademiju, mislili smo da je to lako, čas posla. Profesor je rekao: „Ne!“ Prvo nas je naterao da prepariramo pak papir, onaj najobičniji za pakovanje. To smo preparirali vodom i brašnom. Na taj način dobijete zrnastu strukturu na površini, a ojačate sam papir. To je drugi odnos kad vučete po takvoj podlozi. Onda nam je tražio da se linije koje predstavljaju geometrijske oblike ne završavaju na samim oblicima, već da idu preko celog crteža. Bilo da su prave ili kružne. Onda smo portret svodili na sve jednostavnije oblike, na nešto što je geometrija, nešto što je suština oblika. U drugoj godini je bilo još dramatičnije sa još većim insistiranjem da se razbije ta forma. Međutim, onda je on umro, a mi smo nastavili da samostalno radimo u istom duhu, prosto kao neku vrstu poverenja koju smo imali prema preminulom profesoru. Imao sam sreću da sa prvobitno savladanim posmatranjem idem dalje u građenje suštine likovnog sadržaja. Prvo u crtežu kod profesora Vozarevića, potom u slici kod profesora Bošana. To je bilo vrlo temeljno. Pravio sam vrlo realističke slike na studijama kod Bošana. Ni nalik ovim koje sam radio kod Vozarevića. Nisam nastavio u tom duhu, jednostavno, trebalo je sad savladati sliku, na sličan način kao što sam savladavao crtež. Bar takvo je bilo moje mišljenje, a onda sam posle na sličan način davio svoje studente (smeh).

Kad sam izvukao spisak studenata Lazara Vozarevića, palo mi je u oči da su glavni predstavnici konceptualne umetnosti u nas bili kod njega na prvoj i drugoj godini. To, naravno, može biti slučajno. Ali i nije slučajno, jer upravo način na koji je on delovao, kao čovek sa beskompromisnim stavom, uvek u nekoj napetosti i prema đacima i prema okolini, prema svemu, vrlo samouveren... To je jedan, pomalo, neprijatan stav. Ali, u izvesnom smislu i koristan. Bar u umetnosti. Ta ideja da vi rasturite, dekonstruišete sliku da biste je doveli do sastavnih delova, pruža vam u sledećem koraku mogućnost da mislite dalje, šire. Upravo ta širina mišljenja koja je proistekla iz usmerenosti metoda je neka vrsta paradoksa, ali veoma korisnog paradoksa.

(Tražimo da nam pokaže njegov nama najdraži rad: čuvenu sliku Uroša Predića „Kosovka devojka“ na kojoj je kompjuterski izbrisan sadržaj. Zahvaljujući lentikularnoj tehnici, koja može da se vidi na razglednicama, zavisno od ugla posmatranja slike ranjeni ratnik i devojka se čas pojavljuju, čas nestaju. Profesor nam umesto toga pokazuje „Seobu Srba“ Paje Jovanovića sa koje nestaju patrijarh Arsenije Čarnojević i Srbi, pa se opet pojavljuju kad se pomeri slika ili posmatrač.)

„VREME“: Ove slike se mogu doživeti kao politički rad.

ČEDOMIR VASIĆ: On ima nekakav stav iskazan kroz odnos vezan za trenutnu situaciju. Korišćenjem nekadašnjih uzora u novoj slici i njihovo povezivanje ostavlja mogućnost vrlo širokog tumačenja. Što, naravno, nije bilo slučajno. Prvu sliku koju sam na taj način očistio bila je „Seoba Srba“ Paje Jovanovića. Pomogao mi je Goran Jovanović koji je pre 20 godina važio za jednog od glavnih poznavalaca kompjutera u Beogradu. Seli smo da radimo i kad smo posle tričetiri sata očistili sliku, Goran je raširio ruke i rekao: „Ja sam naučio da slikam“. Posle toga sam istom tehnikom obradio „Kosovku devojku“, pa „Hercegovačke begunce“ Uroša Predića, a upravo ovih dana premijerno je izložena slika „Proglašenje Kraljevine SHS“ Ivana Tišova na 31. Čukaričkom likovnom salonu. Ovakvi radovi će krajem februara sledeće godine biti izloženi u univerzitetskoj galeriji Koledža Lafajet u Istonu, blizu Njujorka.

Poigravate se sa najpoznatijim delima srpskog slikarstva koji pritom opisuju najznačajnije istorijske događaje duboko urezane u naše kolektivno sećanje. Pa zar to nije vaša lična politička igra?

To ima veze ne samo sa sećanjem, već i sa značenjem i mitologijom. Ne znam, ja sam više smatrao da čovek treba da ima u pameti šta se zbivalo. Nažalost, sve se ponovilo. ¶

MARIJA JANKOVIĆ

RADOSLAV ĆEBIĆ

Grad koji se razlikuje

Šabac je ove godine izdvojio sedam odsto iz gradskog budžeta za kulturu. Isto će učiniti i naredne. Otišli smo u Šabac s namerom da vidimo i saznamo kako rade ustanove kulture u takvom gradu.

Lep, svetao dan pod prvim snegom i poslednjim suncem ove godine. Milica Simić, šef Kabineta gradonačelnika, naš domaćin i vodič kroz Šabac, organizovala nam je gust raspored: prvo Narodni muzej, da sagledamo istoriju Šapca i Mačve, zatim Sinagoga odnosno Muzej šabačkih Jevreja, pa Pozorište, Biblioteka u zgradi Vladičanskog dvora sa pre dve godine otvorenim Aneksom, i na kraju kratko kod gradonačelnika Nebojše Zelenovića. Kulturni centar grada i Arhiv, preostale dve ustanove kulture, ostavljamo za neku drugu posetu.

A od jednog do drugog mesta, šetnja. Za naše prilike retko uređene ulice sa zgradama očuvanih fasada, širina Gradskog trga, ljudi koji u mimohodu primećuju jedni druge, i vazduh koji se lako diše.

Baš kako bi trebalo svuda da bude.

Branislav Stanković, viši kustos

Narodni

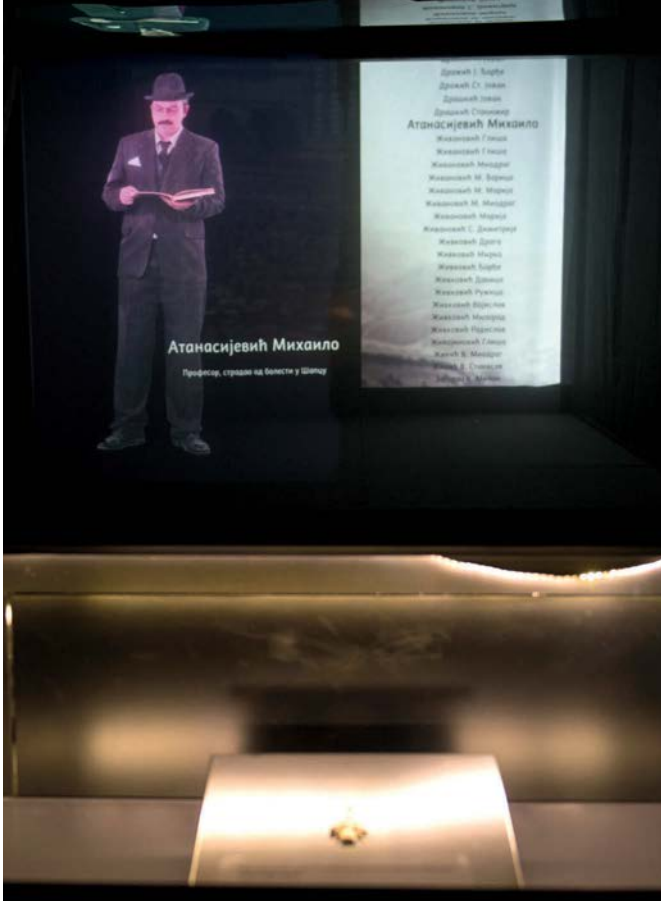
Dom današnjeg Narodnog muzeja je nekadašnja zgrada Polugimnazije zidana 1857. godine – prvo je s čime nas upoznaje Branislav Stanković, viši kustos i istoričar Narodnog muzeja. Sadašnja stalna postavka otvorena je pre tri godine. "Hteli smo da postavkom ispričamo priču o našem gradu, da ako neko ništa ne zna o Šapcu, ovde u Muzeju može sve da sazna", objašnjava.

Postavka počinje arheološkim nalazima iz starčevačke kulture, nađenim na preko 30 lokaliteta neolita. Branislav Stanković kaže da su najstariji predmeti nađeni u centru Šapca, u naselju Bare, odakle su i oni kasniji, iz vinčanske kulture. Među ovim potonjim ističu se uglavnom stojeće ženske figure, keramičke amfore i poklopci sa izraženim očima i nosem, bogato dekorisani. U vitrinama u kojima su nalazi iz bronzanog doba nemoguće je ne primetiti čaše i pehare, ili keltski gvozdeni mač i ogrlicu od ćilibara u odeljku gvozdenog doba. Mnogi eksponati su postavljeni kao deo priče o vremenu kome su pripadali, što je odlika sadašnjeg shvatanja muzejske prezentacije. Na primer, rekonstruisana je vila rustika iz doba Rimljana kako bi se što plastičnije dočarali izloženi alat, posude, fibule, novčići i ostali ostaci tog vremena. Posebno

muzej

su istaknute statuete Venere iz 2. veka i Merkura iz 3. veka.

Sledeći deo stalne postavke odnosi se na simbol Šapca, Tvrđavu, koju su osvajali lično mađarski kralj Matija Korvin, turski sultan Sulejman Veličanstveni i austrijski car Josif Drugi. "Pod šabačkom tvrđavom borila su se dva moćna carstva, dve religije, dva shvatanja života", naglašava Branislav Stanković. Čakšire Stojana Čupića, junaka boja iz 1806. godine na Salašu Crnobarskom u kome je razbijena turska vojska, privlače pažnju više od mačeva, lula, posuda i ostalih eksponata.

Zlatno doba Šapca u 19. veku je pod Jevremom Obrenovićem, koga je za gospodara Šabačke nahije postavio njegov brat, knez Miloš. Tim delom postavke dominira maketa Jevremovog konaka u Šapcu. "Simetrijom, arhitekturom i krasotom prevashodi sve dvorove po Srbiji", zabeležio je Joakim Vujić. Jevrem je u konaku imao bogatu biblioteku, u čijem fondu su čuvani brojni naslovi na više jezika, pa i dela Šilera, Lafontena. Po svedočenju pisara Stevana Magazinovića koji je brinuo o biblioteci, Jevrem je voleo da čita knjige ljubavnih tema, kao što su *Usamljeni junoša*, *Adelaida*, *Velimir i Bosiljka*, a redovno je čitao "Algemajne cajtung". Jevrem je započeo sistematsko uređenje šabačke varoši, pa su 1824. godine put od Beograda prema Bosni i put od Tvrđave prema Pocerini, koji su se sekli pod pravim uglom, postali dve glavne ulice u varoši pa su se sve ostale po njima ravnale. Tako je Šabac postao prvi grad u Srbiji koji je dobio urbanistički plan. Takođe, Jevrem je naredio da se sruše sve udžerice u centru i da se umesto njih podignu kuće od čvrstog materijala za dućane i kuće. Joakim Vujić je zapisao da je u Šapcu zatekao i prvu apoteku u Srbiji i prvu bolnicu. Tu je stigao dr Jovan Stejić, prvi Srbin diplomirani lekar. Jevrem je u Šabac, a zbog školovanja svoje dece, doveo i prvi klavir u Srbiji. Na njemu je najviše muzicirala Jevremova mezimica Anka, koja je ubijena u Košutnjaku u atentatu na kneza Mihaila Obrenovića. Zatim, u Šapcu je ustanovljena prva osnovna škola u Srbiji posle turske vlasti, a podignuta je i zgrada Polugimnazije, prva takva namenski zidana zgrada u nas. Ovakvih "šabačkih prvina", stvari koje je Šabac imao pre drugih u Srbiji, po Šapčanima ima veoma mnogo.

Kao posebno važan deo postavke Stanković ističe prostor u kome je predstavljen privatni život Šapca – "Šabac, mali Pariz", zato što na postavkama narodnih muzeja obično nema mesta za te teme. Tom delu pripada i platno velikih dimenzija *Velikani Podrinja* Stevana Čalića iz 1937. godine na kome su svi poznati likovi istorijske i junačke prošlosti ovog kraja. Ako pritisnete na neko od imena sa Čalieve slike ispisano na ekranu, taj lik će se prvo vizuelno izdvojiti na slici, a zatim ćete na ekranu pročitati njegovu biografiju. Među njima je i Janko Veselinović, čiji je sto jedan od eksponata koji dočaravaju privatni život, a na njemu uramljena posveta Nikoli Tesli iz prvog izdanja Veselinovićevog romana *Hajduk Stanko* o kojoj malo ko zna. Naime, brojna izdanja ovog romana su objavljivana bez posvete zato što se jugoslovenskoj vlasti nije sviđalo što Veselinović poručuje Tesli da ga njegov roman "seća onih zanosnih priča o junaštvu i požrtvovanju kojima te tvoja srpska majka u detinjstvu zapajala". Izdvajamo iz odeljka o Šapcu malom Parizu i pisaću mašinu Duška Kovačevića koja je kupljena u Šapcu i evo opet se tu vratila, divne damske šešire, ploču Cicvarića snimljenu u Pragu i, neizostavno, žurnalistički stub pun isečaka iz "Šabačkog glasnika", dokaz da je Šabac odmah posle Beograda imao svoje novine.

Sledi "Soba stradanja", uspomena na Šapčane kojih zbog ratova više nema. U Prvom svetskom ratu, za samo 12 dana avgusta, izmasakrirano je više od 3000 »

ljudi. U času oslobođenja 1918. godine, od nekadašnjih 14.000 stanovnika ostalo ih je 1300. Branislav Stanković skreće pažnju da Narodni muzej nije prećutao žrtve koje su ubili partizani nakon oslobođenja. U progonu i hapšenju uglednih ljudi jer su, navodno, sarađivali sa okupatorom, u noći 27. oktobra 1944. godine na Savskom mostu ubijeno je nekoliko stotina Šapčana i bačeno u reku. Iste godine, 16. decembra, u selu Popovi, grupu od nekoliko desetina šabačkih đaka i studenata streljali su partizani pored Drine. U centralnom delu je hologram sa likovima žrtava u prirodnoj veličini. "Hteli smo da ove brojke personalizujemo, da svako oseti i sazna da je Šabac srpski Verden", kaže Stanković.

Stalna postavka Narodnog muzeja završava se veselo, "Šarenicom", izuzetnim primercima narodnih nošnji i umotvorina, i naravno, atmosferom Šabačkog vašara.

Narodni muzej u Šapcu i njegova stalna postavka izgledaju bolje od skoro svih prestoničkih muzeja. Direktor Marko Bingulac kaže da ih finansira Grad, i da tu sumu dopunjuju projektima. Zadovoljan je posetom, napominje da imaju česte goste iz Republike Srpske, a priznaje da su usredsređeni na posetioce školskog uzrasta. Besplatne radionice godišnje pohađa i do 5000 đaka. Imaju postavku i na Mišaru, pa su zato na ruti učeničkih ekskurzija. Sarađuju sa ostalim muzejima u zemlji i učestvuju na velikim izložbama. Prošle godine, na primer, njihovi eksponati su gostovali u Galeriji Srpske akademije nauka i umetnosti na izložbi "Slikari/Ratnici/Svedoci". Početkom ovog novembra, izuzetno je odjeknula u javnosti izložba "Zvonari slobode" Aleksandre Ninković Tašić i Branislava Stankovića, posvećena Mihajlu Pupinu i Nikolaju Velimiroviću u Narodnom muzeju. Ovog oktobra je održan 62. Oktobarski salon, najstariji u Srbiji. Marko Bingulac kaže da je učestvovalo preko 200 autora i da je izložba bila izuzetno posećena.

Žao mu je, međutim, što njihov rad nije medijski bolje ispraćen. Ne da bi se hvalili šta i kako rade, već da bi to što rade doprlo do što više ljudi. ¶

Sinagoga

Prostor javnog nasleđa

Prošle godine u rekonstruisanoj Sinagogi otvoren je Muzej šabačkih Jevreja. Treba odmah reći da je poslednja jevrejska porodica otišla iz Šapca devedesetih godina, ali da je Šabac rekonstruisao sinagogu u znak sećanja na Jevreje koji su nekada bili Šapčani.

Šabac je dugo bio pogranični grad, priča Igor Marsenić, član Gradskog veća, najveći deo trgovine u Srbiji je ulazio preko carinarnice u Šapcu što znači "da je naš grad bio i mesto interakcije ljudi. Otud u Šapcu, usred Srbije, postoje bogomolje svih religija – imamo pravoslavnu i katoličku crkvu, džamiju i sinagogu. Sve te zajednice su nalazile razloge i interese da žive baš u Šapcu."

U ovom gradu je živela brojna i bogata jevrejska populacija, sa više značajnih Jevreja, među njima je najpoznatiji književnik i prevodilac Stanislav Vinaver. Njegov otac, lekar Avram Vinaver, doneo je prvi rendgen aparat na Balkan. Poznate ličnosti Šapca jevrejskog porekla su Bata Koen i Oskar Davičo. Prvi šabački Jevreji bili su Sefardi, a došli su 1940. godine kao izbeglice brodom iz takozvanog "Kladovskog transporta". Zaustavljeni su i zarobljeni u Šapcu na putu ka Palestini. Tadašnji gradonačelnik Mile Petrović ih je pozvao, njih više od 1000, da prezime i dao im je hektar svoje šume kako bi mogli da se greju. Neki su smešteni po kućama. Brzo su se pomešali sa domicilnim stanovništvom i započeli poslove. Među pristiglima bio je i proslavljeni fudbaler Kurt Hilkovec, koji je odmah počeo da igra za šabačku Mačvu. Sa okupacijom Jugoslavije, u jesen 1941. godine, svi muški Jevreji streljani su u obližnjoj Zasavici, a žene i deca preživeli su u logoru na Sajmištu samo do aprila sledeće godine. Zahvaljujući Savezu jevrejskih opština Kraljevine Jugoslavije i lokalnim vlastima, spaseno je oko 200 dece, koja su mahom vozovima uspela da prebegnu u Palestinu. Smatra se da nije tek urbana legenda da su jevrejska deca u Šapcu ostajala sa srpskim porodicama. Da bi im sačuvali glave, meštani su ih predstavljali kao svoju decu, a da bi to i dokazali, koristili su čak i imena svoje preminule dece.

Grad Šabac je otkupio sinagogu pre tri godine, i otvorio je kao prostor javnog nasleđa. "Namera nam je bila da ljudi osećaju pripadnost. Među svim tim identitetima, potrebno je malo entiteta", kaže Igor Marsenić. Stalna postavka, čije formiranje je u toku, biće deo ovog multifunkcionalnog prostora, platforme za razumevanje. "Ja sam Šapčanin, i na putu do škole prolazio sam pored sinagoge koja je bila zapuštena, imala je auru nečeg što treba zaobilaziti. Ovaj prostor sada nosi život, i to se oseća u celom kraju. Mi smo u zdanje koje je simbol istorije uneli savremeni sadržaj", kaže Igor Marsenić.

Očekuje se da će Šabačka sinagoga uskoro postati turističko mesto. ¶

Mesto na kome se živi život

Igor Marsenić, slikar i član gradskog veća

Na mestu gde se od pre tri godine nalazi Gradski trg, bilo je stratište na kome je 1941. godine streljano 800 ljudi. Zbog mučne uspomene, Šapčani nisu koristili taj prostor, iako se nalazi u centru grada. Bio je zapušten. U vreme dok je korišćen kao parking, bio je maksimalno funkcionalan.

"Za celu zajednicu je važno da izađe iz uloge žrtve. Odlučili smo da Gradski trg više neće biti mesto stratišta, već mesto na kome se živi život. Tako je otvoreno novo energetsko polje grada", kaže Igor Marsenić, slikar i član Gradskog veća. Žao mu je što ne možemo da vidimo najatraktivniji deo Trga – fontanu u nivou tla, zato što je zbog niske temperature zatvorena. "Ovim Trgom smo otvorili prvi participativni proces uređivanja javnih površina u gradu. Ovo što sada vidite nije stvoreno političkom odlukom već zahvaljujući partnerima grada, donatorima, internacionalnim kompanijama i porodičnim preduzećima. Na primer, ove klupe po Trgu uradio je jedan naš dizajner sa svojom porodicom. Na taj način smo povećali broj ljudi koji su dali doprinos gradu, a zbog toga se i ovaj Trg doživljava kao trg svih građana. Jedan deo Trga je prekriven hladno valjanom bojenom plastikom koju, osim Šapca, imaju samo Kopenhagen, Lisabon, Barselona i Bergam. Finska firma koja sarađuje sa fabrikom Zorka Šabac odlučila je da tu posebnu vrstu plastike napravi za nas, kod nas. Tako su dobili realizovan proizvod kojim mogu da se reklamiraju, a mi smo dobili jedinstvenu podlogu za Trg", objašnjava Marsenić.

Trg jednim delom ograničava galerija na otvorenom. "Izložbeni panoi (u tom momentu je bila izložba Arhiva Šapca o istoriji grada od oslobođenja do otvaranja fabrike Zorka) dele i spajaju Trg, dakle novi deo grada i parcelu sa kućama iz 19. veka", napominje Igor Marsenić. Zatim nam pokazuje Spomenik žrtvama Prvog svetskog rata, i naglašava da je autor Bojan Alimpić mladi umetnik. "U okviru programskog budžeta grada jasno je određena podrška savremenom stvaralaštvu. Svuda se priča o čuvanju nasleđenog, i to je bez svake sumnje neophodno. Ali se gotovo nimalo ne posvećuje pažnja savremenom stvaralaštvu. Šta će naša deca za 50 godina da čuvaju kao nasledstvo ovog vremena?", kaže Marsenić.

Deo te teme su i murali koji su vidno promenili izgled centra. "Muralima smo odsustvo sadržaja, dakle ruinirane fasade, pretvorili u prisustvo sadržaja. Meni, kao umetniku, veoma je važno da estetski jezik postane deo svakodnevnog života. Po javnim prostorima naših gradova gotovo da i nema savremene umetnosti, što je po meni nedopustivo."

Nekako baš u vreme objavljivanja ovog broja "Vremena", u jednom od gradskih parkova, pored dečjeg igrališta, biće otvorena skulptura *Memories* Marka Crnobrnje. "Detinjstvo predstavlja nematerijalno blago koje u kontinuitetu dolazi i odlazi, a na nama odraslima je da taj period u sećanju najmlađih ostane kao lepa i dragocena uspomena. Skulptura slavi svet detinjstva, radost, igru, maštu, život", rekli su u Kulturnom centru Šapca, u okviru čijeg Rezidencijalnog programa je skulptura realizovana. ¶

Kutak za čitanje

Kristina Aleksić, saradnik za programe kulture i pedagoški rad sa mladima

Smatra se da Šabac ima najlepšu i najuređeniju gradsku biblioteku u Srbiji

Nećemo o istoriji, osnovno piše na zaista odlično opremljenom sajtu Biblioteke šabačke. Pomenimo samo kao ilustraciju tradicije čitanja u ovom gradu, da je Čitalište u Šapcu otvoreno 1847. godine i da je odmah imalo 200 članova.

Danas se Biblioteka šabačka nalazi u jednoj od najlepših i najvrednijih arhitektonskih uspomena ovog grada, u Vladičanskom dvoru, i u jednoj od najprostranijih ulica Šapca, Masarikovoj, naspram Muzeja Šapca i Šabačke gimnazije. Prošle godine je otvoren Aneks, prvi namenski prostor u istoriji Biblioteke i kulturnog života grada, kao nastavak Vladičanskog dvora, spoj starog i novog.

"Ovim Aneksom možemo da pariramo evropskim bibliotekama", kaže Kristina Aleksić, saradnik za programe kulture i pedagoški rad sa mladima, i pokazuje nam Aneks: Odeljenje za decu sa čitaonicom i radionicom, Odeljenje periodike i Zavičajno odeljenje sa zajedničkom čitaonicom, i višenamenska Dvorana Vinaver. Odeljenje za decu je prostor pozitivne i kreativne atmosfere pun knjiga primamljivih korica za svaki uzrast, poređane su na policama lepih boja tako da mogu da ih dohvate i oni najmanji. U čitaonici su dobrodošli i roditelji sa decom, da im pomognu oko domaćeg zadatka ili nečeg drugog. Kristina Aleksić naglašava da imaju i deo za bebe u okviru projekta "Rođeni za čitanje" namenjen deci od rođenja do treće godine. "Svako dete na rođenju dobije paketić naše Biblioteke. Cilj nam je da ih od najranijih dana upoznamo sa knjigama pomoću igračaka-knjiga, tu su strunjače za njih, dečja muzika, sve u jarkim ali mirnim bojama. Dok se deca igraju sa knjigama, roditelji mogu da dobiju savet pedijatra." Projekat namenjen deci i mladima "Biblišina ringeraja" je igra koju mališani uz pomoć lutki, malih sovica Bibliše (Biblioteka šabačka) i njegove najbolje drugarice Bibline igraju sa junacima iz bajki i iz koje nastaje drugarstvo zasnovano na čitanju. Kristina Aleksić kaže da su "već na početku ovog projekta deca smislila da noću, kad u biblioteci nikog nema, sovice čitaju sve ove knjige, a da se danju sakriju iza njih. Mi smo zato smislili igru da ih deca traže po policama, i kako bi, dok ih traže, naišli i na knjigu koja ih interesuje." Po rezultatima sprovedenog istraživanja, ovaj projekat je rezultirao većom čitanošću među decom.

Biblioteka šabačka je jedina u Srbiji sa sajtom za mlade. Zove se "Knjigožder", a u podnaslovu piše "Jedino preterivanje koje se isplati." Roditelji su u početku negodovali, tvrdili da mladima treba ponuditi nešto drugo a ne internet zbog koga po ceo dan sede za računarom, ali "ako već ne možemo da pobedimo računare, hajde da zloupotrebimo vreme koje mu mladi posvećuju pa da im ponudimo naš sajt", objašnjava Kristina Aleksić. "Sad pravimo odeljenje za tinejdžere, sami sve radimo. Novac u ovoj ustanovi nikad nije bio izgovor. Kako mogu da ne uradim nešto zbog čega će mi biti bolje? Kako mogu da prođem pored paučine a da je ne obrišem?"

Kako nabavljaju knjige, kako ih biraju? "Naravno da postoji interes za knjige koje su manje kvalitetne. Naša politika je u tom slučaju jednostavna: nećemo kupiti 50 primeraka nekog popularnog naslova već samo pet, a za ostatak novca ćemo kupiti kvalitetne naslove i pokušati da ih nametnemo korisnicima. Mi smo javni servis i moramo da imamo sve knjige koje naši čitaoci traže, ali tu knjigu nećemo predstaviti na književnoj večeri. Mi imamo pravo i treba da vodimo računa šta nudimo ljudima", objašnjava Kristina Aleksić.

Manjak prostora u Odeljenju za odrasle rešen je kako nije ni u jednoj biblioteci: police sa knjigama su, osim duž zidova kako je uobičajeno, postavljene i kao stubovi unutar prostora. Pored prozora odakle se vide magnolije u dvorištu, postavljena je udobna fotelja – kutak za čitanje, a u njemu fioka za pitanja i želje. "Sad pred praznike, na primer, najviše pitanja dobijamo o ishrani, pa mi u kutak postavimo knjige iz te oblasti u kojima se može naći odgovor na traženo pitanje", objašnjava Kristina Aleksić.

U holu Biblioteke je galerija. Najnovija izložba posvećena je sećanju na oslobođenje Srbije 1918. godine i sećanju na solidarnost srpskih i francuskih vojnika i civila u Prvom svetskom ratu. Izložbu je otvorio ambasador Francuske u Srbiji Frederiko Mondoloni. ¶

Minja Bogavac, direktorka Šabačkog pozorišta
Foto: Ivan Šepić

Grad kao dobro režirana predstava

"Što duže živim i radim u ovom gradu, to sam sigurnija da je moja odluka da dođem ovamo bila ispravna. Šabac je vrlo posebno mesto. Mesto gde vredi biti", kaže Minja Bogavac, direktorka Šabačkog pozorišta

O dugom pozorišnom životu u Šapcu priča nam Minja Bogavac, po stažu moguće njegov najmlađi član: ovog jula imenovana je za direktorku Šabačkog pozorišta. Minja Bogavac je dramaturškinja, njeni tekstovi su uglavnom igrani na nezavisnim scenama, Beograđanka je. Priču počinjemo od najnovijeg događaja u Šabačkom pozorištu.

Jel' vi znate ko sam ja: "Poziv da stanem na čelo Šabačkog pozorišta za mene lično bio je veliko iznenađenje. Jedinu predstavu u ovom pozorištu radila sam pre više od deset godina; nisam ovamo često dolazila, nemam rodbinu u Šapcu, nisam kadar nijedne stranke, niti sam u svom dosadašnjem radu pokazivala preveliko interesovanje za institucionalni teatar. Mnogo sam više radila na nezavisnoj sceni, a moje predstave u institucijama obično su percipirane kao provokativne, zbog otvorene političnosti i angažmana. Zato sam poziv iz Šapca dočekala pitanjem: jel' vi znate ko sam ja? Mislim, jel' znate kakvo ja pozorište pravim?! Tek kada sam se uverila da me upravo zbog toga i zovu, počela sam ozbiljno da razmišljam o ponudi. A i o Šapcu... Kakav je to grad? Da li je moguće da sve rade suprotno od ostatka Srbije? Da li je moguće da postoji neka gradska uprava koja bi svoje pozorište poverila osobi moje reputacije i mojih godina? Sve ono što bi mi na drugim mestima bilo prepreka, ovde je, nekim čudom, postalo preporuka! Predlog repertoara i razvoja Šabačkog pozorišta napisala sam i obrazložila najpoštenije moguće; nisam se trudila da se dopadnem, već da se izrazim. I, na moje veliko zadovoljstvo, Gradska uprava je pokazala otvorenost i želju da podrži sve nove i neobične pristupe. Važno je reći i da je Šabac mnogo urbanija sredina, čak i od većih gradova Srbije. Ljudi su ovde vredni, preduzimljivi i promišljeni – ne rade sve na prvu, ili, kako to kaže jedan od šabačkih glumaca: 'U Srbiji, Šabac je retko mesto u kom postoji i druga lopta!' To su takođe ljudi skloni preispitivanju dominantnih modela mišljenja ili, prostije rečeno, kontriranju. Na tome se zasniva i njihov čuveni smisao za humor, ali i jedna posebna vrsta otvorenosti, koju je, u Šapcu, veoma lako zavoleti. Dovoljno je da prošetate gradom, da vidite te murale, da pročitate grafite, uđete u bilo koji kafić ili prodavnicu i malo proćaskate da biste se uverili da ljudi ovde nisu zatucani. Ovo je malo mesto, ali nije palanka. Što duže živim i radim u ovom gradu, to sam sigurnija da je moja odluka da dođem ovamo bila ispravna. Šabac je vrlo posebno mesto. Mesto gde vredi biti. Potpuna alternativa današnjoj Srbiji, a nadam se i avangarda Srbije u budućnosti."

6800 kilometara: "Šabac, kao grad, može da se pohvali impresivnom pozorišnom tradicijom. Prva predstava ovde je izvedena 1840. godine, kada je Sterijin komad na scenu postavio gimnazijski profesor Damjan Marinković. Glumci su bili gimnazijalci, zbog čega danas kažemo kako smo u Šabačkom pozorištu – mladi od 1840. U godinama koje su usledile, formirano je nekoliko lokalnih družina koje su izvodile predstave, a zanimljiv je podatak i da je beogradsko Narodno pozorište, odmah po osnivanju, svoje prvo gostovanje imalo baš ovde. Godine 1906. osnovano je Stalno pozorište Drinosavlje, uskoro nazvano Šabačko pozorište.

Od tada pa do danas, Šabačko pozorište važi za jednu od najuglednijih teatarskih kuća u Srbiji. Po broju nagrada, gostovanja, po stalnom učešću na relevantnim festivalima u zemlji i inostranstvu, ali i po broju predstava koje se izvode na našoj sceni, Šabačko stoji rame uz rame sa beogradskim i novosadskim pozorištima. Ilustracije radi, samo u prošloj sezoni »

naše su predstave obišle 6800 kilometara, što je približno jednako poluprečniku planete Zemlje i jednako prečniku Marsa! Sa dvanaest festivala, u Šabac smo doneli šesnaest nagrada, a na svojoj sceni smo ugostili više od četrdeset predstava. Pored redovnog repertoara, Šabačko pozorište već četiri godine organizuje i festival Pozorišno proleće. Festival je takmičarski, a selekciju čine najreprezentativnije predstave institucionalnih pozorišta iz cele Srbije, što Festival svrstava u produkciono najzahtevnije događaje ove vrste. Takav festival je, bez sumnje, dokaz da je Šabačko pozorište u organizacionom smislu ozbiljna kuća, dostojna tradicije koju baštini."

Pozorište kao javni prostor: "Šabačko je gradsko, repertoarsko pozorište koje igra večernje predstave i predstave za decu, a od ove godine poseban fokus našeg repertoara stavljen je i na predstave za mlade. Pod devizom 'Grad su ljudi! Grad je pozorište!' trudimo se da osmislimo što veći broj pratećih programa, koji animiraju i uključuju lokalnu zajednicu. Tako svakog petka u pet, u prostoru pozorišta, vodimo razgovore sa zanimljivim ljudima čije su životne priče vezane za Šabac. Ovaj program smo nazvali 'Lokalpatriotska pričaonica' i on se ustalio kao prostor za razmenu mišljenja, iskustava, znanja i ideja vezanih za Šabac, gradski život i duh grada. Pored velike scene imamo i malu scenu – pogodnu za radionice, male forme, razgovore i tribine. Ideja nam je da ne budemo institucija zatvorenog tipa, već pozorište koje je javni prostor i javno dobro. Mesto okupljanja, mesto razmene, mesto za kreativnost, slobodu i druženje."

Glumci i ostali: "Ansambl Šabačkog pozorišta važi za jedan od najboljih u zemlji. Naši prvaci i najprepoznatljivija lica su: Aneta Tomašević, Ivan Tomašević – Žuća, Ljubiša i Strahinja Barović, Sonja i Vladimir Milojević, kao i Zoran Karajić, dugogodišnji direktor Šabačkog pozorišta, koji i danas igra neke od nosećih uloga na našem repertoaru. Najmlađa glumica Šabačkog pozorišta je Kristina Pajkić, koja je sa pet glumačkih nagrada u prethodnoj sezoni postala najnagrađivanija pozorišna glumica u Srbiji, van Beograda. Slobodan Petranović, koji po jednoj od svojih prvih uloga ponosno nosi nadimak Šarac, takođe je dobitnik značajnih nagrada, između ostalih i na prošlogodišnjem Festivalu 'Joakim Vujić'. Odavde su potekli Ljubiša Jovanović, po kome nosi ime naša Velika scena, zatim Branivoj Đorđević po kome smo nazvali Malu scenu, Vladislav Lalicki, autor logoa našeg pozorišta ali i velikan čije je ime ponela pozorišna Galerija. Velikani našeg teatra su i Boris Kovač, Cane Firaunović, a u jednom trenutku karijere članica ansambla Šabačkog bila je i Mira Stupica. Uz Šabačko pozorište odrastali su Dušan Kovačević, Branislav Lečić, Nina Janković, Ivan Velisavljević i Maja Mirković, kostimografkinja i jedna od najznačajnijih savremenih pozorišnih umetnica u regionu... Pored njih, tu je i niz mladih profesionalaca koji stalno sarađuju sa Šabačkim pozorištem. Jedna grupa diplomiranih, mladih glumaca iz Šapca vratila se u rodni grad i tu, na Mišaru, osnovala 'Vožd', jedno od najuspešnijih omladinskih pozorišta u zemlji. Dobro omladinsko pozorište može da nastane samo u sredini sa snažnom pozorišnom tradicijom. U poslednjih nekoliko decenija, Šabačko pozorište imalo je vrlo dobru saradnju sa Kokanom Mladenovićem, Nikitom Milivojevićem, Aleksandrom Lukačem i Bojanom Lazić. Čak troje mladih Šapčana upravo završava režiju na Fakultetu dramskih umetnosti. Najstariji među njima, Maksim Milošević, otvorio je ovu sezonu u Šabačkom pozorištu režijom predstave *Pretposlednja panda* koja je dobila izvrsne kritike. Trudićemo se da Šabačko postane i ostane mesto gde će svoje prve šanse dobiti svi mladi, lokalni umetnici, jer nam je veoma stalo do toga da pozorište što više i jasnije povežemo sa zajednicom u kojoj nastaje, i zbog koje nastaje!"

Lokalpatriotizam: "Kao gradsko pozorište, Šabačko ima obavezu da neguje raznovrstan repertoar, kako u žanrovskom smislu tako i u rediteljskim pristupima i poetikama. Trenutno, igramo klasična dela kakva su Šekspirov *Perikle* u režiji Nikite Milivojevića i Nušićeva *Ožalošćena porodica* Bojane Lazić, ali i praizvedbe domaćih pisaca, poput *Rubišta* Ninoslava Đorđevića u režiji Kokana Mladenovića ili komada *Hajka na vuka* Ognjena Obradovića. U aktuelnoj sezoni, poseban fokus ćemo staviti na kvalitetno pozorište za decu i mlade, pa je tako jedna od prvih premijera koju očekujemo neobična adaptacija *Bele grive* u režiji Irene Ristić. Neki od autora sa kojima ćemo sarađivati u bliskoj budućnosti su Anja Suša, Bojan Đorđev, Filip Vujošević, Maja Pelević, Milan Marković, Tijana Grumić, Borut Šeparović. Cilj nam je da u rad naše institucije uvedemo umetnike i prakse karakteristične za nezavisnu scenu, kako bismo postali pozorište koje pomera granice. Želimo da uhvatimo korak sa najmodernijim evropskim tendencijama u pozorištu, ali da istovremeno budemo snažno povezani sa lokalnom zajednicom. Otuda je i tema naše aktuelne sezone – lokalpatriotizam. Pod lokalpatriotizmom smatramo jačanje osećaja zajedništva, zajednice i zajedničkog." ¶

Kultura življenja

“To što je uspelo u Šapcu, može da uspe u celoj Srbiji”

Šta kultura predstavlja za Šabac da je ove godine izdvojio sedam odsto iz budžeta i kako im to uspeva, teme su zbog kojih smo razgovarali sa Nebojšom Zelenovićem, gradonačelnikom koji se razlikuje od svojih kolega.

“VREME”: Da li je kultura nešto bez čega se može?

NEBOJŠA ZELENOVIĆ: Šabac je oduvek bio grad izuzetno bogate kulturne tradicije. U našem slučaju to zaista nije kurtoazna fraza kojom se otvaraju događaji, već suštinska osobina identiteta našeg grada a samim tim i kvaliteta i načina života u njemu. U određenim periodima, ono što se dešavalo u Šapcu bilo je najnaprednije kulturno dešavanje u celoj zemlji, a ovde su živeli i stvarali intelektualci i umetnici koji su svoj trag ostavili u biću i kolektivnom pamćenju cele naše zemlje.

Kultura je naša nasušna potreba, a ne luksuz. Ulažemo u živu i dinamičnu kulturnu aktivnost koja ima potencijal da oplemenjuje i menja život ne samo građana Šapca.

Koja je vaša tajna, kako Šabac uspeva da izdvoji sedam odsto za kulturu godišnje, više nego većina gradova u Srbiji?

Šapčani su izabrali da žele vlast koja će izdvajati sedam odsto za kulturu jer je to bio naš predizborni program. Šapčani su osposobljeni da donose dobre odluke jer mi godinama ulažemo sedam odsto za kulturu. Kada ulažete u kulturu, fundirate društvo i u takvom društvu građani su osposobljeni da razaznaju šta je dobro, a šta loše.

Kakvi su rezultati ulaganja u kulturu?

Za nas u Šapcu sloboda je osnova i okvir svega. Ljudi moraju da povrate veru da je moguće da nešto urade sami i da su sposobni za to. Pitanje uključivanja građana u odlučivanje kako će biti potrošen novac od poreza jeste pitanje samopouzdanja nacije. To što je uspelo u Šapcu, može da uspe u celoj Srbiji. Suštinska decentralizacija i istinska samouprava nisu fraze već realna politika grada Šapca. Reč je o jedinstvenoj odluci u istoriji srpske politike koja omogućava građanima da sami odlučuju. Prvo neposredno izjašnjavanje u 24 mesne zajednice, na kojem su birani najbolji projekti, održano je u decembru prošle godine.

Na ovim izjašnjavanjima pobedila je narodna volja. Podršku su dobili predlozi poput izgradnje puteva i ulica, renoviranje zdravstvene ambulante i opremanje škole, izgradnja crkve i balon sale, kupovine vage, bušenje bunara za navodnjavanje. Veliki poduhvat koji nas očekuje je izjašnjavanje svih građana, njih 100.000 sa pravom glasa, u svih 60 mesnih zajednica o projektima koji će biti predloženi. Niko bolje od građana ne zna šta im je najpotrebnije u mestu u kojem žive i nema napretka u Srbiji ako veliki broj građana ne odlučuje o vitalnim interesima. Tako dolazimo u situaciju da građani sami uređuju svoj grad i naselja. To je važan segment kulture uopšte, a najkonkretnije – kulture življenja. U najbližem okruženju učimo da odlučujemo o nečemu što nas se neposredno tiče, učimo se odgovornosti prema sebi i zajednici. To je posebno važno za decu i omladinu.

Objavljivanje dela Stanislava Vinavera deo je nastojanja da se istakne tradicija grada. A zašto ste se odlučili za objavljivanje Sabranih dela Radomira Konstantinovića?

Šapčani smatraju da imaju zadatak da se bore protiv banalizacije javnog života jer ih nasleđe na to obavezuje. Grad je ove godine ušao u veliki i ozbiljan književni poduhvat. Nema ništa prirodnije nego da institucija koja nosi Vinaverovo ime izdaje Konstantinovića. Radomir Konstantinović je svojim velikim esejima pokazao svevremenu vrednost Vinaverovog dela. On, koji je simbol poštovanja različitosti i borbe za otvoreno društvo.

Čvrsto verujem da je savladavanje palanačkog duha koji nas je okovao zapravo najveća borba koju mi danas vodimo. Vučić je posledica tog palanačkog duha.

Šta planirate za sledeću godinu? Da li ćete uspeti da izdvojite isti procenat za kulturu kao i 2018?

Ostaje isti procenat za kulturu jer, kao što sam rekao, kultura nije luksuz nego naša nasušna potreba. ¶

Priredila: SONJA ĆIRIĆ

Fotografije: MARIJA JANKOVIĆ

Naše gusle

Pevanje uz gusle, deo nematerijalnog kulturnog nasleđa Srbije, upisano je na Uneskovu Reprezentativnu listu nematerijalnog kulturnog nasleđa čovečanstva pre mesec dana, kao zaključak Evropske godine kulturnog nasleđa. Prenosimo tri aspekta priče o guslama

Dijalog i raznolikost

Donošenjem odluke o upisu pevanja uz gusle na Uneskovu Reprezentativnu listu 29. novembra ove godine okončana je gotovo dvogodišnja procedura započeta u decembru 2016. godine. Tada je Nacionalni komitet za nematerijalno kulturno nasleđe Srbije doneo odluku da ovaj deo žive izvođačke prakse sa teritorije Srbije ispunjava kriterijume za pridruživanje bogatoj listi nematerijalnog kulturnog nasleđa čovečanstva. Ovi kriterijumi podrazumevaju da je reč o nematerijalnom kulturnom nasleđu koje je na nacionalnom nivou upisano u odgovarajuće registre, da ga zajednice prepoznaju kao obeležje svog identiteta i čuvaju prenoseći s generacije na generaciju. Takođe, neophodno je da predloženi element doprinosi interkulturnom dijalogu i kulturnoj raznolikosti, ali i da je predlog pripremljen uz učešće i saglasnost što šireg kruga činilaca značajnih za očuvanje elementa.

Predlog za upis pripremio je Centar za nematerijalno kulturno nasleđe Srbije pri Etnografskom muzeju, u saradnji sa Muzikološkim institutom SANU i uz podršku Saveza guslara Srbije i guslarskih udruženja koja deluju na teritoriji cele Srbije. Na taj način, uz institucije koje imaju za zadatak brigu o kulturnom nasleđu, našli su se i nosioci nasleđa, čija je uloga u ovom sistemu zaštite izuzetno naglašena. Njihovim učešćem u nominovanju potvrđena je spremnost guslarske zajednice i samih guslara kao nosilaca nasleđa, da doprinose očuvanju, prezentovanju i prenošenju pevanja uz gusle kao dela sopstvene tradicije. Izjave institucija kulture, lokalnih samouprava, muzičkih škola, turističkih, nevladinih i strukovnih organizacija, koje čine sastavni deo obuhvatnog i strogo definisanog nominacijskog dosijea, svedoče o kontinuitetu, značaju i ulozi guslanja u prošlosti, kao i njegovoj prisutnosti u savremenom životu. One svedoče ne samo o širokoj i raznorodnoj podršci upisu i prisutnoj svesti o značaju očuvanja ove prakse, već označavaju i spremnost svih ovih učesnika da doprinose održivosti i opstanku pevanja uz gusle, što je i obaveza preuzeta upisom na Uneskovu listu.

Značaj upisa na Reprezentativnu listu nematerijalnog kulturnog nasleđa možemo posmatrati na nekoliko nivoa. Nesporno je da on obezbeđuje međunarodnu vidljivost pevanja uz gusle, kao i drugih do sada upisanih elemenata iz Srbije – slave i igre kolo. Upis doprinosi i skretanju pažnje na ovaj deo nasleđa i podizanju svesti o potrebi njegovog očuvanja. To je i podsticaj drugim zajednicama na očuvanje sopstvenog nasleđa, jer Konvencija, kao i svi dokumenti koji prate njeno sprovođenje, izvođače i učesnike u različitim praksama, one koji doprinose kreiranju nematerijalnog kulturnog nasleđa, prepoznaju kao ključne za očuvanje nasleđa čiji su nosioci. Na lokalnom nivou, upis je prilika i da se skrene pažnja na one aspekte guslanja koji predstavljaju univerzalne vrednosti čovečanstva, kao što su prenošenje istorijskog pamćenja i etičkog kodeksa koji je generacijama negovan kroz epsku tradiciju.

Kao što je poznato, upisi na Uneskove liste ne znače prisvajanje nasleđa, te je i u predlogu koji je dostavljen prilikom nominovanja ukazano da je ova izvođačka praksa prisutna i na teritorijama nekih susednih zemalja, pre svega na području Crne Gore, Hrvatske, Bosne i Hercegovine i Albanije. Kako je Konvencijom prepoznata činjenica da različite zajednice dele određene kulturne prakse, kao i da se rasprostranjenost nematerijalnog kulturnog nasleđa ne podudara (uvek ili najčešće) sa administrativnim granicama, uspostavljeni su mehanizami za izradu multinacionalnih nominacija, kao i mogućnost da se i druge zemlje pridruže već upisanim elementima. Ovi mehanizmi su jasno navedeni i pozdravljeni kao dobrodošli i na samom zasedanju Komiteta prilikom usvajanja odluke o upisu pevanja uz gusle, čime je iskazana otvorenost ove nominacije za pridruživanje svih zainteresovanih strana koje na svojoj teritoriji baštine ovaj element kulturnog nasleđa.

DANIJELA FILIPOVIĆ

član tima za izradu nominacije i predstavnik Republike Srbije na zasedanju Uneskovog Međuvladinog komiteta iz Centra za nematerijalno kulturno nasleđe Srbije pri Etnografskom muzeju

Vuk Karadžić i guslari

Pevanje uz gusle je osnovni oblik izvođenja epskih pesama i u velikoj meri zahvaljujući upravo ovoj formi izvođenja, epika je vekovima pretrajavala u usmenoj predaji. Naime, dugi period osmanlijske okupacije bio je vreme nepismenosti u srpskoj kulturnoj istoriji, ali su u to doba nastajale i od tada čuvane izuzetne poetske tvorevine izvođene prvenstveno uz gusle. Deseterački stihovi pokazali su se idealnom merom za stvaranje i zapamćivanje pripovednih sadržaja na srpskom jeziku, a gusle su bile tu da obezbede kontinuitet i onda kada pevač uzima vazduh i koncentriše se na naredni stih. Tradicionalni repertoar guslara čine pesme o mitskim i istorijskim junacima, o događajima iz legendarne prošlosti, iz dalje i bliže istorije. Tako je pevanje uz gusle važan oblik istorijskog pamćenja

TRAJANJE: Gusle nekad i sad
Fotografije: Centar za nematerijalno kulturno nasleđe

naroda. Osim toga, pevanje uz gusle je deo kulturno-vaspitnog, socijalno-regulativnog sistema koji afirmiše rodbinske i prijateljske veze, čuva i promoviše etički kodeks definisan principima odanosti, istinoljublja, časti: ne govoriti "krivo", "ne ogrešiti" dušu i slično. Epske pesme promovišu univerzalne humanističke principe, pa tako "zlo dobra donijeti neće". Kao takvog ga čuvaju guslari, podržavaju krugovi ljubitelja pevanja uz gusle i poštuje veliki deo stanovništva Srbije. Za mnoge je to jedno od najvažnijih obeležja kulturnog identiteta.

Podsetimo, epsko pevanje je još u 19. veku predstavljeno svetu kao deo srpskog kulturnog identiteta preko zbirki Vuka Karadžića i tamo je prihvaćeno sa velikom pažnjom i uvažavanjem. Koliku je psihološku vrednost pevanje uz gusle imalo za Srbe i kada nisu živeli u matičnoj državi svedoči izuzetan odziv srpskih iseljenika u Americi apelu na mobilizaciju Kraljevine Srbije upućen preko guslara Petra Perunovića Peruna.

Iako je od vremena kada je Vuk Karadžić zabeležio da se gusle mogu videti gotovo u svakoj srpskoj kući, posebno po planinskim krajevima, broj guslara daleko manji, sve duže istorijsko prisustvo ovog instrumenta u kulturnoj praksi i rastuća simbolička vrednost nadoknađuju smanjenje zastupljenosti guslara. Pored toga, efekat jačanja kohezije kolektiva i njegove orijentacije ka centralnoj figuri razlog je podržavanja epskog pevanja uz gusle u vreme formiranja nacije i od strane vladajućih krugova. Tako, pevanje uz gusle predstavlja jedan od izuzetnih kulturnih fenomena koji je premostio jaz između usmene kulture – kada su nepismeni guslari stvarali epske pesme u momentu izvođenja, i opismenjenog društva, u kome guslari epske pesme mahom uče iz zbirki ili sa snimaka i muzički ih preoblikuju tokom svog izvođenja.

Nekadašnja stvaralačko-izvođačka praksa pevanja uz gusle vidi se kao prvenstveno izvođačka umetnička praksa u kojoj je stvaranje i dalje prisutno u muzičkoj dimenziji – pevanju i instrumentalnoj komponenti guslarskog performansa. Ovako sagledano, pevanje uz gusle je u okviru nominacionog dosijea za upis na Uneskovu Listu predstavljeno »

kao izvođačka umetnost koja obuhvata muzičko uobličavanje određenih poetskih formi i sadržaja i instrumentalni zvuk jednostavnog gudačkog instrumenta – gusala. Iako se uloga gusala najčešće određuje kao prateća, ovoj komponenti izraza pripada mnogo veći značaj. Tragovi nekadašnje magijske funkcije prepoznaju se u materijalima od kojih je instrument izrađen, u tradicionalnoj ornamentici, pa i u sviračkoj tehnici. Ovaj instrument nesumnjivo pripada ranoj etapi razvoja porodice gudačkih instrumenata.

Danas su slični, jednostruni gudački instrumenti, retkost u praksi na svetskom nivou, a posebno je interesantno da se sreću u tradicijama na udaljenim tačkama na globusu, od Senegala do Etiopije u Africi, u beduinskoj kulturi u Aziji, a u Evropi ih ima i na krajnjem severu, u tradicijama baltičkih naroda. Na pitanje o istorijskim relacijama instrumenata iz ove grupe još uvek nema pouzdanog naučnog odgovora, ali u kontekstu zaštite nematerijalnog kulturnog nasleđa on i nije bitan. Važno je u kojim tradicijama su sačuvani do našeg vremena. Područje korišćenja gusala i njihovih pandana pod drugim nazivima na Balkanu uključuje teritorije više država, a slična je i njihova funkcija – saučestvovanje u vokalno-instrumentalnom izrazu. Ova činjenica ne samo da nije negirana ili ignorisana, već je na nju ukazano u nominacionom fajlu za pevanje uz gusle u ime Srbije. Međutim, pored samog prisustva u savremenoj kulturnoj praksi, iz perspektive Uneskove Konvencije važan je stepen učešća konkretnog kulturnog nasleđa u formiranju identiteta zajednice, pa i aktivnosti koje su već ostvarene u cilju njegovog očuvanja. Konvencijom zagarantovano pravo svake države-potpisnice je da nominuje elemente kulturnog nasleđa sa svoje teritorije, kao što element koji je već upisan kao reprezentativan za neku državu može prepoznati kao važan i u sopstvenim nacionalnim okvirima i formalizovati to na načine koje Konvencija nudi. U takvim okolnostima ne može se govoriti o svojatanju, pa ni o "oduzimanju" i "krađi".

Reakcije na upis pevanja uz gusle u Srbiji potvrđuju zadovoljstvo što je svet prepoznao vrednost ovog drevnog umetničkog izraza, ali istovremeno osećamo ponos što je srpska tradicija očuvala i u mozaik kulturnog nasleđa čovečanstva ugradila ovakav doprinos. U skladu sa tim, osnovna mera zaštite pevanja uz gusle jeste obnavljanje odnosa poštovanja prema njemu, koje su značajno ugrozile popularna i komercijalna kultura. Prema Konvenciji, status koji je pevanje uz gusle dobilo u svetu je posebno, formalno obavezujući za sve koji su nominaciju podržali, ali je njegovo očuvanje istorijska dužnost svih građana i institucija prema budućim generacijama koje će živeti u Srbiji.

DR DANKA LAJIĆ MIHAJLOVIĆ

etnomuzikolog, član tima za izradu nominacije, viši naučni saradnik Muzikološkog instituta SANU

Gusle kao simbol legitimne vlasti

Gusle, kao narodni instrument, pre svega simbolizuju *vox populi* i njihova osnovna funkcija u političkoj komunikaciji sastoji se u tome da svojim autoritetom jamče da oni koji vrše vlast ili žele da je preuzmu to čine u ime naroda. Budući da se u novijoj istoriji svaka vlast predstavlja kao vlast u ime naroda, gusle su se našle u situaciji da svedoče o narodnom legitimitetu najrazličitijih režima i ideologija koji su se smenjivali tokom protekla dva veka u pojedinim balkanskim zemljama.

Ovaj instrument simbolizovao je glas naroda i u nacionalnom i u socijalnom smislu, bio je glas porobljenih i ponižen ih naroda ili siromašnih društvenih slojeva, ili jednih i drugih. U vreme pokreta za stvaranje nacionalnih država Južnih Slovena u XIX veku, gusle su bile tumačene kao glas slovenskog naroda i korišćene kao simbol legitimiteta borbe za nezavisnost od stranih, odnosno turskih ili austrougarskih gospodara. Socijalni identitet pobunjenog naroda bio je jasnije određen (kao "kuka i motika", odnosno "sirotinja raja") od njegovog nacionalnog identiteta, koji je često ostajao opšteslovenski. Kao simbol autentične slovenske duše i slovenskog jedinstva gusle se javljaju i u prvim decenijama XX veka. Pišući o Petru Perunoviću, najpoznatijem guslaru u Jugoslaviji između dva svetska rata, Radosav Medenica iznosi podatak da je Perunović pevao na sveslovenskom sokolskom sletu u Pragu 1912. godine, da je za tu priliku sastavio i otpevao i jednu pesmu u slavu češkog "oca nacije" Františeka Palackog, a zatim "na njegov spomenik položio gusle kao simbol slovenske sloge i veličine" (Medenica, 379).

Pretežno socijalno značenje simbola legitimiteta vlasti u ime naroda gusle imaju u komunističkim režimima. Ivo Žanić je našao podatak da je za vreme Drugog svetskog rata, Milovan Đilas, tada jedan od najviših rukovodilaca KP Jugoslavije, imao običaj da svira u gusle (Žanić, 21). Izgleda da njegov šef, Tito, nije guslao, ali je zato rado slušao guslare, pa se jednom prilikom čak potrudio da to uživanje podeli sa nekadašnjim predsednikom Egipta Naserom. O tome je interesantno svedočanstvo ostavio Mujo Nikčevič, guslar koji je imao čast da peva dvojici predsednika: "Na Sutjesci su Tito i Naser. Tito je voleo gusle i izjavi želju da Mujo gudi njemu i njegovom gostu. Uze Mujo gudalo i poče pesmu *Titov put u Crnu Goru*. Tito ga slušao jedno vreme, upalio cigaretu i stavio je u onu tako znanu njegovu dugu, tanku muštiklu, ali ga iznenada prekide: – Pjevaj mi ti pjesmu o junaku što je poginuo u ovom kraju – Baju Pivljaninu! ... Počeo Muja o Baju, a Tito se pretvorio u uvo. Sluša, muštiklu drži u vrh lica, a pepeo ne istresa. Oni koji su to videli i danas pričaju kako je pesma odmicala, a polako sagorevala cigareta. Sagorela je sve do muštikle, a da Tito nije ni jedan dim povukao. I pepeo nije spao, toliko se slušalac umirio, ni da trepne". (Radovanovič, 61). Šta je za to vreme radio Naser, ostaje da nagađamo.

I Enver Hodža je koristio albanski folklor da pokaže svoju bliskost sa narodom. U tome se i on služio guslama, odnosno lahutom. Na primer, u propagandnom godišnjaku *Nova Albanija* (za 1978. godinu) objavljeno je nekoliko fotografija sa jednog festivala folklora, među njima i jedna sa guslarem. Te fotografije ilustruju tekst o kapitalnoj ulozi folklora u radu pisaca, kompozitora i drugih albanskih umetnika. Socijalno i nacionalno značenje folklora ovde nisu u protivurečnosti, jer se nacionalno posmatra kao lokalni varijetet duha socijalno određenih narodnih masa i njihovog stvaralaštva. "Festival folklora će im pomoći", piše tu, "da u svojim delima ojačaju nacionalni narodni duh, karakter i sadržinu". Albanski guslari nisu ostali dužni Hodži. Posvetili su mu nekoliko pesama, od kojih su neke objavljene u zbirkama albanskih narodnih pesama.¶

Sve te gusle, odlomak iz knjige *Balkan – teror kulture, Ogledi o političkoj antropologiji 2*
Ivana Čolovića, Biblioteka XX vek

PRODAJA & PRETPLATA – cene s novogodišnjim popustom

ŠTAMPANO IZDANJE

	kurirom [Beograd]	poštom [Srbija]	običnom poštom [Evropa]	avionom [ceo svet]
6 meseci / 26 brojeva	**4930 RSD**	**4675 RSD**	**93,50 EUR**	**144,50 EUR**
12 meseci / 52 broja	**9860 RSD**	**9350 RSD**	**178,50 EUR**	**276,25 EUR**

INTERNET IZDANJE

	iz Srbije uplatnicom	iz sveta karticom
1 broj sa PDF-om	—	2,00 EUR
1 mesec / 4 broja sa PDF-om	—	7,00 EUR
6 meseci / 26 brojeva bez PDF-a	**2600 RSD**	**23,00 EUR**
6 meseci / 26 brojeva sa PDF-om	**3600 RSD**	**30,00 EUR**
12 meseci / 52 broja bez PDF-a	**4300 RSD**	**37,00 EUR**
12 meseci / 52 broja sa PDF-om	**5800 RSD**	**50,00 EUR**

Opcija **PDF** podrazumeva i mogućnost preuzimanja fajla u obliku identičnom štampanom izdanju. **ZABRANJENO JE DA VIŠE LICA UPOTREBLJAVA ISTI NALOG.** PDF fajl se daje na ličnu upotrebu registrovanom pretplatniku, fizičkom licu, i **ZABRANJENO JE DISTRIBUIRATI CEO ILI DELOVE FAJLA** bez prethodne pisane saglasnosti NP Vreme doo, Beograd. U sve dinarske cene je uračunat PDV. U sve cene pretplate na štampana izdanja uračunata je poštarina.

Uplatu možete izvršiti lično u prostorijama redakcije, radnim danima od 9.30 do 14.30h.

Ako ne možete doći u redakciju, potvrdu o uplati zajedno sa svojim podacima pošaljite e-mailom na adresu **prodaja@vreme.com**, faksom na broj 011/3238-662 ili poštom na Vreme, Kosovska 17, Beograd, sa naznakom za šta je uplata izvršena. Za internet pretplatu obavezno navesti e-mail za kontakt. Vašu e-mail adresu ne ustupamo trećim licima. Dinarske uplate izvršite u korist NP VREME na račun broj **160-302538-91**.

Za dostavu u inostranstvu, uplata u zemlji se vrši uplatom odgovarajućeg iznosa na naš dinarski račun, u dinarskoj protivvrednosti prema srednjem kursu NBS na dan uplate. Iz inostranstva možete izvršiti uplate za sva naša izdanja pomoću kreditne kartice na internet adresi **http://www.vreme.com/pretplata** ili direktno na naš devizni račun (za detalje obratiti se službi prodaje). Trajanje pretplate na internet izdanje određuje se datumski do isteka poslednjeg dana pred izlazak broja za koji pretplata više ne važi.

DOSTUPNO U DIGITALNOM FORMATU www.novinarnica.net

Usluge internet pretplate na Vreme vrši i *www.novinarnica.net* prema svom cenovniku.

Dodatne informacije u vezi s prodajom i pretplatom: telefonom, radnim danom od 10 do 14h: 011/3234-774 ili e-mailom na *prodaja@vreme.com*

Hula bluz – muzika izgubljenog raja

Vulkanska lava možda guta Havaje, ali muzika ne prestaje da svira! Havajska muzika je predstavljala četvrtinu prvih gramofonskih ploča objavljenih početkom dvadesetog veka, direktno je uticala na stvaranje kantrija, a visoko su je cenili i Nemci koji nisu bili nacisti za vreme Drugog svetskog rata. Štaviše, jedan pruski koncert-majstor vojnog orkestra prvi ju je zapisao i potom modernizovao, omogućivši celom svetu da uživa u muzici izgubljenog raja

Pre mnogo godina pitao sam oca da li je slušao nemačku vojnu stanicu Radio Beograd odnosno Soldatensender Belgrad, za vreme rata (Drugog svetskog, to je za nas bio jedini rat). Nadao sam se da je prisustvovao nekom od emitovanja *Lili Marlen*, melodije koja je proslavila tu medijsku kuću, stavljajući Beograd na mapu pop kulture kao tačku odakle je najveći hit tog doba – slučajno lansiran. "Oh, da, svakako", rekao je, "jedva smo čekali da čujemo neku havajsku melodiju."

Tako sam saznao da je bar ta nemačka vojna radio-stanica kao stalni deo programa imala kratki set "muzike sa toplih mora", što je svakako bio jedini dostupni eskapizam u tim užasnim vremenima. Sanjariti o plažama dalekih ostrva Tihog okeana, slušati lepe glasove muškaraca i žena i bogate melodije Havaja, bio je često jedini spas pred mračnom i zastrašujućom ratnom stvarnošću. Tih nekoliko muzičkih minuta spokojstva, čiste topline i naivne dobrote, svakako je vraćalo veru u ljude.

Havajska muzika bila je do četrdesetih godina toliko inkorporirana u pogled na svet evropskog, pa i nemačkog čoveka, da na jednom krajnje neobičnom mestu u literaturi nalazimo dodatno ratno svedočanstvo o tome – u memoarima Rohusa Miša, Hitlerovog ličnog telohranitelja, koji su objavljeni 2008, on objašnjava kako je posle samoubistva svog poslodavca u njegovom berlinskom bunkeru, ujutro 2. maja 1945. zamolio još živog Gebelsa da mu da voljno i pusti ga da se udalji, jer su sovjetske jedinice bile svega 200 metara dalje i brzo napredovale. Po izlasku iz utvrđenog podzemnog prostora, u kome je proveo nedelje, uputio se ka obližnjoj metro stanici i prva stvar koju je video bila su dvojica gitarista kako sede na peronu i naizgled bezbrižno, za svoj groš, poneseno sviraju neku havajsku melodiju.

Tako je srušeni Berlin dočekao ruske trupe uz zvuk havajske gitare.

OTIMANJE O RAJ

Istorijske činjenice ukazuju da je ključnu ulogu u predstavljanju muzike Havaja svetu stvarno odigrao jedan Nemac – čovek koji je vodio prusku vojnu muziku, po imenu Hajnrih Berger.

U vreme kad je kapitalistički imperijalizam još bio mlad, tokom XIX veka, Kraljevina Havaji bila je suverena nezavisna država, priznata od strane svetskih sila, sa par ambasada u Evropi. Ovo je bio konačan rezultat uspešnog otpora upornim engleskim pokušajima da ih kolonizuju, pošto je svojevremeno čuveni istraživač kapetan Kuk "otkrio" ova ostrva (stradavši 1779, pri pokušaju da otme lokalnog kralja). Slično drugim narodima, žitelji Havaja su svejedno platili visoku cenu ovom susretu civilizacija, pošto su ih njima dotad nepoznate zarazne bolesti brojčano prepolovile, ali su bar očuvali svoju nezavisnost kroz političku evropeizaciju, usvajajući monarhistički sistem preslikan sa Starog kontinenta i uspostavljajući tako državu u modernom smislu.

Kraljevska porodica i posebno kralj Kamehameha V visoko su cenili obrazovanje, pa su 1847. zamolili prijateljskog

nemačkog cara da im pošalje nekoga ko bi pomogao pri formiranju vojnog orkestra i u njihovoj zemlji – jer kakva bi to država bila bez njega! Kajzer Vilhelm I nije časio časa i zaista je prvo poslao muzičara Viljama Mersberga da oformi bend, a potom 1872. i najboljeg čoveka kog je imao – Hajnriha Bergera, dotadašnjeg kapelmajstora glavnog orkestra pruske vojske, u tom trenutku verovatno najsuperiornijeg muzičkog sastava tog tipa na kontinentu.

Njemu je pripala čast da prepiše na note havajsku muziku, modernizuje prvi *marching band* na ostrvima, te udari temelje muzičke edukacije; ne samo da je sve to uradio, nego je i komponovao u "havajskom" stilu – naravno, na osnovama nemačke muzičke teorije, koju je učio kod Johana Štrausa mlađeg. *The Kings Own Band* ("Kraljev lični orkestar"), kasnije poznat kao *Royal Hawaiian Band*, jedan je od najstarijih lokalnih orkestara koji još rade, a Bergerove kompozicije *The Hula March*, *Hilo March*, *Kohala March* i *Sweet Lei Lehua*, smatraju se klasicima koji su proslavili muziku Havaja širom sveta; na kraju, upravo je Berger napisao i aranžman za državnu himnu *Hawai'i Pono'i*, što se i dalje koristi.

Kraljica Lili'uokalani bila je njegova učenica, svirala je više instrumenata i sama se bavila komponovanjem – *Aloha Oe*, jedna od najpoznatijih havajskih pesama svih vremena i tamošnji kulturni simbol, zapravo je njeno delo. Govori o opraštanju pred odlazak, a autorka ju je napisala u kućnom pritvoru u svojoj palati Iolani. Kako je tamo dospela? Priča je veoma poučna – bogatstvo Havaja privlačilo je mnoge, pa su posebno Amerikanci dolazili i naseljavali se, pokretali biznis, dok sami nisu postali bogata elita koja se pita. Pod njihovim pritiskom prvo je uveden ustav koji je ograničio prava kraljevske porodice, da bi konačno 1893. bio izveden puč, kraljica pritvorena, a američka mornarica stigla da zavede red – što se završilo aneksijom Havaja 1898, koji su potom dugo bili teritorija efektivno kontrolisana od strane plantažera šećerne trske, gde američki zakoni nisu važili u punom obimu, da bi tek od 1959. postali punopravna država unutar SAD. Godine 1993. Bil Klinton je kao predsednik potpisao "Akt izvinjenja", konačno priznajući da su Havaji nezakonito prisajedinjeni – no ovaj čin nije imao nikakvih posledica, osim možda moralnih, ako je do toga ikome stalo.

Kao poslednja tamošnje vladarka, Lili'uokalani nije se mirila sa ovakvim razvojem događaja i pokretala je pravne i političke procese koliko je mogla, čak boraveći par godina u Vašingtonu i izjašnjavajući se pred Kongresom, ne bi li vratila svoju zaostavštinu i obnovila havajsku suverenost. Primajući odbijanje i udarce sa hrišćanskim milosrđem, ova iskreno religiozna žena vodila je i pravu medijsku borbu koja je trajala dok nije preminula 1917, a deo nje bile su i pesme koje je ostavila za sobom, sa kojima je upoznala Ameriku i potom svet (kompletna pesmarica *The Queen's Songbook* dostupna je tek od 1999). Tako je *Alohe Oe*, koja govori o odlasku ljubavi, svojevremeno prošvercovana iz kućnog zatvora da bi pronela glas o onome što se stvarno dešavalo na Havajima, koji su se opraštali od svoje nezavisnosti.

IZGUBLJENI KONTINENT

Muzika Havaja je, kao muzika jednog posebnog kontinenta, toliko žanrovski bogata i raznolika, da već posle površnog upoznavanja shvatate koliko su razmere te raskoši na tako malom prostoru prosto neobične, te da se sa lakoćom porede sa audio-baštinom Kube ili Meksika u celosti. Mada izgleda pomalo neobično, u njihovom jeziku nema pojedinačne reči što označava muziku – i ništa što bismo preveli kao "muzika" – ali stvar postaje jasnija kad razumemo kako, sa druge strane, tamo postoji vrlo razvijen rečnik kojim opisuju najraznovrsnije ritmove, stilove sviranja i tehnike pevanja. Za njih je prosto koncept izražavanja kroz zvuk bio integralan deo postojanja i društvene komunikacije, koja nije bila samo okrenuta sadašnjem trenutku, nego se prostirala i kroz vekove. Kao što u naše vreme polako iz upotrebe nestaje sam izraz internet, kako on postaje sveprisutniji, tako je muzika imala ulogu interneta ranih polinežanskih zajednica, kao podrazumevajuća sila koja je organski učestvovala u njihovom povezivanju i nije joj bilo potrebno posebno ime.

Tako je hula ples sa momcima skinutim do pasa ili devojkama okićenim raskošnim cvećem kao glavnim nakitom, morao ostaviti snažan utisak na prve Evropljane kad su počeli da pohode ta ostrva. Međutim, ovaj stil igranja »

nije bio samo tamošnja verzija kola odigranog uz vatru, već je predstavljao kompletnu usmeno prenesenu istoriju havajskog naroda i čuvao je kao nauk za budućnost, slično epovima. Naravno, neki hula plesovi su napravljeni u slavu izvesnih kraljeva ili ratnika, drugi prate određene ceremonije, treći su bili prosto zabavni i čak frivolni, ali, sve u svemu, predstavljali su deo kulturnog života, sa striktnim pravilima učenja i izvođenja. Ples u svom originalnom obliku i danas živi pod imenom "kahiko" ili "tradicionalni", a prate ga isključivo ritualno pevanje i udaraljke, umesto kasnije uvedenih zapadnjačkih instrumenata uz novi stil hula igre po imenu "auana", koji je zasluzan za neke od najpoznatijih turističkih slika sa Havaja...

Svakako najuzbudljiviji tamošnji doprinos svetskoj popularnoj muzici, koji rečito pokazuje svu snagu havajskog bića, desio se u susretu sa siromašnim radnicima evropskog porekla, koju su tokom XIX veka dolazili da rade ili na plantažama ili kao kauboji, često noseći gitare: Portugalci, unajmljeni da na ostrvu brinu o govedima u vlasništvu kralja Havaja, sa sobom su doneli instrument po imenu *braguinha*, poreklom sa Madeire, što je skraćena verzija na kontinentu inače poznate *cavaquinhe*, laute sa 4 žice. Lokalni domoroci, impresionirani brzim sviranjem svojih novih komšija, preuzeli su ovaj žičani instrument i prilagodili ga sebi, napravivši prvi *ukulele* negde oko 1880. Malo je reći da je potom ukulele kao osnovni prenosilac muzike Havaja osvojio svet, što je bio jedinstven slučaj inverzije odnosa između centara kolonijalizma i periferije – prvi put su takozvani urođenici pokazali kulturnu superiornost prisvajajući i prilagođavajući predmet dobijen sa Zapada, da bi na kraju osvojili planetu novim instrumentom i autentičnim muzičkim pravcem, dakle, potpuno originalnim proizvodom.

U isto vreme, sa portugalskim mornarima stigle su i gitare sa metalnim žicama: *steel guitar*. Legenda kaže da je godine 1889, idući sa svojom *kika kila* gitarom, kako su je tamo zvali, mladi Josef Kekuku na putu našao metalni šraf koji je, verovatno, spajao šine na pruzi i poneo ga sa sobom. U nekom trenutku, zaptivak je dodirnuo žice, i udarivši ih, proizveo neverovatan zavijajući zvuk, kakav niko ranije nije čuo. Kekuku je potom počeo da eksperimentiše sa upotrebom metalne poluge i pritiskanjem žica – što je produžavalo ton i davalo ono začarano sazvučje poznatim havajskim melodijama, nekima tako nalik na zvuk citre. Ne treba posebno naglašavati da i danas svi gitaristi na svetu "skidaju" ovaj fazon, nazvan *slide* sviranje.

U periodu od 1893. do 1915. na ostrvo su počeli da stižu svetski hitovi, pre svega *ragtime* – i ovde je havajska kultura pokazala ogroman potencijal da sprovede apropriaciju onoga što joj se dopada i odbaci ono što joj se ne dopada – te su lansirali sopstvenu mešanu verziju moderne plesne muzike po imenu *hapa haole* ("polu-beli", rasno mešani način). Situacija se, tako, još jednom obrnula čim su tamo počeli da komponuju u tada pomodnom ključu: Albert "Sonny" Cunha stvorio je 1903. prvu popularnu pesmu u tom stilu, *My Waikiki Mermaid*, a usledile su mnoge, čija je savremena produkcija iskombinovana sa egzotičnim primesama, bila kao stvorena da osvoji zapadno tržište. Brodvejska predstava *Bird of Paradise* predstavila je na spektakularan način muziku Havaja većini Amerikanaca tokom 1912, a na Međunarodnoj izložbi Panama–Pacific u San Francisku 1915, doživela je tada najširu zamislivu promociju za porodičnu i svaku drugu publiku.

Verovatno prvo *"world music"* ludilo desilo se odmah zatim: godine 1916. havajske melodije bile su vodeće na svim američkim top listama, a tokom dvadesetih godina ove pesme činile su čak četvrtinu svih štampanih gramofonskih ploča, značajno unapređujući popularnost ovog nosača zvuka! Možda niste mogli da odete na ta lepa daleka ostrva, ali ste svakako mogli da ih čujete... što je bilo jedno od novih čuda tehnologije koju je sa sobom doneo XX vek.

Bilo je to vreme kad je Zapad modernizovao planetu, te su u osvit te ere Havajci dobrodošli kao deo novostvorenog mita o ljupkim urođenicima sa prelepim pesmama – svi su obožavali sjajne pevače i njihovo predivno slaganje glasova, ili erotski poziv hula plesa, ali ništa manji utisak nisu ostavili svirači *steel guitar*, sa svojim jedinstvenim *slide* stilom sviranja. Prvi havajski gitaristi, kao što je legendarni Sol Hoopii, dobijali su tokom dvadesetih i tridesetih neprocenjivo važnu priliku za stalne američke turneje, demonstrirajući svoje umeće ne samo publici, nego i znatiželjnim muzičarima – smatra se istorijskom činjenicom da je na taj način "havajska muzika" odlučujuće uticala na formiranje melodija savremenog kantrija, pre svega kroz Bila Monroa, njenog oca, dok su tehniku sviranja sa metalnom polugom preuzele legende bluza Edi "Son" Haus i Lid Beli.

Velika popularnost ove muzike direktno je dovela i do konstruisanja prve električne gitare – naime, kako je u to vreme svaki big bend koji je držao do sebe morao imati gitaru u "havajskom stilu", a ona se nije baš dobro čula pokrivena ostalim, mnogo glasnijim instrumentima – neko je morao da je pojača. Tako je Džordž Bičam 1931. izmislio prvu gitaru uključenu u struju – svirala se položena, u sedećem položaju (*lap-steel guitar*), a napravljena je da izvodi havajske melodije.

Konačnom etabliranju svakako je doprinela i druga vrsta globalnog širenja: savremeni turizam uspostavljen je u to međuratno vreme, otpočevši novo mapiranje sveta u potrazi za poželjnim lokacijama za odmor i razonodu, a Havaji su se sami nametnuli svojim beskonačnim plažama, predivnom muzikom i prijatnom klimom, te činjenicom da su već bili dovoljno amerikanizovana sredina. Tako je čuveni "Kodak Hula Show" nudio besplatan Kodakov film svakom turisti koji je hteo da fotografiše hula plesače, a održao se kao lokalna atrakcija od 1937. čak do 2002. Na sve to treba dodati i dobru mrežu hotela, od kojih je svaki imao svoju terasu, a na njoj neki bend i muzičare željne uspeha. Iz Hotela Moana na plaži Vaikiki od 1935. do 1975. emitovan je radijski šou "Hawai'i Calls"; na vrhuncu popularnosti prenosilo ga je oko 750 stanica širom Amerike i sveta, presudno doprinoseći promociji ovih ostrva kroz muziku.

RENESANSA DUHA

Posle rata, havajska muzika imala je svoje etablirano mesto kao prateći sadržaj filmova i televizijskih serija koje su namenski snimane na ostrvima (od *Elvisa* do *Hawaii Five-O*), dok su svi pokuša-

vali da potisnu sećanje na Pearl Harbor. Slava je došla i sa surfovanjem: definitivnu pop kulturnu prepoznatljivost Havajima doneo je ovaj polinežanski izum, hiljadu godina star, kog su oni aktivno promovisali u SAD – dokumentovano je da se prvo surfovanje na plažama Kalifornije desilo još jula 1885, kad su tri mlada havajska princa na školovanju iskoristila pauzu u predavanjima da se malo ohlade i na daskama zajašu talase. U nekoj budućnosti, koja više nije bila daleko, upravo će ova potkultura tokom šezdesetih dati *surf* zvuk, jedan od najprepoznatljivijih američkih žanrovskih doprinosa rokenrolu.

Kako su u to doba i društvene prilike počele da se menjanju, promenio se i način na koji su Havajci gledali sami na sebe, postajući sve više ponosni na svoj identitet. Godine diktiranog osećanja niže vrednosti u sudaru sa američkim belcima počele su da proizvode reakciju – pojavili su se značajni eseji koji su govorili o havajskom kulturnom nasleđu, a 1964. lansiran je The Merrie Monarch Festival, takmičenje najboljih hula plesača, vraćajući interes za tradicionalni ples i još jednom potvrđujući njegovu važnost. Ova smotra narodnog stvaralaštva brzo se pretvorila u mesto susreta svih koji su mislili da stvari treba izdići na politički nivo, dovodeći do kulturnog samoosveščenja poznatog kao Havajska renesansa.

Svesno mešajući društveni i muzički aktivizam, ovaj pokret je tokom sedamdesetih afirimisao celu seriju autora: predvodio ga je Gabi Pahinui, veliki majstor još jednog autentičnog doprinosa sa ostrva – gitarske *slack-key* muzike. Drugo najslavnije ime svakako je bio pevač nestvarno božanskog glasa Denis Pavao, koji je povremeno nastupao sa svojim rođacima, braćom Ledvard i Nedvard Ka'apana, u čuvenom falsetto triu, Hui 'Ohana; ostali koji su se proslavili u ovom periodu bili su uglavnom gitaristi – Keola Bimer, Liland "Atta" Ajzaks, Soni Čilingvort, Rej Kejn, Leonard Kvan. Ovi velikani vratili su originalnoj havajskoj muzici ponos i umetnički smisao, koji je počeo da se gubi kroz preveliku komercijalizaciju.

Gabi "Pops" Pahinui smatra se pojedinačno najznačajnijim muzičarem kog su Havaji ikad dali, mada je snimio samo jedan album sa međunarodnom distribucijom (*The Gabby Pahinui Hawaiian Band, Vol. 1*, uz Raja Kudera). Sa karijerom koja počinje još 1933, u klubovima i hotelima Vaikikija, pa sve do smrti od srčanog udara na golf terenu 1980, bio je tropski soul gospodin i najveće ime pevanja i sviranja u svetu popularne muzike zasnovane na originalnim havajskim temeljima, kulturni džin koji je svojim radom definisao tamošnju muzičku scenu, premostivši sve faze njenog razvoja. Zadužio ju je na način na koji je recimo Rej Čarls zadužio soul scenu, Nusret Fateh Ali Kan sufi pevanje ili Carevac srpsku muziku – otkrivajući njenu dušu i dajući joj univerzalnu prepoznatljivost, zasluživši na kraju da jedan krater na Merkuru ponese njegovo ime.

Izuzetno siromašnog porekla – roditelji su ga dali na usvajanje jer nisu mogli da ga izdržavaju – Gabi je upoznao Havaje sa dna. Na sceni se pojavio kao talentovani klinac u poznatim sastavima, da bi 1946. postao slavan kao prvi koji je snimio pesmu u *slack-key* stilu (singl *Hi'ilawe*): ovaj izum takođe je došao sa Havaja, a podrazumevao je sviranje prstima u otvorenom štimu, poznatom samo autoru. Intiman i nepredvidljiv, visoko kreativan način muziciranja, postojao je kao deo kućnih zabava sa svirkama par decenija pre nego što ga je Gabi učinio poznatim – on sam uvek je skromno isticao da je najbolji gitarista ovog pravca bio čovek od koga je učio, nikad usnimljeni Herman Keawe. Pahinui se za života borio sa alkoholizmom, odgajao je trinaestoro dece, dugo godina radio je kao običan radnik na izgradnji opštinskih puteva, ali je uvek držao svoj dom otvoren za druge muzičare koji su svraćali da zajedno sviraju ili se samo druže – sve dok u vreme Havajske renesanse nije konačno prepoznat kao lider posebnog kova, ponikao iz naroda.

Sad nam već postaje jasno da su Havajci od trenutka kad su zakoračili u moderno doba i dalje koristili muziku istovetno kao od pamtiveka – i sa novim instrumentima bio je to način da se prenose poruke od velike važnosti za zajednicu, šire i održavaju legende, te direktno govori od srca srcu. Ova emotivna čistota i neposrednost i danas je održavaju visoko među muzičkim doživljajima posebne kategorije, kao i jednom od najbolje čuvanih tajni pop kulture.

SUNĐER BOB ZNA BOLJE

Sve ovo imao je na umu i veliki zaljubljenik u okean, nedavno preminuli stvaralac Sunđer Boba – Stiven Hilenburg – kad je svog planetarno omiljenog animiranog junaka naselio na dno atola Bikini, u podvodni grad Bikini Dno (Bikini Bottom), sklopivši zvučnu pozadinu isključivo od zanosno bezbrižnih havajskih melodija. Sunđer Bob oličenje je neugasivog optimizma i entuzijazma za život onakav kakav nam se desi, i tu njegovu prirodu jedino su mogle da isprate pesme sa Havaja. Zajedno, oni nas navode na zaključak da bi taj raj o kome svi pričaju možda ipak mogao da čuči u nama, i samo čeka da ga otkrijemo.

Priča o Havajima i drugim poznatim pacifičkim ostrvima tako je jednaka istoriji potrage za izgubljenim rajskim vrtom – čarobnim mestom koje je nekako uvek tu, ali nikad dostupno. Sa havajskom muzikom bar se došlo do toga da možemo nekako da slušamo šta se peva u Raju.

Legendarni Gabi Pahinui inače stvarno ima pesmu *In The Garden Of Paradise*, na albumu *Rabbit Island Music Festival*, pa zato ovo svedočenje završavamo tvrdnjom da je jedan od boljih načina da se tokom praznika osetite specijalno – pustiti Gabija koji peva onim svojim glasom što čini nebo nekako bližim i tera nas da vidimo pred sobom sve one lepe stvari koje biti neće.

Ili možda ipak hoće? ¶

DRAGAN AMBROZIĆ

Raiffeisen grupacija u Srbiji

Odgovornost prema sredini

Uspešne zemlje imaju jak i dominantan privatni sektor, a kod nas se u javnosti još vode polemike o tome da li je nešto trebalo privatizovati ili ne, a reč "privatnik" i dalje u glavama mnogih ima pejorativno značenje. Smatram da državnim firmama nije mesto u sektorima gde postoji privatna konkurencija. To pokazuje i praksa ekonomski najnaprednijih država.

Piše: **Zoran Petrović**

Predsednik Izvršnog odbora Raiffeisen banke

Dominantna pretnja ekonomskoj aktivnosti u svetu su politički rizici. Tržišta kapitala su u (ne)milosti politike. Od trgovinskih ratova moćnih sila, Bregzita, sankcija do budžetskih problema Italije. i dok poslovni svet često gunđa protiv nekih političara, jedan bivši poslovni čovek svojim nepredvidivim potezima, koristeći "digitalni kanal" sa maksimalnih 280 karaktera, drma svetom politike i berzi. Kako tu stoji Srbija?

POTENCIJALI I PROJEKCIJE

Srbija je zabeležila dobre ekonomske rezultate u 2018. godini. Ostvaren je dinamičan ekonomski rast koji je "poguran" rastom investicija i potrošnje, uz već dugogodišnje nisku inflaciju i stabilan devizni kurs. Stanje u državnoj kasi je dovedeno u red (uz prostor za unapređenje transparentnosti u pogledu trošenja). Javni dug u odnosu na BDP je opao i približava se nivou koji je prihvatljiv za zemlje na sličnom stepenu razvoja. Zaposlenost je u porastu. Prodata su i neka javna preduzeća – dugogodišnji gubitaši, čime se smanjuju rizici za održivost javnih finansija. Neka su, s pravom, oterana u stečaj. Povećani su i izgledi za popravljanje kreditnog rejtinga, uz smanjenje stepena rizika zemlje. Postoji visoka korelacija između ostvarenja viših stopa rasta i povećanja kreditnog rejtinga, i mislim da Srbija može da dostigne investicioni kreditni rejting do kraja 2020, uz očuvanje makroekonomske stabilnosti. Usled pada kamatnih stopa, sve manje novca se izdvajalo iz državne kase za plaćanje kamata. Banke su više kreditirale uz znatan pad učešća loših plasmana. Ankete poslovnih udruženja govore o porastu zadovoljstva poslovnom klimom u odnosu na prethodnu godinu (AmCham), uz ocenu da je ono i dalje umereno. Srbija je danas bolje "opremljena" za suočavanje sa eventualnim ekonomskim udarima nego u ranija vremena.

Sve to predstavlja dobru osnovu za dalje reforme koje bi omogućile da građani žive bolje i da Srbija, u dužem vremenskom razdoblju, ostvaruje ekonomski rast koji bi umanjio zaostajanje za klubom zemalja kome težimo. Projekcije govore da bi rast u 2019. godini mogao da iznosi 3,5–4 odsto uz usidrena, niska inflaciona očekivanja. Najznačajniji eksterni rizik po naš rast imalo bi pogoršanje trgovinskih odnosa između SAD i Kine, kao i odnosa EU i SAD. Dve trećine našeg izvoza ide u EU, odakle dolazi i najviše investicija, i svako dodatno usporavanje ekonomije u EU nas može "ošišati". To bi imalo negativan uticaj i na region te posledično i na tražnju za našim proizvodima u zemljama regiona. Takođe, izdvojio bih i pogoršanje finansijskih uslova za zemlje u razvoju usled rasta referentne stope FED-a kao i "zavrtanje" štampanja para od strane ECB-a i mogućeg prvog podizanja referentne stope u 4. kvartalu 2019. Od unutrašnjih rizika najznačajniji je politički rizik u vezi sa rešavanjem pitanja Kosova i Metohije. Eventualno značajnije zaoštravanje bi odložilo potrošnju, investicije i neophodne reforme, što bi povratno negativno uticalo na rast.

POVERENJE U SRBIJU

Već je više puta rečeno da je za dostizanje viših i održivih stopa rasta potrebno više domaćih privatnih investicija, kao i efikasnije i veće investiranje države u infrastrukturu. Ključni "sastojci" za više privatnih investicija su vladavina prava i efikasno pravosuđe, smanjenje korupcije i sive ekonomije, transparentan i predvidiv poreski sistem, dobra državna uprava, predvidljivost promene i primene propisa... Iako je stopa nezaposlenosti još uvek, prema evropskim standardima, visoka, dostupnost kvalifikovane radne snage polako postaje jedna od stalno prisutnih tema u kompanijama. Državni budžet za 2019, uz nizak deficit, omogućiće relativan pad zaduženosti. Bilo bi prudentno da je rast plata koje se isplaćuju iz budžeta planiran u skladu sa rastom produktivnosti i rastom plata u privatnom sektoru. Da je rasterećenje na rad veće od usvojenog i da najvećim delom kapitalne investicije idu u infrastrukturu.

Uspešne zemlje imaju jak i dominantan privatni sektor, a kod nas se još uvek u javnosti vode polemike da li je nešto trebalo privatizovati ili ne, a reč "privatnik" i dalje u glavama mnogih ima pejorativno značenje. Smatram da državnim firmama nije mesto u sektorima gde postoji privatna konkurencija. To pokazuje i praksa ekonomski najnaprednijih država.

Dolaze nove generacije i menjaju se navike i načini poslovanja. Dobro je da je država usvojila propise kojima se omogućava digitalno poslovanje. Ozbiljne kompanije već investiraju značajna sredstva i to kako u digitalizaciju svojih procesa tako i u pružanju novih, digitalnih servisa klijentima, podižući kvalitet usluge. Očekujem značajan rast tih investicija u 2019. NBS je omogućila instant plaćanja, što je dobra osnova za niz drugih servisa. Uz donošenje odgovarajućeg propisa kojim se regulišu identifikacija i verifikacija klijenta kroz digitalne kanale, otvoriće se i nove poslovne mogućnosti. Što više digitalnih servisa, manje korupcije i bez traženja famoznog overenog primerka o izvršenoj uplati na šalterima državnih sluzbi.

Veći privredni rast u zemlji kao i rast zaposlenosti povoljno se odrazio na poslovanje Raiffeisen grupacije u Srbiji. Porastao je nivo kreditiranja krupnoj i srednjoj privredi, kao i malim i srednjim preduzećima i građanima, uz dobar kreditni rejting. Poslovi u vezi sa upravljanjem imovinom (investicioni i penzijski fondovi), kao i lizing biznis, takođe su zabeležili dobre rezultate. Konstantan rad na inoviranju i unapređenu usluga doprineo je da nam poverenje ukaže preko 770.000 klijenata. Uspeha nema bez dobrog tima i ključnih vrednosti koje negujemo i koje su deo našeg DNK – timskog rada, odgovornog odnosa prema kolegama i sredini u kojoj radimo, integriteta i toga da dela prate reči. U 2019. godinu ulazimo sa još većim ambicijama.

Profit je važan, ali bez vraćanja društvu, to nije to. Pomagali smo i pomagaćemo osetljive delove društva. Ponosni smo na naša partnerstva u kulturi i sportu, kao i na volonterski angažman naših zaposlenih. Verujemo u Srbiju, i to je i razlog zašto naši vlasnici žele da šire biznis i aktivno učestvuju u konsolidaciji bankarskog sektora u 2019.

Profit je važan, ali bez vraćanja društvu, to nije to. Pomagali smo i pomagaćemo osetljive delove društva. Ponosni smo na naša partnerstva u kulturi i sportu, kao i na volonterski angažman naših zaposlenih. Verujemo u Srbiju i to je i razlog zašto naši vlasnici žele da šire biznis i aktivno učestvuju u konsolidaciji bankarskog sektora u 2019. ¶

Projekti kompanije Delta

Beograd za buduće generacije

Smatram da će nas 2019. godina definitivno dodatno digitalizovati i ubrzati. Moramo da nastavimo da osluškujemo tržište i pratimo promene jer će se one sigurno dešavati. Mogućnosti i prilike sami stvaramo, ali i hvatamo kada smo spremni. Mi smo spremni i nećemo stati. Učvrstićemo poziciju regionalne kompanije i proširiti poslovanje jer jedino kad rastete i kada se razvijate možete da opstanete na tržištu

Piše: **Zorana Ždrale Burlić**

Generalni direktor Delta Real Estate

Promene su jedina konstanta u životu. Ako hoćete u bilo kom biznisu da budete najbolji, nije dovoljno samo da pratite i da se prilagođavate promenama, već morate i da predviđate u kom smeru će se kretati tržište, šta nam budućnost donosi i da budete hrabri i pioniri u primeni inovacija i novih rešenja. Delta to ima u osnovi svoje poslovne filozofije: da stvara nove biznise, da ih razvija i da ostvaruje prihode od njihove prodaje. Tako je Delta osnovala prvu privatnu banku, prvo osiguranje, izgradila prvi šoping mol, razvila međunarodni maloprodajni lanac sa sedištem u Srbiji. Takav način rada omogućio je da ovi biznisi budu prodati za oko 2 milijarde evra i to je novac koji je ponovo investiran u Srbiji. Zato Delta traži inovacije u svim granama poslovanja i to je u našoj kompaniji svima postavljeno kao imperativ.

Inovacijama možete da se bavite ako imate stabilan i jak temelj – ako imate ljude koji su odlični profesionalci u svom poslu i koji mogu da gledaju izvan svog vremena i naprave korak dalje. Delta Real Estate bavi se izgradnjom i upravljanjem objektima. Bavimo se onim oblastima u kojima smo dobri i gde imamo znanje i ljude. To su hoteli, poslovni prostor i šoping molovi. Verujemo da je za uspeh potrebno znanje tj. ljudi koji to znanje imaju i koji su sposobni da ga iskoriste i primene. Mi imamo fantastičan, stručan tim arhitekata, građevinaca koji vode naša gradilišta i pronalaze kreativna i inovativna rešenja za sve prepreke sa kojima se susrećemo tokom izgradnje. Imamo i izvanredan tim menadžera sa znanjem i iskustvom u upravljanju ovakvim objektima, tako da uvek sa velikim samopouzdanjem ulazimo u nove projekte jer znamo da se njima bavimo i znamo da ćemo postići odlične rezultate.

PRILAGOĐAVANJE POSLODAVCU I ZAPOSLENOM

Primer ovakvog rada bila je izgradnja hotela InterContinental u Ljubljani završena za samo 18 meseci. Za to je, osim izvanrednog tima, zaslužna i odlična saradnja sa gradom i nadležnim institucijama koje su postavile obrazac kako se treba ponašati prema investitoru. Grad Ljubljana, na čelu sa gradonačelnikom Zoranom Jankovićem na čelu, razumeo je koliko je njihovoj sredini bio potreban prvi hotel sa pet zvezdica i zato su pokazali izuzetnu efikasnost. Za Deltu je ovo bilo značajno iskustvo jer je potvrdila da uspešno, čak i sa lakoćom, investira i realizuje projekte na tržištu Evropske unije. Sada ovaj hotel postiže rezultate iznad očekivanja za svoju prvu godinu rada, a u arhitektonskim smislu postao je landmark grada Ljubljane.

Tržište nekretnina se mnogo promenilo u svakoj oblasti. Poslovni prostor više ne može da bude samo "dosadna" zgrada, "strog" ambijent u staklu i sa kancelarijama, već mora da se prilagodi današnjem poslodavcu i zaposlenom koji u eri digitalizacije, interneta i pristupa celom svetu, nema radno vreme; zaposlenom kome treba adekvatan ambijent za stvaranje inovacija; zaposlenom koji je u velikoj meri usmeren na individualni rad i "komunikaciju sa tehnologijom" te mu je potreban prostor za socijalizaciju i razmenu ideja, deo za razonodu i druženje zaposlenih, a i odmor. Mi smo u Delta Holdingu još pre nekoliko godina otvorili Tangram klub, mesto gde zaposleni mogu da ručaju, igraju bilijar ili pikado, odmore se u lejzi begovima, sviraju gitaru ili pozajme knjigu iz naše biblioteke.

Šoping molovi više nisu samo mesto za kupovinu. Sa digitalizacijom i rastom internet kupovine potpuno su se promenile navike kupaca i šoping mol mora da ponudi mnogo više sadržaja. Sada tržni centri moraju da budu atraktivno mesto za druženje, zabavu, šetnju, pa i za rad i organizaciju događaja. Posetiocima je važno da se osećaju udobno i prijatno, da imaju kompletnu ponudu kako fashion operatera, najuspešnijih međunarodnih brendova, usluga, tako i dodatnih sadržaja za celu porodicu i sve starosne grupe, sa velikim akcentom na sadržaje koji kreiraju "iskustvo" i doživljaj koji moderna tehnologija može da pruži – poput 4D, 5D a sada i 6D bioskopa, avantura parkova, igraonica, dobrih restorana i kafea. Šoping molovi danas moraju da se revolucionarno promene i uđu u fazu retailtainmenta – snažne simbioze retail-a i zabave.

Naš šoping mol u Varni biće primer jednog modernog i drugačijeg šoping centra jer ćemo primeniti najsavremenije elemente za odmor, zabavu i druženje u šoping molu za sve ge-

neracije. Planiramo da unutar našeg Delta Planeta imamo posebno označenu zabavnu zonu, svojevrstan avanturistički park, inovativan galaktički koncept planeta, koje ce imati različite sadržaje za decu i roditelje. Ovo, uz kombinaciju najvećeg bioskopskog kompleksa sa najnovijom tehnologijom, snažnog miksa različitih brendova, najboljih operatera, restorana i kafića učiniće da naš Delta Planet u Varni postane nova destinacija u gradu.

Slično je sa našim šoping molom u Banja Luci, koji će otvoriti vrata posetiocima u martu sledeće godine. Ovaj šoping mol će imati apsolutnu dominaciju nad celim regionom s obzirom da će svojom ponudom, prvi put, lokalnom stanovništvu predstaviti najveće međunarodne brendove i to u svojim najnovijim formatima.

ISKORAK U BUDUĆNOST

Sada je i u oblasti nekretnina neophodno korišćenje savremenih IT rešenja. Oni predstavljaju određenu investiciju, ali dugoročno olakšavaju posao i štede novac. Mi smo u procesu uvođenja BIM-a, programa koja svaka ozbiljna real estate kompanija u svetu mora da ima. Ovaj program omogućava aktivno praćenje projekta i dozvoljava vam da vidite kako bi izgledale sve promene koje planirate da sprovedete pre nego što ih sprovedete, kako da rešite izvođačke 'konflikte' u projektu, kako da napravite racionalne uštede, kako da sigurno tenderišete i slično. Ovo je budućnost i mi kao kompanija moramo biti pioniri.

Trenutno imamo tri aktivna gradilišta: gradimo šoping molove Delta Planet u Varni i Banjaluci i pretvaramo objekat u Čika Ljubinoj u Beogradu u butik hotel Indigo koji će biti jedinstven na našem tržištu. Otvaranje sva tri pomenuta objekta biće u 2019. Šoping molove otvaramo već u prvom kvartalu, a hotel na jesen. S obzirom na to da će se izgradnja ova tri velika projekta završiti i da će kolege koje se bave upravljanjem preuzeti posao, mi aktivno tražimo nove mogućnosti za investiciju.

Velika nam je želja da konačno počnemo da gradimo u Beogradu i da započnemo tri velika projekta o kojima pričamo već godinama. Želimo da Beogradu damo najveći, moderan šoping mol na Autokomandi sa prilazom direktno sa autoputa. Takođe želimo da počnemo da gradimo Delta Centar u kojem će se naći sigurno najlepši hotel u Beogradu – InterContinental, kao i poslovni i retail prostor, i da započnemo izgradnju nove poslovne zgrade Delta Holdinga.

Ovo su projekti kojima se svi radujemo, jer znamo da oni nisu samo posao. To je prilika da izgled i imidž našeg grada popravimo na bolje, da ostavimo nešto po čemu će buduće generacije prepoznavati Beograd. Teško je danas zamisliti Novi Beograd bez šoping mola Delta Siti, po njemu nazivamo taj deo grada, po njemu se orijentišemo, u njemu se dogovaramo. Ili hotel Crowne Plaza, koji je nezaobilazan za svaki važniji međunarodni događaj u Beogradu, bio on sportski, politički, komercijalni.

I novi Deltini projekti biće takvi. Mi smo spremni, finansije su spremne, banke nas podržavaju, ljudske resurse imamo i jedino što nam je potrebno jeste da se završi sva papirološko-administrativna procedura i da dobijemo neophodne dozvole.

S obzirom na to da taj proces ne zavisi od nas, mi, kao regionalna kompanija, aktivno gledamo i druga tržišta. Želimo da sagradimo još jedan hotel u Ljubljani jer smatramo da tržište ima potencijala i prostora za još jedan hotel koji će pružati izvanredan standard i uslugu. Takođe, u Sloveniji smo imali zaista odlično iskustvo i tamo su procedure jednostavne, lake i što je najvažnije, brzo se sprovode. Kada kao investitor dođete i krenete da obilazite parcele, vi naiđete na jasna pravila, zemljište za koje je papirologija uredno sređena, gde se zna namena i ukoliko odlučite da investirate, vrlo brzo dolazite do neophodnih dozvola. Oni su svesni koliko su investicije važne i vredne i da od izgradnje jednog objekta ne profitira samo investitor već i država u kojoj se gradi, građani, društvo, turizam, građevinska industrija i ceo lanac povezanih stejkholdera.

Da sumiram – smatram da će nas 2019. godina definitivno dodatno digitalizovati i ubrzati. Moramo da nastavimo da osluškujemo tržište i pratimo promene jer će se one sigurno dešavati. Mogućnosti i prilike sami stvaramo, ali i hvatamo kada smo spremni. Mi smo spremni i nećemo stati. Učvrstićemo poziciju regionalne kompanije i proširiti poslovanje jer jedino kad rastete i kada se razvijate, možete da opstanete na tržištu. ¶ »

Privreda i sistem

Od Milunke Savić preko Krsmana Jakšića do Srećka Šojića

Srpsko društvo je od junaštva i čojstva preko bahatosti stiglo do urušenog sistema vrednosti

Piše: **Vera Nikolić Dimić**

Izvršni direktor Američke privredne komore u Srbiji

Bila je jesen 1912. godine. Odmah po objavljivanju Ukaza o mobilizaciji, Milunka Savić donela je hrabru i odvažnu odluku da se bori za svoju otadžbinu. Registrovala se kao Milun Savić i borila u balkanskim ratovima preobučena u muškarca. Punih godinu dana Milunka je bila Milun, a tek nakon ranjavanja u Bregalničkoj bici bolničko osoblje otkriva da je reč o ženi, ženi sa srcem lava. Teško ranjavanje u glavu nije je sprečilo da se povlači sa srpskom vojskom preko Albanije. Nije bilo tog muškarca koji bi je zaustavio da se nakon samo nekoliko meseci oporavka slavodobitno vrati na Solunski front i bude prva među jednakima "gvozdenog puka" i skoro goloruka zarobi 23 bugarska vojnika. Odlikovana je nebrojeno puta, a jedina je žena na svetu koja je odlikovana francuskim ordenom "Ratni krst sa zlatnom palmom". Srpska "Jovanka Orleanka", kako su je Francuzi zvali, nakon Prvog svetskog rata obavlja najteže i najprljavije poslove, a 30-ih godina postaje čistačica u Hipotekarnoj banci. Uprkos brojnim pozivima da se preseli u Francusku, ostaje do kraja verna svojoj otadžbini koja je na nju i njene zasluge, blago rečeno, zgazila i zaboravila. Nakon Drugog rata, država joj je dodelila penziju, a 70-ih godina ta ista država joj je dodelila i jednosoban stan na četvrtom spratu bez lifta. Preminula je kao majka četvoro dece potpuno zanemarena i zaboravljena i od države, i od istorije, i od ljudi.

Što će na kraju ove priče, ispostaviće se, postati i neodvojiv deo našeg, srpskog mentaliteta i našeg bića. U stanju smo da zaboravimo sve dobro, obračunamo se surovo sa neistomišljenicima i tako, malo po malo, uništimo sve ono što mi jesmo bili. Da li nas naša autodestrukcija istovremeno čini i najboljima, ali i najgorima prema sebi i svojima? Da li će nepresušni revanšizam ikada prestati i da li smo, i da li ćemo ikada, kao društvo sazreti? Otišle su nam sve Tesle i Pupini, a mi i dalje polemišemo ko je bio u pravu, da li partizani ili četnici....

SENKA KRSMANA JAKŠIĆA

Nakon Drugog svetskog rata, zemlja je bila devastirana i na rubu ekonomske propasti. Velika šansa je pred ogromnim brojem ljudi da svoju budućnost potraže u sistemu koji počinje da se uspostavlja. Usledio je oporavak, sada već jugoslovenskog društva. Jugoslovenske ekonomije, jugoslovenskog naroda, jugoslovenske zemlje i napaćene ratovima na svim stranama, jugoslovenske duše. Na prvi pogled, živeli smo bratstvo i jedinstvo, samoupravljanje, uzimao se kredit na kredit. Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija bila je simbol socijalističkog uređenja i stabilne zemlje. Autoritativni režim trebalo je da dovede do jednakosti svih naroda i narodnosti, zaboravljanja prošlosti, do napretka i prosperiteta. Mladi ljudi su intenzivno radili na omladinskim radnim akcijama, podizali zemlju iz pepela, gradili hiljade objekata i fabrika, kilometri autoputeva završavali su se u rekordnim rokovima. Narod i narodnosti su živeli svoj san. I nije bilo rata, osim onoga hladnoga koji je pretio spolja, ali je bio dovoljno daleko, jer su čuveni yugo, letovanje na jadranskoj obali, stan od države i kredit za plac na Avali bili svima dostupni i svi smo, naizgled, bili srećni i namireni.

Ali dok je običan jugoslovenski čovek napokon živeo život, ne hajući za neke tamo druge komšije, slobodna sam da postavim pitanje: šta se desilo sa običnim srpskim čovekom, domaćinom, koji je živeo, radio, stvarao svoju imovinu decenijama unazad? Ti obični ljudi su proglašeni lopovima, izdajnicima i zelenašima. Nesumnjivo je bilo i takvih, ali je nemoguće da su svi bili takvi i to je teza koju, sigurna sam, nema potrebe dokazivati. Sedmog decembra 1946. Skupština donosi Zakon o nacionalizaciji i donosi odluku da sprovede postupak nacionalizacije. Krsman Jakšić, mladi, neobrazovani, od manira lišeni i bahati oficir sa obronaka Kopaonika postaje alfa i omega novoosnovanog sistema. Primitivizam, beščašće, potkazivanje prijatelja, komšija, i neke druge, doskora nepoznate vrednosti preko noći ustupaju mesto onom časnom, rodolju-

bivom, čestitom narodu čiji je simbol bila Milunka. U Krsmanovoj senci ostaju i hiljade i hiljade NOB-ovaca koji su svojom krvlju branili domovinu. Krsman je opet bio jači. Tranzicija sa labave, predratne, u začetku tržišne ekonomije u ekonomiju socijalističkih tekovina je krenula, a gde je stigla?

Tadašnja država u dva navrata, uz svesrdnu pomoć hiljada Krsmana Jakšića koji traže svoje mesto pod suncem, legalizovala je otimanje privatne imovine pod načelom tadašnjih tekovina, a u odbranu jednakosti svih naroda i narodnosti. Posledice sprovedene nacionalizacije osećaju se i danas. Osećaju je svi naslednici koji mukotrpno rove i prebiraju po arhivima srpske administracije pokušavajući da dokažu vlasništvo nad otetom imovinom, jer u suprotnom, ta imovina ostaje u rukama sadašnjih vlasnika. Taj period doneo je nemilosrdni obračun sa privatnim kapitalom proglasivši svakog preduzetnika i privatnika lopovom i učinio rad za državnu administraciju najpoželjnijim poslom. Svačije, a ničije. Mislim da je ovo bio ključni momenat čije su posledice bile dalekosežne i čije posledice trpi i današnji, čestiti preduzetnik i privatnik. Da li smo nešto u međuvremenu naučili?

KARAKTER SREĆKA ŠOJIĆA

Šta se nakon turobnih devedesetih godina, bratoubilačkih ratova, oluja, gromova i lomova, sankcija i redova za ulje desilo sa Krsmanom Jakšićem? Neki čudni Krsmanovi hibridi nastavili su da postoje i žive među nama, ali su suzili teritoriju svog delovanja. Suzili su i zahvat svog delovanja, jer je "roba" na tražnji bila uglavnom akciznog tipa, pa je Krsman krenuo u novi biznis, neretko opet u ime i za račun države. Tih godina smo kao društvo, ako ništa drugo, a ono barem deklarativno, opet krenuli u menjanje sistema. Postajali smo demokratsko društvo bazirano na principima tržišne i liberalne ekonomije. Vratili smo se na principe (barem deklarativno) poštovanja privatne svojine, jednakih pravila igre za sve, iskorenjivanjem hiljada novonastalih Krsmanovih hibrida, započeli proces tranzicije, izgradnje modernih institucija, vladavine prava, nagradnih igara za borbu protiv sive ekonomije i sličnih principa. Opet smo zaboravili na Milunku i na Miluna, i opet smo zaboravili sve ono što mi zaista jesmo, ili ponoviću, jesmo bili.

Istovremeno sa procesom ponovne promene sistema, taj isti sistem je rađao, negovao i usavršavao jedan potpuno novi karakter u srpskom društvu – a to je karakter Srećka Šojića. Da se razumemo, ovaj karakter je nusproizvod svih naroda i narodnosti, te je neretko viđen i poštovan u svim delovima sada već bivše SFRJ. Srećko je doneo jedan potpuno novi, do sada neviđeni sistem vrednosti u kome se samo Srećko i njemu slični snalaze.

Veliki deo društva primoran je da živi život od danas do sutra. Da živi sistem koji niko zapravo ne može i ne ume da definiše. Zaglavljeni u tranziciji, između Milunke i Krsmana, između srca na jednom mestu i stomaka na drugom. Dok sa Surčina ispraćamo naše nade koje odlaze u bolji život, ne mogu a da se ne zapitam gde mi to grešimo i zašto ne može bolje?

Imamo pametne i obrazovane pojedince. Imamo prosperitetnu privredu, imamo odličan geografski položaj i imamo potencijal da prevaziđemo ove, sada slobodno mogu da kažem, i istorijsko-mentalitetske izazove. Želja mi je da moje dete nikada ne poželi da napusti ovu zemlju i da, kako je Zoran Petrović jednom rekao, "mera uspeha naše zemlje bude broj dobrih đaka koji su ostali u svojoj zemlji koja ima budućnost". A tamo možemo da stignemo. Moramo da prestanemo da pričamo o problemima i da počnemo svi zajedno da ih rešavamo. Vladavina prava, sloboda medija, reformisan obrazovni i zdravstveni sistem, nezavisne i efikasne institucije, moćan i snažan privatni sektor, država koja nije najveći poslodavac, država koja poštuje svog građanina, a privrednika ne gleda kao lopova i prevaranta, samo su neke od stvari koje možemo da primenimo. I to brzo i efikasno. Previše vremena smo izgubili.

Fali nam malo dobre volje, malo više političke volje i mnogo rada. Ako smo bili u stanju da vodimo Evropu u oslobođenje preko solunskog polja, zašto ne bismo bili u stanju da sprovedemo reformske procese i učinimo našu decu ponosnima? Kao što su, uprkos svemu, Milka, Milena, Višnja i Zorka bile ponosne na svoju majku – Milunku Savić. ¶

Ekonomija Srbije u 2019.

Šta nam je potrebno

Da li bi i poreske stope trebalo da se vrate na iznos od pre krize? Da li bi PDV trebalo opet da bude 18 odsto umesto sadašnjih 20 odsto? Ako su vraćeni iznosi plata u državnom sektoru, da li bi trebalo da budu vraćene i poreske stope jer i to su nečije plate. Ako firma više novca izdvaja za porez, ona ima manje novca da isplati plate

Piše: **Tomislav Momirović**

Predsednik kompanije Mona

Možemo slobodno da kažemo da je 2018. godina najbolja godina za privredu Srbije još od pretkrizne 2008. godine. Rast BDP je oko 4,5 odsto, a i naredne godine možemo da očekujemo sličan ekonomski rast (oko 4-5 odsto), Nezaposlenost je rekordno niska (oko 13 odsto) i sada na tržištu sve više imamo problem sa angažmanom radne snage. Određeni profili zaposlenih (kao npr. IT inženjeri) postali su toliko traženi da se i vlada uključila u prekvalifikaciju radnika. Konkurencija i probuđena privreda polako počinju da podižu plate zaposlenima i to stvara slatke muke jer veće plate znače i veće troškove za firme.

Ovi podaci premda zvuče dosta optimistično, treba da nas upute i na oprez. Efekti mera kao što su fiskalna konsolidacija, rešavanje preduzeća u restrukturiranju, liberalizacija zakona o radu, ukidanje viza za građane Kine, Turske i dr. u ovoj godini (a i sledećoj 2019) dostigli su vrhunac i praktično prestaju da daju direktan i opipljiv rezultat. Fiskalna konsolidacija je spasila ekonomiju Srbije, ali nama danas trebaju nove mere podjednako hrabre i odvažne kao što je bila pomenuta konsolidacija javnih finansija.

PROBLEM GRANICA I OPOREZIVANJA

Prva stvar koja može da napravi iskorak je ekonomska integracija regiona ili dizanje sporazuma CEFTA na viši nivo ili da budem potpuno otvoren "ukidanje granica" (slobodan promet ljudi i roba) između članica CEFTA, poreska harmonizacija i monetarna unija u kojoj buduća zajednička valuta treba da bude vezana za evro. Politika taksi i protekcionizma je politika iz 19. veka i mi u regionu treba da nastupamo potpuno jedinstveni i da naša pojedinačno mala i siromašna tržišta učinimo većim i jačim. Možda su političke okolnosti dosta složene u ovom trenutku, ali ne postoji ni jedan razlog da mi odmah ne otvorimo ovakve pregovore sa BIH, koja nam se pokazala lojalnim partnerom u problemu oko taksi koje je uvela vlada Kosova. Naša vlada je uložila veliki trud kako bi uvažila određene interese kosovskih Albanaca, a očigledno su i predstavnici Albanaca pokazali spremnost na dogovor, međutim, evidentno ne postoji odgovarajuće raspoloženje ključnih zemalja da nam omoguće da se dogovorimo. Mi moramo da idemo dalje i ne možemo da čekamo zaglavljeni u blatu da nam velike sile dozvole da napravimo kompromis oko Kosova. Očigledno je da i ako smo mi i Albanci zainteresovane strane, mi nismo ti koji odlučuju o budućem statusu. Imamo i druge političke i ekonomske interese u regionu i njima takođe moramo da posvetimo odgovarajuću pažnju.

Drugo pitanje je pitanje poreskih opterećenja. Na ovom pitanju će se testirati vizija i hrabrost vlade u sferi vođenja ekonomske politike. Podsetio bih vas da je pri prvom udaru ekonomske krize 2009, kada su prometi počeli da padaju, vlada reagovala povećanjem poreza, što je dovelo do ogromnih otpuštanja u privatnom sektoru. Nezaposlenost je bukvalno eksplodirala u tim godinama i oko 25 odsto radno sposobnih građana bilo je nezaposleno, a tek kasnije su kroz mere fiskalne konsolidacije smanjene plate u javnom sektoru i penzije. U međuvremenu su i plate u javnom sektoru i penzije više puta povećavane, a od Nove godine prestaje da važi zakon o smanjenju penzija i to je, naravno, u skladu sa ojačanom ekonomijom zemlje, ali šta je bilo sa porezima? Da li bi i poreske stope trebalo da se vrate na iznos od pre krize? Da li bi PDV trebalo opet da bude 18 odsto umesto sadašnjih 20 odsto? Ako su vraćeni iznosi plata u državnom sektoru, da li bi trebalo da budu vraćene i poreske stope jer i to su nečije plate. Ako firma više novca izdvaja za porez, ona ima manje novca da isplati plate. Svakako da ukidanje doprinosa za nezaposlenost od 0,75 odsto jeste pozitivan korak, ali je i daleko od dovoljnog i poresko rasterećenje u narednom periodu mora da bude agresivnije i hrabrije.

ZNAČAJ MIRA I STABILNOSTI

Jako je teško poslovati kada na svaki proizvod koji prodate imate 20 odsto PDV-a, kada na svakog zaposlenog radnika morate da platite 67 odsto od njegove neto plate za poreze i doprinose, kada na ostvarenu dobit plaćate 15 odsto porez, da ne pričam o ostalim taksama i porezima. Ova enormna poreska zahvatanja nas dovode do toga da više od 50 odsto prihoda naših kompanija otpada na poreze. To dugoročno od pri-

Pitanje kuda mi idemo i gde ćemo stići veoma je delikatno i drago mi je da moj posao nije da vodim zemlju u ovim teškim vremenima. Međutim, svakako ću, kao i sada, imati puno razumevanja i biću tu da podržim svaki korak koji vodi ka očuvanju mira i jačanju stabilnosti u zemlji u regionu

vatnih investitora, ljudi koji nemilosrdno vuku ekonomiju napred, pravi ljude koji se bore da prežive. Na duge staze to dezavuiše celo društvo i ako vlada želi da produži pozitivne efekte fiskalne konsolidacije, ona mora da podrži privatni sektor kroz značajno smanjivanje nameta. Lično smatram da poslodavci nemaju pravo da novac dobijen od smanjivanja poreza na plate zadrže za sebe, odnosno zadrže za firmu. To je novac zaposlenih i taj novac treba da se iskoristi za povećanje plata.

Naredne godine biće veoma izazovne i našoj zemlji, a i celom regionu prete ozbiljni problemi. Mir, saradnja i jedinstvo moraju da zamene nesporazume iz 90-ih i pitanje zločina mora da izađe iz etra i pod hitno se preseli u pravosudne institucije. Stvari koje nas vezuju moraju da imaju primat u odnosu na stvari koje nas razdvajaju jer je to jedini način da naše zemlje prežive. Proces pridruživanja EU sve više pokazuje i strane koje su jako problematične, a to je pre svega masovan odliv upotrebljivih kadrova u te zemlje. Postavlja se pitanje da li naša zemlja, odnosno naš budžet finansira školovanje dece da bi ona odlazila u Nemačku, Francusku i druge zemlje EU. Da li pridruživanje EU znači da će sutradan iz zemlje otići 25 odsto stanovništva, kao što se danas dešava sa Hrvatskom?

Pitanje kuda mi idemo i gde ćemo stići veoma je delikatno i drago mi je da moj posao nije da vodim zemlju u ovim teškim vremenima. Međutim, svakako ću, kao i sada, imati puno razumevanja i biću tu da podržim svaki korak koji vodi ka očuvanju mira i jačanju stabilnosti u zemlji u regionu. ¶

Prvi januar

Ko voli doček Nove godine – u redu je, samo neka niko ne tera i mene da budem razdragan i da se zabavljam, a naročito da me niko ne cmače u ponoć, niti da očekuje da cmačem ja njega (ili već bilo koga). Od malih sam nogu, s približavanjem ponoći, osećao narastujuću teskobu pred izvesnošću da ću biti predmet balavljenja i raspilavljenog hrabrenja kako će sigurno, garant, naredne godine biti bolje (neće). Poželeti nekome, odebljalog jezika i očiju zamagljenih od alkohola, sve najbolje i najdivnije u nastupajućoj godini, veoma je slično orgazmičkim izjavama ljubavi: traje kratko i ne znači ništa. U redu, priznajem, kad sam malo poodrastao, s nešto sam više entuzijazma čekao ponoć ne bih li se dokopao makar obraza devojke koja mi se sviđa i probao da joj, tim poljupcem, okrznem i kraj usana, ali se nekako uvek ispostavljalo da su one, te divne i nedostižne devojke, ljubljenjem bile manje oduševljene od mene, pa sam uskoro doček počeo da mrzim još više. Prvi januar je, međutim, nešto sasvim drugo.

Foto: Tanja Stanković

Roditelji su (početkom i sredinom sedamdesetih godina) tog jutra spavali duže nego obično, pre podne smo mogli da se ogrebemo za neki Diznijev crtani film na TV-u (umesto poljskih ili mađarskih), oko 10 sati jeli bismo proju s mladim sirom i kiselim kupusom posutim alevom paprikom, posle čega su sledili vruća rakija i hladan rasol uz prenos skokova iz Garmišpartenkirhena, u podne koncert iz Beča (tada bi se ukazala baba sa novom i ispeglanom maramom na glavi i deda u odelu, kao da su krenuli direktno u bečku operu, sedali bi ispred TV-a pravi kao sveće, srkutali vruću rakiju i s razumevanjem slušali Štrausove valcere), desetak bi minuta vladala pobožna tišina usled kulturnog uzdizanja, a onda bi se i odraslima smučilo pa bismo svi zajedno krenuli u šetnju, za ručak sarme od juče, a popodne, uz laganu dremku, neki od onih dugih i dugo čekanih filmova Serđa Leona, na primer, pokraj tetke i teče koje sam obožavao. Predveče šetnja po mrazu i večera uz fine razgovore, potom još jedan američki film. Milina. I niko se ne ustremljuje na tebe, ne baljezga pijano i neće da te cmače.

Osamdesetih godina stvar se menja utoliko što je televizijski program bogatiji, prepodneva su slična, sa sve rasolom, vrućom rakijom i koncertom iz Beča, ali sada smo već dovoljno odrasli da bismo, posle obaveznih sarmi od juče, ponovo organizovali sedeljku slabijeg intenziteta. Lično, kao neizlečivo asocijalan tip, više sam voleo popodnevni filmski program, ali umelo je biti dobro u prohladnom Mujinom podrumčetu uz Vudstok, recimo, Dorse ili Azru.

U sumrak Jugoslavije, krajem osamdesetih godina, prvog smo januara igrali preferans sve do večeri kada bismo, umesto divljanja od prethodne noći, vodili teške razgovore uz Ekaterinu Veliku, Disciplinu kičme, Partibrejkerse, slutećи, valjda, da živimo poslednje godine života čiju bezbrižnost nikada više nećemo pronaći.

A onda su prvi januari postali tamni vesnici neslobode i strepnje, što bi bilo nepodnošljivo kao što i jeste bilo da se nije stekla, barem u mom slučaju, jedna okolnost: dogodila mi se *ona*. Sedeli bismo prvih januara tih strašnih devedesetih godina u njenoj sobici, kao u nekakvom mehuru, potpuno obujmljeni stravom ali, istovremeno, i odvojeni od stvarnosti, voleli se i (ako je verovati mojim dnevnicima) čitali *Čoveka bez svojstava* Roberta Muzila (1993), biografiju Elijasa Kanetija (1994), *Reči i stvari* Mišela Fukoa (1995), *Gubitnika* Tomasa Bernharda (1996), rušili Miloševića (1997), slušali *Goldberg varijacije* u izvođenju Glena Gulda (1998), a prvi sam januar 1999. godine, posle neprospavane noći – ne zato što sam slavio, nisam, čitave sam noći plakao jer *nje* više nije bilo – dočekao u sobici na Studentskom trgu, grčevito se držeći Prusta, da ne bih poludeo.

Mnogo se toga dogodilo u međuvremenu, još sam strasnije počeo da mrzim dočeke i s više olakšanja osvanjivao u prvom januaru iznova se uveravajući kako taj dan ni po čemu nije izuzetan, ali da bi, na neki način – na koji to način, nisam imao pojma – mogao da mi pruži znak o tome kakva će biti godina koja je upravo počela. Skijaške skokove u Garmišpartenkirhenu prestao sam da pratim (zato je tu engleski fudbal), crtani se filmovi mogu gledati barem na osam kanala, vruću rakiju ne pijem, rasol nema ko da pravi, jedino još sarme istrajavaju. Volim da prošetam prvog januara pre podne dok još nema ljudi, Beograd je tiši i ide u dubinu (šta god to značilo), obavezno naletim na obilnu svežu bljuvotinu, poželim da odem u neku knjižaru (one najbolje su zatvorene), uzmem kafu za usput (nestrpljivim prvim gutljajem redovno spalim nepca) i pokušavam da uživam u primirju koje su, na nekoliko sati, uspostavili sveopšte beznađe i taj prvi januar.¶

IVAN MILENKOVIĆ

MAESTRO

STAMBOL GEŠTAMOV
PRIPREMIO JE ZA VAS
NEDELJNI RUČAK

Bife sto bez ograničenja količine
Za decu do 7 godina Brunch je na naš račun
Deca preko 7 godina plaćaju svega 50% cene
Igraonica i animatori

INFORMACIJE I REZERVACIJE:
M. +381 11 4146818
T. +381 65 242 11 20
E. reception@hotelparkbeograd.rs
A. Njegoševa 2. 11000, Beograd
www.hotelparkbeograd.rs

FINANSIRAMO VAŠU EFIKASNOST.

Planirate li investiciju? Iskoristite sredstva koja smo obezbedili u saradnji s Evropskom bankom za obnovu i razvoj (EBRD) i ostvarite značajne uštede:

- **Ušteda energije**
- **Bespovratna sredstva do 15%**
- **Besplatna tehnička podrška**

SVET MOGUĆEG.

European Bank for Reconstruction and Development

WeBSEFF

BANCA INTESA

www.bancaintesa.rs

Bank of INTESA SANPAOLO

Ovaj oglas je informativnog karaktera i kreiran je u promotivne svrhe.

VREME

Copyright © NP Vreme, Beograd

Upotreba materijala iz ovog fajla u bilo koje svrhe osim za
ličnu arhivu dozvoljena je samo uz pisano odobrenje NP Vreme

PDF IZDANJE RAZVILI: Saša Marković i Ivan Hrašovec

OBRADA: Marjana Hrašovec